



**Атлас non-fiction жанрів,
у якому реальність
прокладає власні
маршрути буття**

Дніпро
2025

УДК 070.4:316.774|(075.8)

Рецензенти:

Кирилова О.В., кандидатка філологічних наук, декан факультету систем і засобів масової комунікації, Дніпровській національний університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна).

Гудошник О.В., кандидатка філологічних наук, доцент, ФСЗМК, ДНУ

Мироненко В.В., кандидатка наук із соц. ком., зав. кафедри реклами та зв'язків з громадськістю, ФСЗМК, ДНУ

**Друкується за рішенням вченої ради
факультету систем і засобів масової комунікації
Протокол № 9 від 19.12.2025р.**

Атлас non-fiction жанрів, у якому реальність прокладає власні маршрути буття: Навчальний посібник з роботи у жанрі Non-fiction для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності С7 Журналістика / Колектив авторів. – Дніпро: ФСЗМК, 2024. – 116 с. 6 др.аркуша

Студентський науковий проект «Атлас non-fiction жанрів, у якому реальність прокладає власні маршрути буття» – це комплексний довідник і навчальний посібник, створений студентською командою факультету систем і засобів масової комунікації ДНУ імені Олеся Гончара. Видання пропонує структуровану мапу найважливіших жанрів і піджанрів сучасного non-fiction, показуючи, яким чином реальність – від історичних фактів до особистих досвідів і культурних практик – формує власні траєкторії в текстах, візуальних нарративах та медіальних формах.

Кожен розділ «Атласу» створений окремим дослідником і містить короткий огляд піджанру, його історичні витоки, ключові риси, героїв, етику та естетику жанрової форми, а також аналіз актуальних тенденцій. Видання охоплює широкий спектр напрямів: від біографії, мемуарів, репортажу – до журналістського роману.

Збірник поєднує академічну точність із доступною подачею матеріалу, містить алгоритми роботи з жанром, приклади сучасних форматів (подкасти, мультимедійні нарративи, графічні історії), візуальний супровід та інфографіку. «Атлас» стане корисним для студентів, викладачів, молодих журналістів, авторів non-fiction і всіх, хто прагне зрозуміти багатомовність реальності та способи її відображення в медіа.

Опис команди

Медіапроект «Атлас non-fiction жанрів, у якому реальність прокладає власні маршрути буття» став результатом колективної роботи студентів груп ЗМ-25м-1 та ЗР-25м-1 факультету систем і засобів масової комунікації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Проект об'єднав дослідників, які прагнули не просто описати різновиди non-fiction, а створити своєрідну «мапу» способів, якими реальність проявляє себе в текстах, документах, нарративах і візуальних форматах. Над проектом студенти працювали в межах дисципліни «Медіапроекти» під керівництвом доцента Іванової Світлани Анатоліївни, яка виконувала роль консультанта, модератора й наставника, спрямовуючи команду в методологічно виваженому напрямі.

Керівником медіапроекту стала Янчук Марія Андріївна, яка відповідає за цілісність структури, редакційну політику та фінальну вичитку матеріалів якості опрацьованих джерел. Вона також працювала над піджанром біографії, демонструючи, як історія конкретної людини може стати способом аналізу епохи та культурних процесів. Координатором команди виступила Батир Олена Олександрівна, котра забезпечувала організаційну злагодженість усіх етапів, відповідає за комунікацію всередині групи та контроль виконання завдань, а також досліджувала піджанр бізнес-літератури, аналізуючи, як у non-fiction поєднуються управлінські стратегії, популяризація лідерства та практична аналітика.

Команда складалася з дослідників окремих піджанрів, кожен з яких створював власний фрагмент «Атласу».

Соколовська працювала з автобіографією, зосереджуючись на особистісному досвіді автора й способах саморепрезентації.

Гарбуз проаналізував мемуари, де індивідуальна пам'ять виступає інструментом фіксації історичних подій.

Федоренко проаналізувала інтерв'ю як діалогічний жанр, що потребує навичок комунікації, емпатії та точного цитування.

Кайгородцева Дар'я Андріївна працювала з новим журналістським романом, що виріс у США у 1960-70-х роках і поєднав документальність із техніками белетристики.

Отже, проект став не лише дослідницьким завданням, а й комплексною командною роботою, у якій кожен учасник створив окремий сегмент великої карти сучасного non-fiction. «Атлас» відобразив багатомірність реальності, що проявляється в різних формах документального письма, і засвідчив готовність студентів до аналітичної, редакційної та творчої роботи в медіасфері.



Non-fiction у добу вигадок і маніпуляцій: потреба в орієнтирах реальності

доц., к.ф.н., Світлана Іванова

Реальність під тиском вигадки

Сучасна людина живе в умовах інформаційного надлишку. Новини надходять цілодобово, соціальні мережі оновлюються щохвилини, відеоплатформи й алгоритмічні стрічки постійно підлаштовуються під наші інтереси. У цьому потоці повідомлень межа між фактом, інтерпретацією та вигадкою стає дедалі менш помітною.

Інформація більше не працює лише як джерело знань. Вона дедалі частіше виконує іншу функцію: впливає, збуджує емоції, привертає увагу, формує ставлення. Заголовки конкурують за кліки, образи – за реакції, а історії – за віру аудиторії. Важливим стає не лише що сказано, а як це подано і яке відчуття воно викликає.

У цій ситуації виникає характерний парадокс сучасної культури. З одного боку, доступ до інформації ніколи не був таким простим: будь-які дані можна знайти за кілька секунд. З іншого – довіра до інформації постійно зменшується. Люди дедалі частіше сумніваються в новинах, джерелах і навіть у самій можливості дізнатися «як було насправді».

Фейки, напівправа, вирвані з контексту цитати, монтаж реальності, симуляції та гібридні історії створюють відчуття нестійкого світу, у якому реальність ніби ковзає під ногами. Факт легко перетворюється на версію, а істина на ще одну інтерпретацію серед багатьох. У такому середовищі реальність більше не сприймається як щось очевидне – її потрібно щоразу віднаходити, перевіряти і заново осмислювати.

Саме в цій точці з'являється запит на жанри й формати, здатні працювати з реальністю уважно й відповідально. Non-fiction у цьому контексті постає не як «література без вигадки», а як спроба повернути фактам їхню вагу, а досвіду – його значення.

Маніпуляція як норма медіасередовища

У сучасному медіапросторі маніпуляція інформацією перестала бути винятком – вона стала звичним механізмом роботи новин і контенту. Йдеться не лише про відверті фейки, а про значно тонші способи впливу, які діють постійно й майже непомітно для читача або глядача.

Маніпуляція починається з відбору фактів. У будь-якій події завжди більше інформації, ніж можна подати в одному матеріалі. Те, що буде сказано, і те, що залишиться за кадром, уже формує певну картину світу. Замовчування часто впливає не менше, ніж відверта неправда.

Далі працює рамка подачі. Одна й та сама подія може виглядати як загроза, трагедія, перемога або сенсація залежно від тону, емоційних акцентів і словника. Політичні, ідеологічні чи моральні фрейми спрямовують сприйняття ще до того, як читач замислиться над фактами.



Особливу роль відіграють візуальні образи. Фото й відео часто переконають сильніше, ніж текст, навіть якщо вони вирвані з контексту або емоційно змонтовані. Картинка створює відчуття очевидності: «я бачу – отже, це правда», хоча саме візуальний ряд найчастіше є продуктом відбору й режисури.

Сучасні медіа також залежать від алгоритмів, які підсилюють резонансний і поляризуєчий контент. Повідомлення, що викликають обурення, страх або захоплення, поширюються швидше за зважені й пояснювальні матеріали. У результаті медіапростір стимулює не розуміння, а реакцію.

Зрештою, події все частіше подаються у вигляді історій: з героями, антагоністами, конфліктом і кульмінацією. Така нарративізація робить інформацію захопливою, але водночас зменшує увагу до деталей, контексту й перевірки фактів. Історія стає важливішою за точність.

У підсумку новини дедалі частіше не інформують, а переконують; не пояснюють, а формують відчуття реальності. Межа між журналістикою, розвагою і пропагандою поступово стирається, залишаючи читача наодинці з потребою самостійно відрізнити факт від інтерпретації.

Табл.1

Основні механізми маніпуляції в сучасному медіасередовищі

Механізм	Як працює	Що відбувається зі сприйняттям реальності
Відбір фактів	Подія подається частково: одні факти підкреслюються, інші замовчуються або відсуюються на другий план.	Реальність звужується до зручної версії; читач не бачить повної картини.
Рамка подачі (фрейм)	Ті самі факти подаються через емоційний, ідеологічний або політичний кут зору.	Сприйняття спрямовується ще до аналізу; формується “правильна” інтерпретація.
Візуальні образи	Фото й відео створюють сильне емоційне враження, іноді незалежно від контексту.	Картинка сприймається як доказ; емоція замінює перевірку фактів.
Алгоритмічне підсилення	Алгоритми поширюють контент, що викликає сильні реакції – обурення, страх, захоплення.	Інформаційне поле стає поляризованим; помірковані голоси губляться.
Наративізація подій	Події оформлюються як історія з героями, ворогами і драматургією.	Факт підпорядковується сюжету; складність реальності спрощується.

Маніпуляція в медіа рідко виглядає як брехня. Найчастіше вона виглядає як зручна, добре розказана правда. Саме тому зростає значення жанрів non-fiction – як спроби повернути увагу до джерел, контексту та відповідальності за сказане.

Психологія медіаманіпуляції

Медіаманіпуляція працює не лише з інформацією, а насамперед – з людською психікою. Вона спирається на особливості сприйняття, емоційні реакції, когнітивні спрощення та соціальні інстинкти. Саме тому навіть освічені й критично налаштовані люди можуть ставати її жертвами.

1. Емоція швидша за мислення

Сучасна людина живе в умовах інформаційного надлишку, де новини, соціальні мережі й алгоритми не лише доставляють факти, а й активно впливають на наші емоції та увагу. Нейронаука показує, що емоційно заряджений контент активує в мозку структури, які відповідають за обробку загроз та емоційні реакції, зокрема мигдалеподібне тіло (амігдала) – центр страху і емоційної напруги. Ця частина мозку реагує на потенційну небезпеку або емоційно насичені повідомлення, що посилює нашу реакцію на них та знижує активність ділянок, відповідальних за раціональний аналіз і критичне мислення. Саме тому ми схильні реагувати швидше на сенсаційні чи тривожні новини, ніж критично аналізувати їх джерело.

Ці реакції не є випадковими продуктовими ефектами медіасередовища – вони впливають із базових нейрокогнітивних механізмів, що еволюціонували для швидкого реагування на загрози. У цифрову добу ті самі механізми, які колись допомагали вижити, використовуються в медіа для утримання уваги та поширення контенту. Дослідження також показують, що емоційно насичений контент поширюється і запам’ятовується значно краще, ніж нейтральний, саме через силу емоційної активації мозку – ця тенденція прискорює поширення фейків і маніпулятивних повідомлень у мережі.

Людський мозок еволюційно налаштований реагувати на загрозу, страх, обурення і надію швидше, ніж на логічні аргументи. Медіа активно використовують цю особливість:

- тривожні заголовки,
- драматичні візуальні образи,
- мова катастроф і скандалів.

Емоція виникає раніше, ніж аналіз. Коли людина вже відчула, їй складніше перевіряти.

2. Когнітивні спрощення (евристики)

Щоб не перевантажувати мозок, люди використовують короткі шляхи мислення – когнітивні евристики. Медіаманіпуляція активно на них спирається:

- «якщо це повторюють часто – значить правда»;
- «якщо всі обговорюють – це важливо»;
- «якщо сказав експерт – можна не сумніватися».

У складному інформаційному середовищі такі спрощення стають нормою і точкою входу для впливу.

3. Ефект підтвердження (confirmation bias)

Люди схильні:

- помічати інформацію, яка підтверджує їхні переконання;
- ігнорувати або знецінювати ту, що їм суперечить.

Алгоритми соціальних мереж підсилюють цей ефект, формуючи інформаційні бульбашки, у яких користувач постійно бачить «зручну» версію реальності. У результаті маніпуляція не відчувається як нав'язування – вона здається очевидною і природною.

4. Соціальний тиск і ефект більшості

Психологія групи має потужний вплив:

- лайки, • репости, • кількість переглядів, • «усі про це говорять».

Ці сигнали створюють відчуття колективної згоди, навіть якщо вона штучно сформована. Людина боїться опинитися «поза більшістю» й підсвідомо приймає домінуючий наратив.

5. Історія замість реальності

Мозок краще сприймає історії, ніж факти. Саме тому події часто подаються як сюжет:

- є герой і ворог,
- є конфлікт і розв'язка,
- є емоційна кульмінація.

Такий формат зручний для розуміння, але небезпечний для точності. Реальність складна, суперечлива й не завжди має чіткий фінал? а історія цього не терпить.

6. Втома від складності

У світі постійного інформаційного шуму людина відчуває когнітивну втому. Маніпулятивні медіа пропонують просте рішення:

- готову відповідь,
- чітке пояснення,
- зрозумілу позицію.

Це знижує тривогу, але позбавляє глибини. Маніпуляція часто виграє саме тому, що спрощує світ.

Табл.2.

Психологічні механізми медіаманіпуляції

Психологічний механізм	Як використовується в медіа	Наслідок
<i>Емоційна реакція</i>	Страх, гнів, захоплення	Заміна аналізу емоцією
<i>Когнітивні евристичні</i>	Повтор, авторитет, популярність	Поверхове прийняття інформації
<i>Ефект підтвердження</i>	Алгоритмічні бульбашки	Закритість до альтернатив
<i>Соціальний тиск</i>	Лайки, тренди, “всі говорять”	Конформізм
<i>Наративне мислення</i>	Історії замість фактів	Спрощення реальності
<i>Когнітивна втома</i>	Прості відповіді	Відмова від критичного мислення

Криза вигадки і втома від симуляцій

На тлі інформаційного перевантаження поступово формується культурна втома від вигаданих світів і штучно сконструйованих сюжетів. Протягом десятиліть художні наративи – романи, серіали, блокбастери, фантастичні всесвіти – домінували в масовій культурі, пропонуючи втечу від реальності, компенсуючи нестабільність світу вигаданими історіями з чіткою логікою й передбачуваною розв'язкою.

Однак у ситуації постійних криз, соціальних змін і інформаційної невизначеності втеча перестає працювати. Глядач і читач дедалі частіше відчувають, що вигадка не допомагає зрозуміти те, що відбувається навколо, а інколи навіть посилює відчуття розриву з реальністю. Надлишок симуляцій – ретельно змонтованих історій, ефектних образів і драматичних сюжетів – починає сприйматися як ще один шар ілюзії.

Цю ситуацію можна описати як кризу вигадки: не відмову від художнього мислення загалом, а втрату його здатності бути головним інструментом осмислення дійсності. У світі, де реальні події часто виглядають абсурднішими за будь-яку фантазію, вигаданий сюжет більше не викликає довіри як спосіб пояснення життя.

Саме в цій точці різко зростає інтерес до non-fiction – не як до простої протилежності художній літературі й не як до «літератури без вигадки», а як до практики орієнтації в реальності. Читача цікавить не втеча, а навігація: як зрозуміти складний світ, як відокремити суттєве від шуму, як знайти опору в перевіреному досвіді.

Non-fiction відповідає на базові, майже екзистенційні запитання сучасної людини:

де факти? > що з цього справді відбулося, а що є інтерпретацією;

хто говорить? > чий це голос, з якої позиції він звучить;

на чому ґрунтується твердження? > на документах, свідченнях, дослідженнях чи припущеннях;

який досвід стоїть за словами? > особистий, колективний, пережитий чи сконструйований.

Таким чином, non-fiction стає не лише жанровим полем, а культурною відповіддю на втому від симуляцій. Він пропонує інший тип задоволення – не емоцію втечі, а відчуття контакту з реальністю, навіть якщо ця реальність складна, суперечлива й позбавлена простих рішень.

У добу симуляцій non-fiction приваблює не обіцянкою істини, а чесною спробою до неї наблизитися.

Non-fiction як культурний інструмент відновлення довіри

Жанри non-fiction не обіцяють читачеві абсолютної істини – і саме в цьому полягає їхня сила. На відміну від маніпулятивних наративів, що маскують власну упередженість під «об'єктивність», non-fiction пропонує іншу етику роботи з реальністю. Йдеться не про безпомилковість, а про прозорість процесу пізнання: читачеві показують не лише висновки, а й шлях, яким до них дійшли.

У добу інформаційної недовіри це стає принципово важливим. Коли будь-я-

ке твердження може бути поставлене під сумнів, довіра формується не через категоричність, а через відкритість до перевірки. Non-fiction не приховує складності реальності, а навпаки – визнає її, пропонуючи інструменти для орієнтації в ній.

Основою цієї довіри є кілька ключових принципів. По-перше, опора на факти, документи й свідчення. Події, думки й оцінки мають конкретне підґрунтя: архіви, інтерв'ю, статистику, особисті записи, спостереження. Факт тут не декоративний елемент історії, а її фундамент. По-друге, відповідальність автора за джерела. У non-fiction важливо не лише що сказано, а й звідки це відомо. Автор не ховається за абстрактним «кажуть» або «відомо», а позначає походження інформації, беручи на себе етичну відповідальність за її використання. По-третє, визнання суб'єктивності, а не її маскування. Non-fiction не вдає, що автор «поза текстом». Навпаки, позиція автора проговорюється, контекст окреслюється, обмеження визнаються. Це дозволяє читачеві не сліпо вірити, а свідомо співвідносити побачене з власним досвідом. По-четверте, можливість перевірки й критичного читання. Non-fiction не закриває дискусію, а відкриває її. Читач може не погодитися, перевірити факти, поставити запитання, і саме це робить жанр живим та інтелектуально чесним.

Саме тому такі різні жанри, як біографія, репортаж, щоденник, журналістське розслідування, мемуари чи документальний роман, об'єднані спільним підходом до реальності. Вони сприймають її не як матеріал для ефектного сюжету, а як крихку й складну тканину, що потребує уважного, етичного й відповідального поводження.

У цьому сенсі non-fiction виконує важливу культурну функцію: він не лише інформує, а відновлює саму можливість довіри: до тексту, до автора, до факту як такого. У світі, де правда часто виглядає як ще одна версія історії, non-fiction пропонує інший підхід: не обіцяти істину, а чесно працювати з реальністю, якою вона є. Довіра виникає не там, де стверджують «це правда», а там, де показують, як до цієї правди наближалися.

Табл.3.

Маніпулятивний наратив ↔ Non-fiction: порівняльний аналіз

Критерій	Маніпулятивний наратив	Non-fiction
<i>Ставлення до факту</i>	Факт використовується вибірково або підпорядковується потрібному сюжету.	Факт є вихідною точкою й перевіряється через джерела.
<i>Роль автора</i>	Автор приховує свою позицію або маскує її під «об'єктивність».	Автор відкрито позначає свою позицію, контекст і обмеження.
<i>Мета тексту</i>	Переконати, мобілізувати, викликати емоційну реакцію.	Пояснити, зафіксувати, дати матеріал для самостійного висновку.
<i>Робота з емоціями</i>	Активно експлуатує страх, гнів, обурення, захоплення.	Емоції присутні, але не замінюють аналіз і доказовість.
<i>Структура подачі</i>	Подія оформлюється як драматична історія з чіткими «героями» і «ворогами».	Структура допускає складність, суперечності, відсутність простих відповідей.

Критерій	Маніпулятивний наратив	Non-fiction
<i>Контекст</i>	Контекст спрощується або ігнорується заради швидкого ефекту.	Контекст є необхідною частиною розуміння події.
<i>Джерела інформації</i>	Джерела розмиті, узагальнені або не вказані.	Джерела позначені, цитовані, доступні для перевірки.
<i>Суб'єктивність</i>	Прихована, але діє через мову й добір фактів.	Визнана й проговорена як частина авторського бачення.
<i>Ставлення до читача</i>	Читач – об'єкт впливу.	Читач – співучасник мислення і критичного аналізу.
<i>Результат для аудиторії</i>	Швидка реакція, поляризація, емоційне виснаження.	Повільне осмислення, підвищення медіаграмотності.
<i>Етичний вимір</i>	Ефект важливіший за відповідальність.	Відповідальність важливіша за ефект.

Таким чином, маніпулятивний наратив відповідає на питання «що відчуті?», non-fiction – на питання «як це зрозуміти?».

Факт як маршрут, а не як догма

У традиційному уявленні факт часто сприймається як щось остаточне й незаперечне – як камінь, на якому можна збудувати єдину правильну версію подій. Проте non-fiction пропонує інший погляд. Він показує, що факт не існує у вакуумі: він має походження, контекст і траєкторію руху. Факт завжди проходить певний шлях – від події до фіксації, від фіксації до інтерпретації.

Цей шлях і є маршрутом факту. На ньому виникають запитання: хто зафіксував подію? за яких умов? що було включено в опис, а що залишилося поза ним? які смисли додалися з часом? Non-fiction не приховує ці етапи, а навпаки – робить їх видимими для читача.

Саме тому в цьому Атласі non-fiction жанри розглядаються не як жорсткі та замкнені категорії, а як карти руху реальності. Кожен жанр прокладає власний маршрут – не нав'язуючи єдиної істини, а показуючи напрямки мислення й сприйняття.

Біографія простежує маршрут особистості в історії: від приватного життя до суспільного впливу, від індивідуальних рішень до колективних наслідків.

Щоденник фіксує маршрут внутрішнього досвіду – зміну думок, емоцій і самосприйняття в реальному часі.

Репортаж вибудовує маршрут події, дозволяючи читачеві «пройти» її разом з автором: від першого враження до усвідомлення деталей.

Журналістський роман рухається на межі між фактом і його осмисленням, поєднуючи документальну точність із глибшим аналізом людського виміру подій.

У цьому підході важливо одне: non-fiction не прагне замінити реальність готовими відповідями. Його завдання допомогти читачеві зорієнтуватися, побачити зв'язки, зрозуміти складність і багатовимірність світу. Факт тут не догма, а орієнтир; не фінальна точка, а відправний пункт для мислення. Non-fiction не говорить: «ось істина». Він показує шлях, яким до неї можна наближатися.

Мета Атласу

Метою цього видання є не лише впорядкування та опис жанрів non-fiction, а передусім формування критичного мислення щодо інформації, з якою сучасна людина стикається щодня. У світі, де новини, історії та інтерпретації поширюються швидше, ніж їх встигають осмислити, виникає потреба не в чергових поясненнях, а в інструментах орієнтації.

«Атлас non-fiction жанрів» задуманий як навігаційна карта сучасної реальності. Він не пропонує єдиної версії істини і не нав'язує готових висновків. Натомість Атлас допомагає читачеві навчитися читати реальність – уважно, критично й відповідально, розуміючи, як саме створюються тексти, образи та наративи.

По-перше, видання навчає розрізняти факт і наратив. Факт рідко існує сам по собі, він завжди подається в певній формі, з певною інтонацією та з конкретною метою. Атлас показує, як жанр впливає на спосіб подачі інформації і як відрізнити подію від її інтерпретації.

По-друге, читач отримує можливість побачити механізми маніпуляції, які діють у медіа, літературі й публічному дискурсі. Розуміння фреймів, наративних стратегій, візуальних акцентів і алгоритмічного підсилення допомагає не лише споживати інформацію, а й усвідомлювати, як і навіщо вона сконструйована.

По-третє, Атлас сприяє усвідомленню ролі автора і медіума. Хто говорить? З якої позиції? У якому форматі? Через який канал? Ці питання стають ключовими для відповідального читання non-fiction, адже жоден текст не існує поза контекстом створення й поширення.

По-четверте, видання пропонує навчитися читати реальність як складну, багаторівневу структуру, у якій співіснують факти, досвід, пам'ять, інтерпретації та культурні коди. Non-fiction у цьому сенсі постає не як набір жанрів, а як спосіб мислення – повільний, уважний і відкритий до сумніву.

У світі, де вигадка часто маскується під правду, а емоційний ефект підмінює зміст, non-fiction не обіцяє абсолютної достовірності. Проте він повертає відповідальність – за слово, за факт і за сенс. Саме цю відповідальність і покликаний підтримувати «Атлас non-fiction жанрів», пропонуючи читачеві не готові відповіді, а орієнтири для самостійного мислення.

Атлас не показує, куди йти. Він навчає бачити, де ти сам перебуваєш.

У межах цього видання non-fiction розглядається не як сукупність окремих піджанрів, а як спосіб мислення та культурна практика роботи з дійсністю, що поєднує факт, інтерпретацію та відповідальність за форму подачі реальності.

Подальші розділи Атласу non-fiction жанрів присвячені аналізу конкретних піджанрів як різних алгоритмів взаємодії з реальністю. Кожен жанр подається не ізольовано, а як окремий маршрут буття – структурований спосіб руху крізь події, досвід і пам'ять, зі своїми правилами навігації, зонами ризику, етичними обмеженнями та пізнавальними можливостями.

Біографія, щоденник, репортаж, мемуари, журналістський роман та інші

піджанри не пропонують універсальної відповіді на питання «що є істина». Натомість вони демонструють різні траєкторії наближення до неї – через особистий досвід, подієвий контекст, свідчення, пам'ять або аналіз прихованих механізмів реальності.

Саме тому жанрові розділи Атласу вибудовані за принципом карти, а не ієрархії. У межах цієї карти відсутні «вищі» чи «нижчі» форми; натомість співіснують різні способи бачити, фіксувати й осмислювати дійсність. Така структура дозволяє здійснювати як послідовне, так і вибіркоче читання, зіставляючи піджанри між собою та виявляючи їхні перетини.

Важливою особливістю Атласу є те, що кожен жанровий розділ містить опис алгоритмів роботи з піджанром – від принципів добору матеріалу до логіки побудови тексту. Це створює можливість не лише аналітичного ознайомлення, а й практичної апробації жанру, дозволяючи читачеві спробувати себе в ролі автора non-fiction.

У цьому Атласі реальність не постає як єдина й завершена картина. Вона фрагментована, багатоголоса й подекуди суперечлива, проте завжди залишає сліди: у текстах, документах, голосах, образах і формах пам'яті.

Non-fiction пропонує інструменти для розпізнавання, читання та інтерпретації цих слідів.

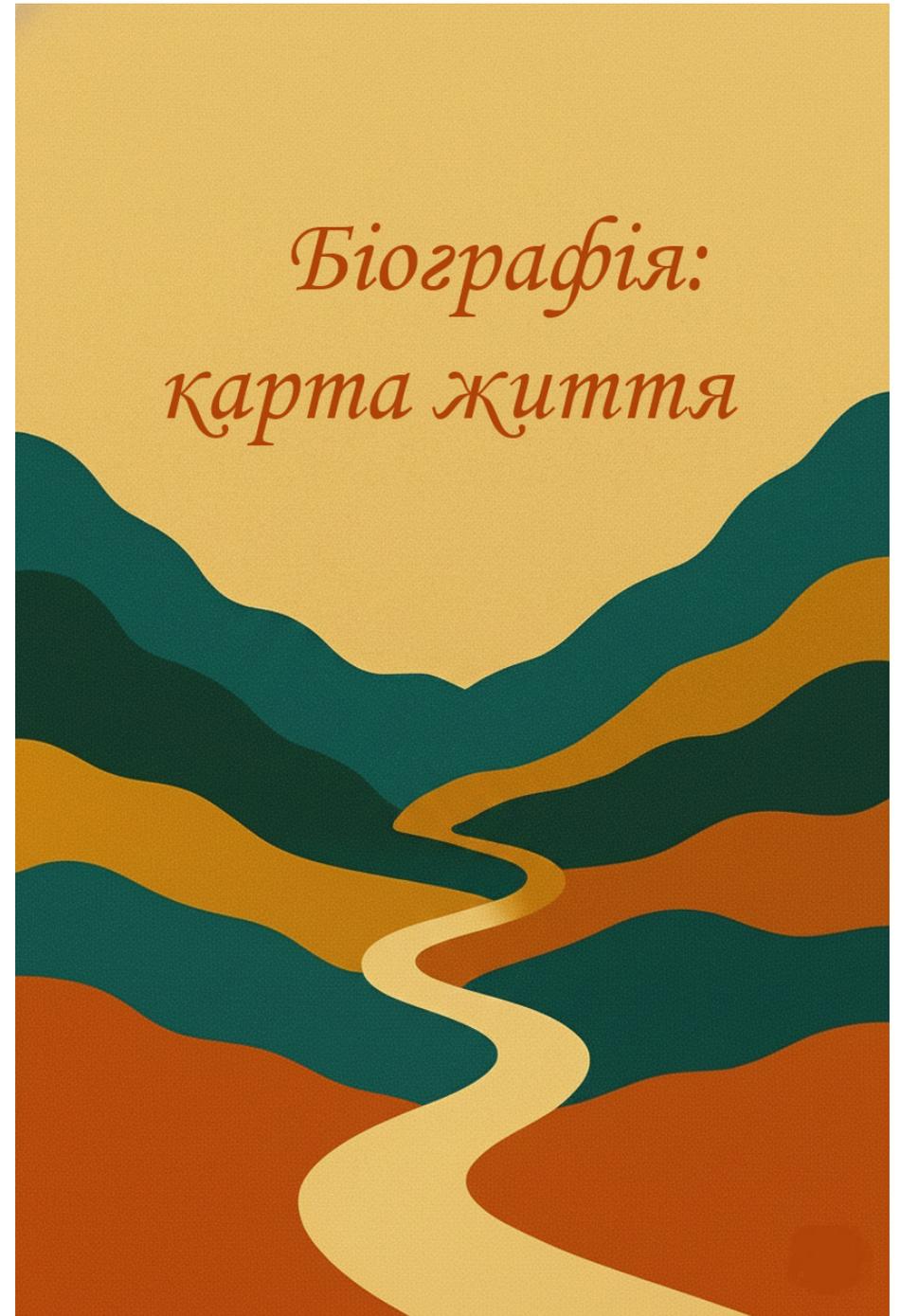
Саме з цього процесу – від спостереження до осмислення і практики – і починається подальша робота з жанрами, представлена в наступних розділах Атласу.



Хроніки життя



*Біографія:
карта життя*



Біографія як інструмент пізнання людини й епохи: історичні витoki, естетика, етика та виклики сучасного нон-фікшну

Янчук Марія, гр. ЗМ-25м-1

Знайомство з жанром.

Біографія – це літературний жанр, що розповідає про життя конкретної особи, спираючись на документи, свідчення та інші достовірні джерела. Хоча традиційно її вважають різновидом нехудожньої літератури, вона водночас містить елементи творчого осмислення, адже прагне не просто перелічити факти, а й відтворити ілюзію реального прожитого життя. У такий спосіб біографія поєднує історичну точність із літературною формою, перетворюючи зібраний матеріал на цілісний, зрозумілий і змістовний наратив.

Цей жанр тісно пов'язаний із історією, оскільки ґрунтується на пошуку й перевірці фактів, а також несе відповідальність перед правдою, проте він належить і до художньої літератури, адже біограф прагне оживити фактичний матеріал, зробити його емоційно насиченим і доступним для читача. Гарна біографія не обмежується інформацією. Вона пропонує просвітлення, показує внутрішню логіку подій, мотиви вчинків і розвиток особистості.

Біографію часто описують як наративний жанр, тобто форму оповідання про життя людини. Це означає, що автор не просто відтворює послідовність подій, а добирає, структурує та інтерпретує їх так, щоб передати характер, досвід і ключові рішення героя. Упорядкування матеріалу відіграє важливу роль: біограф перериває хаотичний потік реального життя, виокремлює найважливіше та вибудовує сюжет, який допомагає краще зрозуміти людину. Саме така уявна організація фактів і створює художній ефект присутності, що відрізняє біографію від сухого історичного звіту.

Важливо також розуміти різницю між біографією та мемуарами чи автобіографією. У біографії автором є зовнішній дослідник, тобто людина, яка аналізує життя свого героя з боку та працює із наявними джерелами. На відміну від мемуариста, який переказує власний досвід, біограф має завдання збалансувати документальність та літературну форму, вибравши найпереконливіший спосіб подати факти так, щоб вони утворили переконливу історію.

Писання біографії як наративу пов'язане з низкою викликів. Один із головних – перетворення фактичного матеріалу на захопливу й водночас достовірну історію. Авторів доводиться вирішувати, які події є справді важливими, що варто підкреслити, а що опустити. Не менше складнощів додає і стан джерельної бази: для давно померлих постатей вона часто є фрагментарною або неповною, що ускладнює перевірку фактів. У випадку ж сучасніших героїв виникає протилежна проблема, а саме надлишок матеріалу, який потребує ретельного відбору й критичної оцінки. До цього додаються ще й етичні аспекти, зокрема питання висвітлення чутливої або суперечливої інформації, що також вимагає відповідального підходу.

Отже, біографія як жанр стоїть на межі історії й літератури. Вона має бути вірною фактам, але водночас художньо й логічно збудованою; повинна розкривати не лише події, а й характер особи, її мотиви, вибори та внутрішні трансформації. Історія розвитку біографії демонструє, як змінювалося ставлення суспільства до особистості та до самого поняття «життя, гідного опису», а також як формувалася сучасний підхід до правдивого, всебічного й водночас літературно виразного зображення людської долі.

Історія появи.

Античність: народження біографії на Заході

У західній традиції біографічні спроби з'являються вже в античності. Приблизно з V століття до н.е. поети й письменники писали короткі нариси про сучасників (наприклад, Іон із Хіоса описував Перікла й Софокла). У Греції та Римі було кілька різних підходів: одні писали емоційні або риторичні тексти (похоронні промови, елегії), інші – описували спроби жити чи повне життя.

Важливими прикладами є Платонові діалоги, де Сократ постає не лише як філософ-теоретик, а як жива особистість у конкретних ситуаціях. Хоч Платон і не дає «біографії» в сучасному розумінні, його твори приковують увагу до характеру та морального вибору людини. У Римі працювали автори, які більше нагадували сучасних біографів: давньогрецький письменник, історик і філософ-мораліст Плутарх (порівняльні життєписи), римський історик, письменник, науковець-енциклопедист Суетон (життя імператорів) і давньоримський історик Тацит (історик, чия біографічна риса – увага до політичної діяльності (приклад – «Аґрікола»).

Кінець античності і поява християнства змінили тон. З одного боку, з'явилися автобіографії на кшталт «Сповідей» Августина (християнський теолог, філософ і церковний діяч, головний представник західної патристики) – глибоко особисті й духовні. З іншого, біографія часто перетворювалася на аґіографію (життя святих), тобто на тексти, які мали виховну або богословську мету, а не лише літературну.

Середньовіччя: релігія й збереження пам'яті

У середньовіччі біографічний жанр посунувся в сторону релігійних текстів і прикладів для наслідування. Більшість життєписів були пов'язані з церквою й служили певним моральним чи богословським цілям, однак і тут трапляються живі, цінні розповіді: єпископ і знаменитий франкський історик Григорій Турський описує життя правителів Меровінгів (франкська королівська династія) із детальними сценами; з'явилися зображення ранніх англійських діячів із конкретними рисами; франкський вчений, історик та письменник Ейнґард у IX столітті написав «Життя Карла Великого» (приклад біографії, де автор свідомо збирає факти й пояснює свої мотиви написання). Саме Ейнґард демонструє, що в середньовіччі можна робити роботу, близьку до сучасної біографії: збирати свідчення, пояснювати вибір матеріалу, подавати узагальнення про характер героя.

Відродження: від панеґіриків до спостереження

З Відродженням (XV-XVI ст.) біографія отримує нове життя. Часто про відомих людей писали панеґіричні тексти при дворах. Їхня мета – прославити

замовника або покровителя, проте в цей час з'являються й цінніші приклади: у Англії праці Томаса Мора (англійський письменник, філософ, державний діяч), й Джорджа Кавендіша (служив при кардиналі Волсі) починають робити ставку на свідчення очевидців, на розповідь про внутрішню боротьбу людини. Такі тексти, хоч іноді ще суб'єктивні, вже більше схожі на сучасну біографію: автори намагалися зобразити не лише факти, а й характер, мотиви, суперечності.

Політична атмосфера також відігравала велику роль: у деяких періодах (наприклад, епоха Єлизавети I) писати «правду» про монархів було небезпечно (цензура й ризик утисків гальмували розвиток незалежних біографій).

XVII-XVIII століття: становлення жанру, поява професійних біографів

У XVII ст. слово «біографія» починає означати окремий жанр. Народжуються журнали, щоденники, мемуари, збірки і довідники. Життя відомих людей стають предметом цікавих публікацій: від нарисів про злочинців до інтелектуальних портретів.

XVIII ст. дає нам ключову постать – шотландського письменника і мемуарника Джеймса Босвела, автора «Життя Самуеля Джонсона». Він поєднав у роботі різні джерела: листи, розмови, інтерв'ю, власні нотатки. Він показав, що біографія може бути й ретельним дослідженням, і майстерним літературним твором одночасно. Саме його підхід (комбінація джерел і живе відтворення розмов) став моделлю для наступних поколінь.

У XVIII столітті також зростає роль довідкових праць і колекцій, з'являються перші спроби систематизувати біографічний матеріал у формах енциклопедій і словників.

XIX століття: суперечлива доба

XIX століття – період, коли біографія часто відображає ідеї епохи: увагу до індивідуальної свідомості, романтичний індивідуалізм, інтерес до «внутрішнього життя», але одночасно жанр страждає від упереджень: цензура, релігійні й політичні табу, культ поважності робили біографії іноді нечіткими або надто обережними. У деяких місцях (наприклад, у Франції) з'являлися автобіографічні романи (художні тексти, що маскували особисті сповіді). У Великій Британії та США було чимало робіт, що використовували метод Босвела, але не всі вони витримали перевірку часу через ухилення від правди або через цензурування.

XX століття: модернізація та професіоналізація

Після Першої світової війни біографія почала змінюватися швидше: вплив психології дав можливість глибше аналізувати мотиви й внутрішній світ особистості, а розвиток історичної методології – дбати про джерела й критичність; художня література спонукала до нових форм оповідання. Разом це призвело до більшої різноманітності біографічних форм: від наукових, строго джерелознавчих досліджень до літературних біографій, що використовують прийоми художнього письма.

У XX ст. також виникли «дебункінгові» біографії (їх популяризував англійський письменник, біограф та літературний критик Літтон Стрейчі), які критично переглядали міфи про видатних осіб. Спочатку такий підхід був сенсаційним, але згодом визнали його переваги (щодо художності) і ризику щодо надмірної інтер-

претації. У підсумку жанр стабілізувався: критичне ставлення до джерел поєдналося з літературною майстерністю.

Біографія в інших культурах

Біографія як самостійна літературна форма найповніше розвивалася на Заході. В Азії й у ісламському світі письмові «життя» часто були підпорядковані історичній чи духовній традиції. Вони служили адміністративним або релігійним цілям, проте під впливом Західної літератури на початку XX ст. у деяких країнах (наприклад, у Китаї) з'явилися спроби відокремити біографію як форму. У Китаї такі діячі як китайський науковець, поет та викладач Лян Цічао й один із провідних китайських мислителів і філософів Ху Ши сприяли цій зміні, просуваючи біографію як літературне мистецтво.

Сучасний стан: багатолікий і затребуваний жанр

У XX-XXI століттях біографія набула різноманітності. Вона з'являється в академічних дослідженнях, у журналістиці, у художній літературі, у театрі та кіно. Біографічні твори тепер можуть бути академічними (орієнтованими на джерелознавство й аналіз), журналістськими/популярними (доступними широкому читачеві, іноді з елементами інтерв'ю й свідчень), художніми (які використовують прийоми роману, але ризикують сплутати факт і вигадку), мемуарами (власними спогадами, часто менш аналітичними, зате дуже особистими).

Актуальність сьогодні

Попит на біографії залишається стабільним і навіть зростає, адже цей піджанр дає змогу по-новому зрозуміти історію через призму людських долі. У час, коли суспільство дедалі більше цінує правдивість і реальні життєві історії, біографія стає інструментом, що дає змогу побачити, як конкретні люди ухвалювали складні рішення у своїх унікальних обставинах, як долали кризи, реагували на виклики епохи та здійснювали вибір, що впливав на хід подій. Сучасна актуальність біографій також пов'язана з тим, що з розвитком історичних досліджень та цифрових архівів з'являються нові факти про відомих діячів, які нерідко докорінно змінюють наше бачення їхнього життя та характеру. Такі відкриття не лише оновлюють історичну картину, а й наголошують на тому, що навіть усталені образи потребують переосмислення.

Окрім цього, біографії дають можливість читачеві порівнювати стиль життя, умови праці, побут, моральні дилеми людей різних історичних періодів із сучасністю. Саме через такі зіставлення ми глибше відчуваємо, як змінюється суспільство, якими були виклики минулих поколінь і наскільки вони співзвучні нашим. Наприклад, сьогодні, в умовах війни в Україні, біографії військових діячів, громадських лідерів чи митців минулих епох допомагають побачити, що переживання, страхи, мужність і вибір стояти до кінця були властиві людям у різні часи й у різних війнах. Завдяки цьому читач отримує можливість не лише зрозуміти досвід інших, а й переосмислити власне місце в сучасних подіях.

Усе це робить біографію одним із найактуальніших піджанрів нон-фікшн, який поєднує історичну правду, психологічну глибину та здатність відгукуватися на запити сучасного суспільства.

Комплексні аспекти біографії

Біографічний нон-фікшн стоїть на перетині історії, психології, етики та літературної творчості, і саме ця багатовимірність визначає його унікальну природу. Хоча біографія історично тривалий час розглядалася як частина історичної науки, сьогодні обидві галузі чітко розмежовані. Історія узагальнює процеси, явища чи групи людей, тоді як біографія зосереджується на одній людині та її неповторному життєвому досвіді, проте їх зближує робота з джерелами: від пошуку документів до оцінки їхньої достовірності. Саме тому біографія вимагає не лише письменницького таланту, а й ремісничої майстерності (уважності до деталей, перевірки фактів, вміння працювати з неповними або суперечливими свідченнями).

Біограф працює з двома типами труднощів: або з браком джерел, коли йдеться про давно померлих осіб, або з надлишком матеріалів, якщо герой жив у документовану епоху. У першому випадку авторові доводиться заповнювати прогалини контекстом: відтворювати атмосферу епохи, реконструювати ймовірні мотиви чи ключові рішення героя, але робити це без вигадки і з максимальною чесністю щодо меж своїх знань. У другому навпаки необхідно структурувати великий масив даних, зберігаючи в ньому логіку розвитку особистості, а не лише хаотичний перебіг подій. В обох ситуаціях головним залишається принцип ретельної перевірки автентичності всіх матеріалів і зіставлення різних свідчень, особливо коли герой ще живий і здатен впливати на інтерпретацію власної історії.

Психологічний вимір визначає іншу сторону біографічної роботи. Просте перерахування подій не здатне розкрити життя людини. Необхідно зрозуміти її внутрішній світ, приховані мотиви, емоційні переломи та закономірності поведінки. Біограф, який знав героя особисто, отримує цінні безпосередні спостереження, але ризикує стати упередженим. Той, хто працює лише з письмовими джерелами, зберігає дистанцію й об'єктивність, проте може втратити інтуїтивну глибину. Від початку ХХ століття на стиль біографій дедалі більше впливають психологічні теорії. Хоча не всі автори послуговуються психологічними термінами, навіть стримане застосування цих підходів допомагає побачити в поведінці героя сталі патерни, розкрити його особистісну драму та внутрішню логіку рішень.

Не менш важливим є етичний вимір. Біограф завжди стоїть перед вибором: яку частину правди можна і потрібно оприлюднювати? Питання балансу між історичною достовірністю та повагою до приватності залишається складним і сьогодні. Практика показує, що кожна епоха, кожен випадок і кожен герой вимагають окремого підходу. Відсутність універсальних стандартів «біографічної моралі» означає, що відповідальність за прийняті рішення лягає цілком на автора. Особливо це актуально для сучасних постатей, щодо яких доступ до документів може бути обмеженим або контрольованим, а розголошення певних фактів може мати серйозні наслідки для родини, репутації чи суспільного сприйняття.

Естетика біографії тримається на тонкій межі між правдою та художньою організацією матеріалу. Завдання автора – перетворити розрізнені факти на цілісний образ життя, яке відчувається живим, а не штучно зібраним. Біограф мусить зберегти рух часу, але водночас структурувати матеріал так, щоб виявилися го-

ловні теми життя героя, ключові переломні моменти та внутрішня логіка його розвитку. Якщо факти підганяються під ефект, це зрада правди. Якщо автор обмежується голою хронологією, це зрада мистецтва. Успіх біографії залежить від того, наскільки гармонійно її творець поєднає історичну достовірність із літературною майстерністю.

У підсумку біографічний нон-фікшн постає як жанр напруги й балансу між документом і художньою формою, між фактами й психологією, між правом на правду й етикою приватності. Саме ця багатовимірність робить його одним з найскладніших, але й найцікавіших жанрів сучасної літератури, здатним щоразу заново переосмислювати людське життя в усьому його обсязі й глибині.

Герой піджанру «Біографія»

Головний носій жанру – конкретна особа (біографічний суб'єкт), а точніше її життя. Автором же є дослідник-оповідач, який збирає, верифікує й інтерпретує факти, щоби сконструювати наратив. Біографія – це наративна форма нон-фікшн: її матеріал має історичну основу (документи, листи, спогади, архіви), але автор повинен подати їх у впорядкованій, часто літературно виразній формі.

Типовою фігурою автора/біографа може бути аналітик-реставратор фактів (уважний до джерел, готовий працювати з прогалинами в архівах), хронік-інтерпретатор (людина, яка не просто викладає події в хронології, а формує причинно-наслідкові зв'язки й витягує психологічні профілі), етичний редактор (той, хто зважає право публіки на знання й приватність). Роль біографа полягає в поєднанні історичної методики з художньою уявою, щоби зробити життя людини зрозумілим і значущим для читача.

Якщо говорити про типового героя біографії (біологічного суб'єкта), то він може бути будь-яким: від видатного лідера до малознаного вчителя, але у фокусі завжди повинні бути життєві вибори, внутрішні мотивації й суспільний контекст, які пояснюють його вчинки. Саме концентрація на «особі в контексті часу» відрізняє біографію від загальної історії.

Читач також відіграє важливу роль у цьому жанрі. Тут він одночасно є таким собі свідком і суддею: отримує фактаж, але й оцінює інтерпретацію автора. У сучасному контексті (інтернет-коментарі, обговорення в соцмережах) реципієнт також впливає на репутацію фігури та може ініціювати нові запити в дослідників, підштовхуючи до переоцінки джерел.

Три принципи створення біографічного тексту

Важливе (функція)

Біографія виконує пізнавальну та інтерпретаційну функцію: вона систематизує життєвий шлях людини, робить індивідуальний досвід частиною колективної історії й допомагає зрозуміти логіку вчинків, мотивів і рішень героя. Біографічний текст пояснює, чому певна особа стала саме такою, як зовнішні обставини впливали на її вибір і яким є її внесок у ширший контекст епохи. Через це біографія не просто оповідь про факти, а інструмент осмислення людської поведінки в часі.

Біографія має нарративну, структуровану форму, у якій факти організовані за принципами хронології, тематичних блоків або ключових життєвих поворотів. Автор відбирає найважливіші події, працює з джерелами, інтегрує документи, листи, щоденники, інтерв'ю. Форма поєднує дослідницьку точність і літературну виразність: біографічний текст прагне бути доступним, але не спрощеним, фактологічним, але не сухим. Через композицію автор вибудовує логічний шлях розвитку особистості.

Людське (емоційна глибина)

Біографія відкриває внутрішній світ героя: мотиви, страхи, конфлікти, сумніви, перемоги. Емоційна глибина полягає в тому, що автор не лише фіксує події, а й показує переживання, що супроводжували їх, робить особу живою та зрозумілою читачеві. Це створює емпатію й дає змогу побачити людину не як «історичний факт», а як того, хто відчував, помилявся, змінювався. Через емоційний вимір біографія встановлює місток між минулими долями та сучасним досвідом читача.

Отже, герой біографії – це реальна людина, чий життєвий шлях перетворюється на наратив. На відміну від вигаданого персонажа, він існує не лише в тексті, а й в історичній дійсності, тому його образ формується на перетині фактів, інтерпретацій та особистих свідчень.

Біографічний герой не створює свою історію на сторінках, а проживає її у реальному часі зі складністю вибору, суперечливістю рішень, емоціями, перемогами й поразками. Завдання автора – віднайти в цій життєвій реальності смислову лінію, яка дасть змогу побачити людину не лише через події, а й через мотиви, характер і внутрішню логіку розвитку. Так герой біографії стає не просто фігурою минулого, а живим прикладом людського досвіду, що відкриває шлях до розуміння епохи, суспільства і самої природи особистості.

Конфлікт і напруга в біографії

У біографії основна драма відбувається на межі двох вимірів: фактологічної відповідальності й художнього тлумачення. Біограф працює з реальними документами та свідченнями, але водночас мусить вибудувати з них чіткий, зрозумілий наратив, і тут постає напруга між тим, що можна довести, і тим, що треба інтерпретувати, аби читач «побачив» особу як цілісну фігуру.

Ця внутрішня драма логічно поєднує ще кілька конфліктних пар: між особистим та суспільним (інтимні подробиці проти суспільної значимості), між правдою й сенсацією (старання верифікація проти спокуси драматизувати), між архівною прогалиною й інформаційним надлишком (нестача джерел для давніх постатей проти величезної кількості матеріалів для сучасників).

Типові прояви конфлікту:

- Між джерелами й реконструкцією. Біограф змушений заповнювати прогалини в записах, але кожна реконструкція ризикує стати спекуляцією.
- Між об'єктивністю й вибором інтерпретації. Автор обирає, що показати, що приховати, як зіставити факти, і цей вибір формує образ героя.
- Між приватністю й публічним інтересом. Для сучасних або нещодавно

померлих суб'єктів біографи стикаються з етичними дилемами щодо публікації чутливої інформації.

- Між канонічністю й ревізією. Іноді знахідки нових документів чи архівів докорінно змінюють усталене уявлення про постать. Це робить біографію жанром, що може регулярно переглядати «історичну правду».

Естетика біографії виникає з постійного балансування між документальністю та художнім викладом. Оскільки життя реальної людини зазвичай багатше за будь-який сюжет, біограф змушений застосовувати стиснення та композицію: він вибирає найсуттєвіші епізоди, впорядковує їх не суворо за хронологією, а за смисловими лініями, формує з фактів цілісний наратив.

Цей процес неможливий без тонального вибору. Стиль біографії балансує між дистанцією та емпатією: з одного боку, автор повинен уникати романтизації, зберігати критичність, відстань і аналітичність; з іншого, проникати у внутрішній світ героя, відтворювати його мотивацію, психологічні коливання та життєві повороти. Така подвійність робить тон біографії одночасно дослідницьким і людським.

Окремий естетичний шар виникає там, де джерельної бази бракує. Тоді біографи вдаються до реконструкцій (коротких сценічних відтворень, гіпотетичних діалогів чи фрагментів, вибудованих на перехресті наявних фактів і логічних припущень). Такі прийоми створюють напругу між «істинним» і «можливим» та формують одну з ключових естетичних рис жанру, а саме відверту гру на межі документальності й інтерпретації, що потребує чесного позначення способу подачі матеріалу.

Етика біографії виростає з того самого конфлікту між фактом та інтерпретацією, але проявляється у площині відповідальності перед читачем і перед самим героєм. Насамперед ідеться про етику документальної чесності: біограф повинен прозоро вказувати джерела, позначати ступінь достовірності матеріалу й не приховувати моментів, щодо яких існує невизначеність. Завдяки цьому читач має змогу відрізнити доведену інформацію від авторських припущень або реконструкцій.

Друга важлива площина – етика приватності. Біографії часто торкаються інтимних сфер життя, і особливо гостро це відчутно у випадку живих або нещодавно померлих людей. Автор повинен зважати на можливі наслідки оприлюднення чутливої інформації, балансує між суспільним інтересом і повагою до особистої гідності. Третій етичний вимір пов'язаний із етикою ревізії. Біографічний жанр постійно оновлюється, адже з часом відкриваються нові архіви, документи або свідчення, які можуть змінити усталене уявлення про певну особу. Біограф має бути готовий переосмислити попередні твердження, визнати помилки й уточнити інтерпретації. У такий спосіб етика жанру передбачає не лише правдивість і делікатність, а й відкритість до інтелектуальної еволюції, що забезпечує його достовірність і наукову чесність.

Напруга в біографії – це не тільки джерело труднощів, а й рушій творчої і наукової енергії жанру. Конфлікт між фактами та художнім оповіданням породжує специфічну естетику: уважну до джерел, але відому здатністю оживляти особу на сторінці. Водночас ця напруга формує етичні норми: прозорість джерел і відповідальність перед живими та історичною пам'яттю. Біографія тому й зали-

шастість життєздатним піджанром нон-фікшн, бо вмiє працювати з непевністю, перетворюючи її на зрозумiлу людську iсторiю, яка може змiнюватися разом з новими знахідками та суспiльними потребами.

Основні види біографій

Біографія – жанр різноманітний і гнучкий: однаковою мірою вона може бути документальним довідником, науковою розвідкою, художнім портретом або сміливою інтерпретацією життя людини. З практичного погляду корисно розділяти біографії на ті, що ґрунтуються на особистому знайомстві з суб'єктом, і ті, що створені шляхом наукового дослідження. Останню групу можна деталізувати за ступенем об'єктивності й методами авторської обробки.

Перший великий тип – *біографії на основі першоджерел та особистих свідчень*. До них належать праці, створені людьми, які безпосередньо знали героя або мали доступ до його приватних паперів. Такі «джерельні» життєписи зберігають у собі свідчення епохи й інтимні документи. Найвідоміший представник цього типу – шотландський письменник і мемуарник Джеймс Босвелл із «Життям Самуеля Джонсона», яка вважається зразком біографії, створеної на основі близького спостереження та особистих вражень.

Другий великий блок – *біографії, створені на основі дослідження*. Тут можна виділити кілька підтипів. По-перше, довідкові колекції та біографічні словники, які акумулюють факти й слугують першоджерелом для подальших досліджень. По-друге, характерні портрети або короткі нариси, що поєднують анекдотичність і типізацію (вони стисло окреслюють характер і долю).

У межах дослідницької біографії також можна виділити типологію за ступенем інтерпретації:

- *Інформативна* (накопичувальна) біографія (максимально фактоорієнтована, часто багатотомна, подає документи та хронологію без сильних тлумачень).
- *Критична* (наукова) біографія (ґрунтовна, з детальними примітками й обґрунтуваннями; автор зберігає академічну стриманість, але дає оцінки та контекст).
- *Стандартна* (канонічна) біографія (баланс між документальною точністю і художньою формою; прагне відтворити «портрет душі» в усіх подробицях, поєднуючи джерельну роботу з оповідною майстерністю).
- *Інтерпретаційна* біографія (більш суб'єктивна; автор активно інтерпретує матеріал, створює драматичні сцени на базі документів, не вигадуючи нові фактів).
- *Фікціоналізована* біографія (гібрид із художнім романом: сцени, діалоги й внутрішні мотиви інколи вигадані; твір використовує історичний фон як матеріал для художньої реконструкції).
- *Роман у формі біографії* (novel-as-bio) (повністю художні твори, що імітують біографічну форму або автобіографію, але є художніми реконструкціями).

Окрему групу становлять спеціалізовані або «справні» форми біографії (роботи, створені з певною метою: політичні кампанії, прославлення, пам'ятні томи, які іноді виконують функцію пропаганди або реклами, а не критичного аналізу (історичний приклад: замовлені й похвальні життєписи).

Паралельно з цими типами розгортається велика й різноманітна родина автобіографічних форм. Сюди належать щоденники, листи й журнали (сила їхньої правдивості у безпосередності); мемуари (вибіркові спогади, що зосереджуються на ключових подіях); формальні автобіографії, у яких автор свідомо реконструює власне життя; а також спеціалізовані автобіографії (релігійні, інтелектуальні, тематичні або напівхудожні), які служать різним цілям – від духовного свідчення до інтелектуальної рефлексії.

Не можна оминати й сучасні та експериментальні форми: графічні біографії, документальні фільми, мультимедійні онлайн-проекти, інтерактивні наративи та подкасти. Ці формати розширюють аудиторію й змінюють способи залучення читача/глядача: від академічного реципієнта до молоді, яка сприймає біографію як візуальний або інтерактивний досвід.

Наостанок щодо цієї теми важливо підкреслити, що межі між типами часто розмиті: одна й та сама праця може поєднувати елементи критичної біографії та інтерпретації, або мемуари з художнім романом.

Саме ця пластичність робить біографічний жанр продуктивним і дає змогу авторам вибирати стратегію залежно від мети: документувати, пояснювати, інтерпретувати чи переосмислювати людське життя.

Основний приклад:

Марія Башкирцева (1858–1884) (характеристика біографії)

Марія Костянтинівна Башкирцева – українсько-французька художниця, скульпторка і щоденниця, чия коротка, але інтенсивна біографія поєднує мистецький амбіціонізм, інтелектуальну саморефлексію й суспільний резонанс. Народжена на Полтавщині, у підлітковому віці Марія переїхала з родиною до Європи та остаточно осіла в Парижі, де навчалась живопису, виставлялася на Салоні й померла від туберкульозу у 25 років.

1. Життєпис як текст: структура й джерела

Біографія Башкирцевої складається з двох взаємопроникних вимірів: зовнішньої кар'єри (навчання в ательє Робера-Флорі й Академії Жуліана, виставки на Паризькому Салоні, полотна на музейних виставках) і внутрішнього щоденникового наративу, який вона вела з підліткового віку. Після її смерті щоденник був оприлюднений (1887) у цензурованому вигляді. Лише пізніші дослідження і відкриття рукописів дали змогу відновити автентичніші, часом радикальніші фрагменти тексту. У поєднанні ці два пласти уможливають для читача здатність бачити не просто хронологічну біографію, а цілеспрямований проєкт самоствердження.

2. Мотиви та домінуючі теми біографії

1. Амбіція й прагнення слави.

У щоденнику й у вчинках Башкирцевої помітна ясна ціль: стати художницею й видатною особистістю. Її записи постійно повертаються до теми визнання, конкуренції та бажання «побудувати себе».

2. Самоусвідомлення й літературність життя.

Щоденник виступає як автопортрет «у процесі»: він фіксує не тільки події,

а й робить над ними літературну інтерпретацію, формує Марію як «героїню» власної біографії. Це робить текст важливим джерелом для дослідження жіночої інтелектуальної суб'єктності XIX століття.

3. Протиріччя між публічністю й цензурою.

Після смерті матері Башкирцевої багато щирих, інтимних або критичних місць у щоденнику було відредаговано. Ця обробка вплинула на раннє сприйняття її життя й створила «публічний» образ, який відрізняється від оригіналу рукопису.

3. Мистецька кар'єра в контексті біографії

Біографічний нарратив підкреслює художню майстерність і зв'язок із реалістичними тенденціями свого кола (вплив інших митців, навчання в Академії Жуліан). Текст не обмежується «особистими драмами»: вона описує робочу дисципліну, студійні сцени і соціальні мотиви творчості. Поєднання щоденникової рефлексії й художньої практики створює образ митця, який створює свою роботу як проєкт життя.

4. Соціально-культурний вимір і феміністична перспектива

Біографія показує, що Башкирцева була більше ніж «талановита юнка»: вона публічно підтримувала феміністські ініціативи, писала для жіночих видань і брала участь у інтелектуальних колах Парижа. Через біографічний нарратив простежується зіткнення жіночих амбіцій із обмеженнями суспільних ролей того часу і її реакція на це: відвертість у щоденнику, прагнення до професійної автономії, іронія щодо салонних правил.

5. Смерть і післямова: спадщина біографії

Рання смерть дала біографії трагічного, міфотворчого виміру: щоденник – обіцяний автором «свідок» її життя – зумів вберегти постать Башкирцевої в європейській культурній пам'яті; її полотна й листи надалі циркулювали в виставках та виданнях, а постать молодої художниці стала символом «життя, прожитого на повну», одночасно породивши дискусії про цензуру, інтерпретацію і роль жінки-митця.

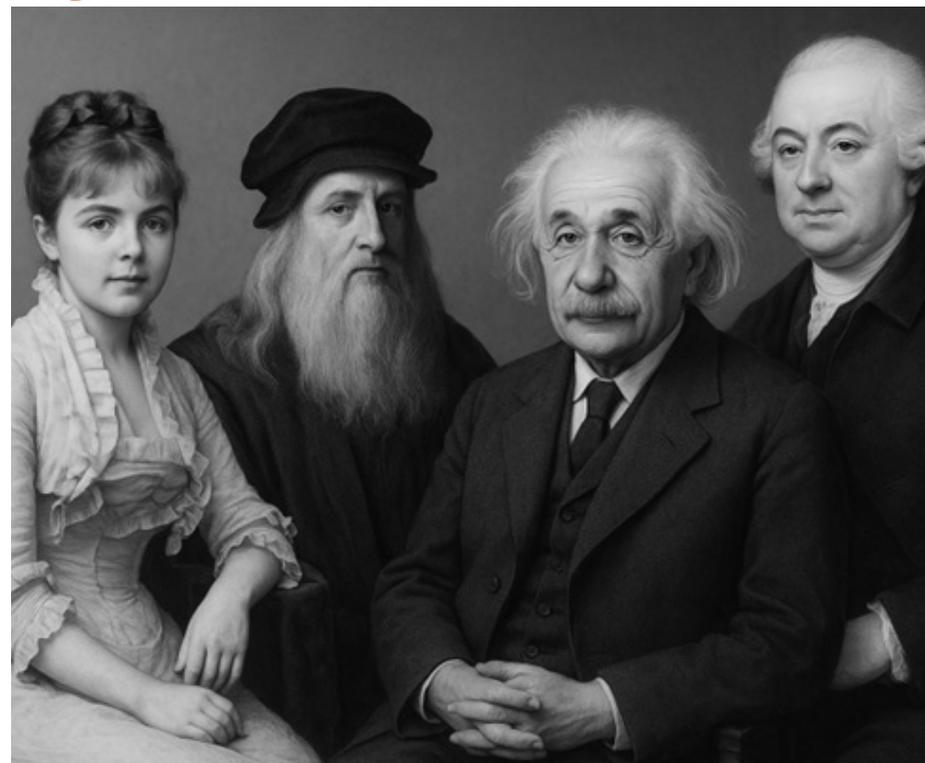
6. Висновок щодо біографії Марії Башкирцевої

Біографія М. Башкирцевої – це не просто хроніка мистецької кар'єри, це текст, у якому життя стає мистецтвом самопрезентації. Вона поєднує щоденникову інтимність із амбіцією громадського успіху, особисті відчуття з професійною дисципліною. Як біографічне джерело, її життя важливе для розуміння жіночої творчої суб'єктності в епоху модернізації та для вивчення того, як особиста пристрасть формує публічний образ.

Інші приклади відомих біографій

Біографіями також можна назвати різні способи розповіді про людину, її час і внутрішній світ.

Одні подають життя як послідовність великих відкриттів, інші – як ретельну реконструкцію характеру з погляду стороннього спостерігача. Деякі навпаки створюють художню або медійну інтерпретацію, перетворюючи реальність на драму чи серіал. На цьому тлі біографія Марії Башкирцевої вирізняється як рідкісний приклад життя, збереженого «зсередини» через щоденникові записи, емоційні самоаналізи й щире фіксацію власного становлення. Порівнюючи ці різні



Фрагмент картини Марії Башкирцевої «У студії», 1881. Художній музей, Дніпро

моделі життєпису, можна побачити, як по-різному працює жанр біографії – від енциклопедичних описів до інтимних автотекстів – і виявити, яким унікальним є внесок Башкирцевої у цей культурний простір.

Леонардо да Вінчі постає як архетип «довгої» біографії-енциклопедії: багатовимірний ренесанс-геній, чия спадщина – технічні записники, ескізи і численні проєкти – охоплює століття. Його життєпис говорить про радше зовнішню масштабність і тривалість інтелектуальної діяльності, тоді як у Башкирцевої центром є внутрішній щоденниковий голос і наголос на побудові особистої і мистецької ідентичності в обмежений час.

Альберт Ейнштейн – приклад біографії, що підкреслює відкриття, ідеї й громадянську позицію великого вченого. Його життя будується навколо поступового інтелектуального дорослішання й тривалої публічності. На відміну від цього, у Башкирцевої біографія – це швидкий, інтенсивний автопроєкт: щоденник формує образ «суб'єкта в процесі», де емоційна інтимність і прагнення визнання мають вагу рівноцінну або навіть важливішу за технічні досягнення.

Джеймс Босвелл і його «Життя Джонсона» демонструють класичну зовнішню біографію-портрет: біографія як ретельна реконструкція характеру іншої людини, побудована на свідченнях, діалогах і соціальному контексті. Це полярний метод у порівнянні з Башкирцевою: вона дає власний голос у першій особі, тож її біографічний матеріал – це одночасно і джерело, і літературна форма самопрезентації.

Фільм «Соціальна мережа» (Девід Фінчер) – це приклад біодрами: художня інтерпретація біографічного матеріалу, що навмисно драматизує факти заради наративної сили й теми (амбіція, технологія, етика). У порівнянні з Башкирцевою, де первинний текст (щоденник) дає автентичний внутрішній матеріал, кіно показує, як біографія перетворюється на миттєвий культурний міф через режисерську інтерпретацію.

Подкаст «Slow Burn» про Вотергейт – яскравий приклад сучасної аудіобіографії/біодослідження, що робить історію «живою» через тематичну реконструкцію, голоси свідків та епізодичну драматургію. Тут біографічне життя перетворюється на серіальний наратив, доступний і емоційно близький слухачеві сьогодні. Це ще одна форма, в якій біографія виходить за рамки книжкового тексту, тоді як у Башкирцевої первинним артефактом є рукопис-щоденник, який зберігає інтимну перспективу й одночасно дає матеріал для подальших інтерпретацій.

Отже, тепер можна виділити головні відмінності й спільні ознаки різних біографій:

- *Від кого і про що ведеться розповідь:*

Башкирцева – перша особа, інтимна й саморефлексивна; Босвелл – зовнішня реконструкція; Леонардо да Вінчі й Ейнштейн – біографії, що наголошують на досягненнях і технічних/інтелектуальних архівах.

- *Тривалість і масштаб:*

Довгі кар'єри (Леонардо да Вінчі, Ейнштейн) дають «енциклопедичні» біографії. Коротке життя Башкирцевої робить її біографію трагічно інтенсивною.

- *Форма:*

Сучасні медіа (кіно, подкасти) демонструють, що біографія може бути реконструйована як драматургія або серіал, тоді як щоденник лишається одним із найдавніших і найщиріших способів зберегти внутрішній голос.

Ця стисла порівняльна картина показує: біографія – гнучкий жанр, який може бути енциклопедичною, документальною, автобіографічною або художньою драматизацією. Башкирцева належить до ряду постатей, чие життя читається як «автотекст», тобто як намір творити себе письмово, і саме це робить її біографію цінною для дослідження жіночої суб'єктності й мистецької самоідентифікації.

Алгоритм написання біографії

Написання якісної біографії – це поєднання дослідницької роботи й літературної майстерності. Її можна уявити як послідовність етапів: підготовка – збір і верифікація джерел – структурування матеріалу – письмова робота – перевірка й етичні уточнення – оформлення і публікація. Кожен крок важливий: пропуск одного підриває достовірність або художню цінність тексту.

1. Підготовчий етап: формулювання мети та меж

Почати потрібно з чіткого запитання: що саме має розкрити ця біографія і чому саме ця постать важлива? Визначається цільова аудиторія (науковці, широка публіка, молодь), масштаб (монографія, стаття, книжка для масового читача) і хронологічні межі (весь життєпис чи окремих період). На цій стадії корисно скласти первинний список питань, які текст має відповісти (це стане керівною ниткою дослідження).

2. Збір джерел (архівна робота)

Наступний крок – систематичний пошук джерел. Це включає:

- архіви, офіційні документи, листування, щоденники;
- друковані матеріали: книги, статті, рецензії, газетні архіви;
- візуальні й аудіоматеріали: фотографії, записи, фільми;
- усні джерела: інтерв'ю з родиною, друзями, колегами;
- онлайн-ресурси й цифрові архіви.

3. Верифікація та критика джерел

Необхідно перевіряти автентичність і об'єктивність матеріалів: зіставляти свідчення, відмічати суперечливі версії, шукати підтвердження ключових фактів у незалежних джерелах. Для сучасних осіб важливо корелювати офіційні документи з усними свідченнями, для давніх постатей – критично оцінювати редакції й авторські правки в опублікованих джерелах. Ведення приміток і джерельної бази обов'язкове.

4. Інтерв'ю як методичний інструмент

Якщо можливо, проводяться інтерв'ю: підготовлені запитання, запис (аудіо/відео), згода на використання матеріалу. Інтерв'ю дають живі деталі і тональні нюанси, але їхні свідчення потребують перевірки. Варто зберігати баланс (використовувати інтерв'ю як доповнення, а не як єдину основу тверджень).

5. Вибір структури (хронологія чи тематичність)

Матеріал організують двома основними способами або їх комбінацією:

- Хронологічна структура підходить для класичної біографії, коли важливе відчуття розвитку життя.

- Тематична (модульна) структура зручна, коли окремі теми (політика, творчість, сім'я) треба висвітлити у глибині.

Також поширеною є практика, коли основний наратив хронологічний, а розділи-доповнення (тематичні глави, хронологічні таблиці, додатки) дають контекст.

6. Створення конспекту й нарису

На підставі зібраного матеріалу складається детальний план: розділи, підрозділи, ключові епізоди й цитати, де вони розміщуються. Це «каркас» майбутнього тексту. Тут відбувається первісне групування фактів у смислові лінії (теми), визначення «вузлів» напруги та моментів високого конфлікту.

7. Письмо: від чернетки до редакції

Перший чорновий варіант має слугувати передусім оповідною логікою: підтримувати нитку сюжету, поєднувати факти. Далі наступними повинні бути кілька редакційних перевірок: перевірка фактології, стилістична робота, прозорість маркування реконструкцій чи припущень. Потрібно наперед визначити тон (дистанція/емпатія), ступінь інтерпретації та рівень художньої обробки.

8. Маркування реконструкції і робота з припущеннями

Варто позначати місця, де бракує даних (наприклад: «можливо», «ймовірно», «на підставі джерел можна припустити»). Це зберігає етичну чесність і дає змогу читачеві відрізнити доведене від інтерпретації.

9. Етичні міркування і юридичні питання

Перед публікацією варто:

- обдумати публікацію чутливих даних (медична інформація, приватні листи);
- отримати необхідні дозволи на цитування/використання архівних матеріалів;
- у випадку живих осіб домовитися про права на використання приватних документів;

- вчасно проконсультуватися з юристом щодо ризиків наклепу або порушення приватності.

Етичні стандарти мають бути задекларовані у вступі або методологічній примітці.

10. Фактчекінг

Рекомендується залучити незалежного фактчекера або рецензента (особливо для наукових біографій). Це допомагає виявити пропуски, неточності чи некоректні інтерпретації.

11. Оформлення додатків і бібліографії

Додатки (хронологія, генеалогічні таблиці, вибрані документи, ілюстрації) підвищують цінність роботи. Бібліографія має бути повною й стандартизованою. Це демонструє наукову ретельність.

12. Остаточні правки, дозволи та публікація

Наступним етапом після завершення редагування є отримання прав на ілюстрації, укладення договорів з видавцем, узгодження прав на цитування, підготовка індексу. Обрана форма публікації (книга, стаття, документальний фільм, подкаст, сайт) диктує форматування й додаткові технічні кроки.

13. Післяпублікаційна робота: відгуки та ревізії

Хороша біографія лишається відкритою: поява нових архівів або свідчень може вимагати доповнень або перевидань. Автор має бути готовий реагувати на критичні зауваження, уточнювати факти й, за потреби, виправляти помилки.

Висновок

Отже, біографія як піджанр нон-фікшну має кілька визначальних рис, що забезпечують її культурну стійкість і популярність. Її форма поєднує оповідність із документальністю: факти життя подаються у структурованому, послідовному викладі, але водночас автор використовує художні прийоми (композиційні акценти, портретні характеристики, сюжетні вузли), щоб оживити розповідь. Стиль біографії залежить від авторської інтенції: від академічно-аналітичного до емоційно-оповідного чи навіть репортажного. Мета жанру полягає у тому, щоб показати людину в динаміці її становлення, прослідкувати закономірності виборів, успіхів, помилок; дати читачеві інтелектуальний і емоційний досвід, який виходить за межі сухої фактографії. Функції біографії сьогодні багатовекторні: пізнавальна, виховна, ідентифікаційна, культурна, психологічна.

У сучасній культурі та медіа біографія відіграє роль інструмента самоусвідомлення та колективної пам'яті. Вона допомагає суспільству щоразу заново визначати, кого називати лідерами думок, героями чи культурними авторитетами. Біографічні тексти формують символічний пантеон націй, зберігають голоси тих, кого легко загубити за швидкістю інформаційних потоків. У добу персональних брендів біографія стає ще й механізмом конструювання публічного образу: від політиків і митців до стартаперів та інфлюенсерів.

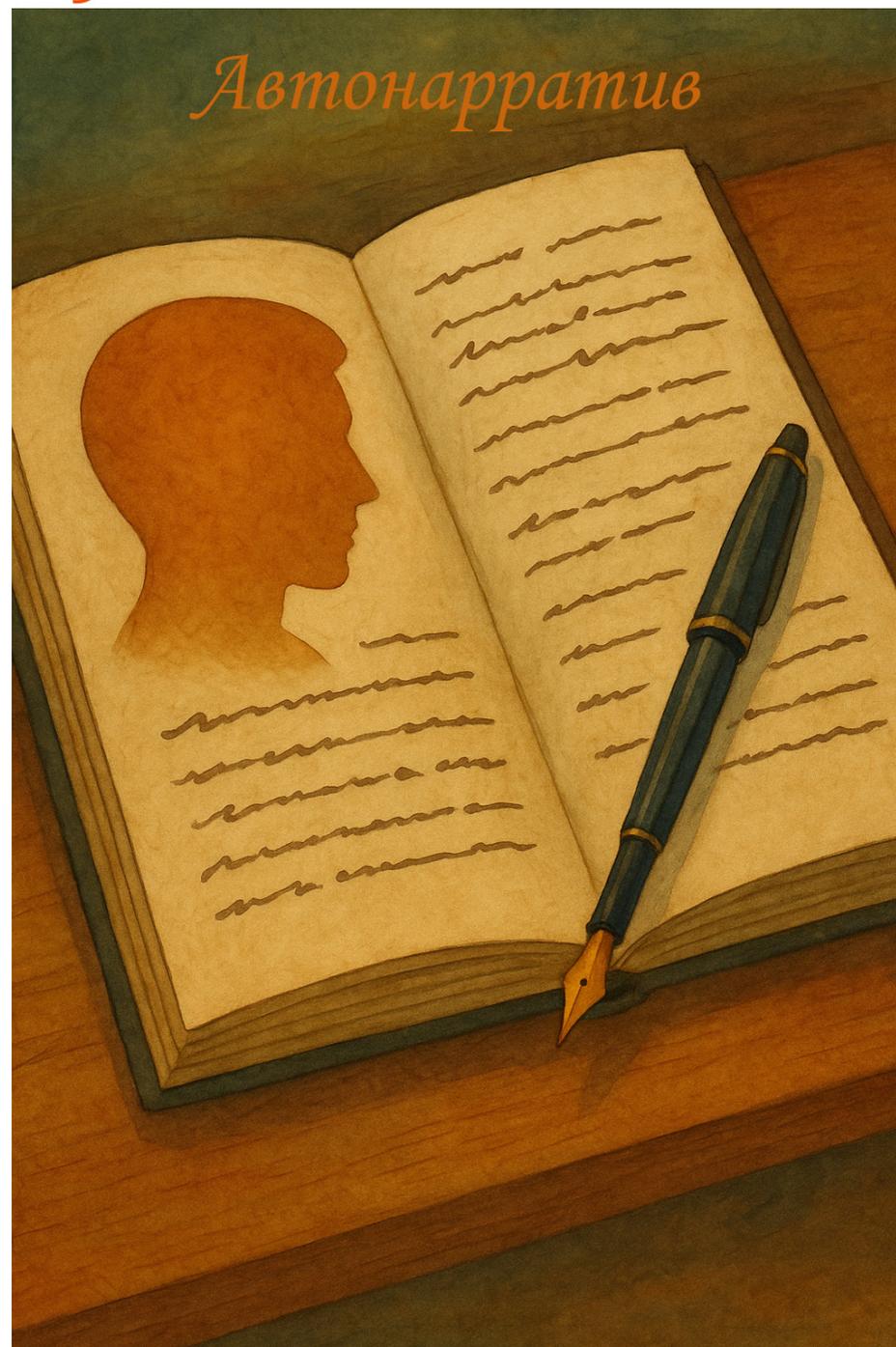
Перспектива розвитку

Майбутнє жанру біографії виглядає багатовимірним і динамічним. Цифрові технології поступово змінюють спосіб створення та сприйняття біографічних текстів. Уже зараз з'являються нові формати: візуальні біографії, де історія життя подається через інфографіку, фотоколажі, інтерактивні карти; подкасти-мемуари, у яких особистий голос автора стає окремим наративним інструментом; документальні серіали як розширення жанру; інтерактивні біографічні платформи, що дають змогу читачеві самостійно обирати траєкторію ознайомлення з матеріалом.

Соціальні процеси також впливають на жанр: посилюється увага до мікробіографій (історій «невидимих» людей, чий досвід раніше залишався непередставленим); актуалізуються колективні біографії спільнот, поколінь, професій. Змінюється й уявлення про авторитет біографа: у добу відкритих даних і штучного інтелекту читач очікує більшої прозорості, точності й аналітичності.

Усе це свідчить, що жанр біографії не завершений, а перебуває у стані постійного оновлення. Він адаптується до ритму сучасності й продовжує виконувати свою ключову функцію: допомагати людині зрозуміти іншу людину. Ця перспектива залишає простір для подальших досліджень і сміливих експериментів, адже кожне нове життя, описане в біографії, відкриває новий спосіб говорити про людський досвід.

- Альберт Ейнштейн - повна біографія, відкриття і факти про генія.* (б. д.). ukrpuls.com.ua. <https://ukrpuls.com.ua/albert-eynshteyn/>
- Восточная Литература - библиотека текстов Средневековья. https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Engl/XVIII/1760-1780/Boswell_J/pred.phtml
- Біографія Альберта Ейнштейна - біографія, досягнення, цікаві факти.* (б. д.). Моя книга: Допомога студентам та школярам. <https://mykniga.com.ua/biograph/biografiya-alberta-ejnshtejna-biografiya-dosyagnennya-cikavi-fakti.html>
- Біографія Леонардо да Вінчі - біографія, цікаві факти, досягнення.* (б. д.). Моя книга: Допомога студентам та школярам. <https://mykniga.com.ua/biograph/biografiya-leonardo-da-vinchi-biografiya-cikavi-fakti-dosyagnennya.html>
- Біографія це: Що таке Біографія, значення, приклади.* (б. д.). ЩО таке Укр. <https://xn---8sbptrz0c.xn--j1amh/b/біографія.html>
- Жорноклей, К. (2025, 1 листопада). *Марія Башкірцева: Між Україною і Францією, між осіннім золотом і вічністю.* RFI. <https://www.rfi.fr/uk/франція/20251101-марія-башкірцева-між-україною-і-францією-між-осіннім-золотом-і-вічністю>
- Що таке біографія: Визначення, значення та основні елементи життєпису.* (б. д.). 79000.com.ua. <https://79000.com.ua/shho-take-biografiya-vyznachennya-harakterystyky-ta-znachennya-dlya-vas/>
- Як така біографія: Жанр, види та посібник з написання.* (б. д.). Homester. <https://homester.com.ua/yak-taka-biografiya-zhanr-vydy-ta-posibnyk-z-napysannya/>
- Biography: Narrative genre.* (б. д.). <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre>
- "I am my own heroine": How marie bashkirtseff rewrote the route to fame.* (б. д.). The Public Domain Review. <https://publicdomainreview.org/essay/marie-bashkirtseff/>
- Julie de Sortiraparis. (2010, 11 жовтня). *"Соціальна мережа": Драму Девіда Фінчера про народження Facebook можна буде (пере)побачити на "Максі.* Sortiraparis : Que faire à Paris ? Idées sorties et bons plans. <https://www.sortiraparis.com/uk/khobi/kinoteatr-festival/articles/33720-dramu-devida-fincera-pro-narodzenna-social-noi-merezi-facebook-peredivlatimut-sa-na-telekanali-maks>
- Marie bashkirtseff; the journal of a young artist, 1860-1884 : Bashkirtseff, marie, 1860-1884 : Free download, borrow, and streaming : Internet archive.* (б. д.). Internet Archive. <https://archive.org/details/mariebashkirtseff00bashiala/page/n3/mode/2up>
- Slow burn: How slate's watergate podcast became a prestige TV series on starz.* (б. д.). Factual America Podcast. <https://www.factualamerica.com/earbuds-to-eyeballs/slow-burn-watergate-revisited-from-podcast-to-prestige-tv>
- Uaview.* (б. д.). UA View. <https://uaview.ui.org.ua/ua/artist/bashkyrtseva-maria>



Знайомство з піджанром

Автобіографія – це жанр прози, у якому автор розповідає історію власного життя, фіксуючи свій розвиток особистості, досвід, зміни, вибір і помилки. На відміну від мемуарів, що зосереджені насамперед на історичному контексті, автобіографія ставить у центр автора як особистість: його формування, характер, шлях, внутрішні повороти та життєві рішення.

Головна особливість автобіографії полягає у цілісності твору: автор прагне не просто зафіксувати окремі події, а відтворити вплив життєвих обставин на нього, вибудувати історію становлення власного «я». Саме тому автобіографія часто містить елементи самоаналізу, зосереджується на особистих мотивах, інколи торкається особистих переживань, але уникає надмірної емоційності, зберігаючи стиль документальної оповіді.

Ключова ідея автобіографії:

Автобіографія – це саморепрезентація особистості через послідовну розповідь про власне життя, у якій особистий досвід стає матеріалом для саморозуміння й осмислення прожитого.

Запитання для осмислення:

У чому головна відмінність автобіографії від мемуарів?

Відповідь:

У тому, що автобіографія зосереджена на особистості автора та її розвитку, тоді як мемуари використовують особистий досвід як засіб відтворення історичної епохи. Автобіографія – це історія людини, мемуари – історія часу через людину.

Походження жанру

Автобіографія як форма письма виникає тоді, коли особистість автора стає цінною як носій унікального досвіду. Її витоки можна знайти у сповідальній літературі середньовіччя (знаковий приклад – «Сповідь» Августина), де автори вперше намагаються пояснити власне життя через опис внутрішнього шляху. Саме ця риса – зосередженість на внутрішньому «я», на складних переживаннях, сумнівах і трансформаціях – заклала основу майбутнього жанру автобіографії.

У Новий час інтерес до особистості різко зростає: розвивається гуманізм, індивідуалізм, формуються уявлення про цінність біографії як тексту. Автобіографії пишуть філософи, діячі культури, реформатори – саме вони створюють канон жанру (Руссо, Бенджамін Франклін).

У XIX столітті автобіографія стає канонічним жанром європейської літератури: з одного боку, вона виконує функцію збереження історичної пам'яті, з іншого – формує уявлення про індивіда як активного творця власної долі.

В Україні ранні елементи автобіографічного письма з'являються ще в козацьких літописах та у творах діячів XVIII–XIX ст., однак усталений жанр формується у XX ст., коли зростає роль особистісної історії та потреба відрефлексувати трагічний досвід війни, репресій, міграцій.

Соціальні, культурні та медійні чинники розвитку жанру:

На думку дослідників автобіографічного письма (зокрема, А.І. Литвиненко), на розвиток жанру вплинули такі чинники:

- Піднесення ролі особистої історії у гуманітарних науках та культурі пам'яті.
- Посилення уваги до особистого досвіду як важливої частини соціальної та психологічної історії.
- Розвиток освіти і масової літератури, що сприяв появі авторів, які прагнуть розповісти про своє життя у письмовій формі.
- Цифровізація, що породила нові форми автобіографічності – від відеосповідей до автобіографічних блогів.

Актуальність автобіографії сьогодні

У XXI ст. автобіографія посідає важливе місце в культурі, бо:

- дозволяє людині зафіксувати власний досвід у складному світі;
- стає інструментом особистісної рефлексії;
- допомагає осмислити травматичні або переломні періоди життя;
- інтегрує приватну історію в ширший контекст соціальних процесів.

У добу соціальних мереж автобіографія трансформується у нові форми, але зберігає основний принцип: людина прагне осмислити своє життя цілком, вдаючись до самоаналізу.

Ключова ідея: автобіографія – це самопізнання через текст.

Витоки (античність – ранне середньовіччя): народження саморозповіді та самопрезентації

Ключові риси: самоопис як спосіб реалізації та пояснення досвіду; поєднання фактів та ідей; зародження психологічної рефлексії.

Соціокультурний контекст: античний інтерес до політичної репрезентації особистості; становлення християнської традиції сповіді та самопізнання.

Хоча персональне письмо існувало у давніх культурах, саме античність дала перші тексти, в яких автор прагне репрезентувати себе перед сучасниками та історією. Такі твори, як «Записки про Галльську війну» Гая Юлія Цезаря, вже демонструють уявлення про авторське «я» як об'єкт оповіді – хоч і з очевидною політичною метою.

Поворотним, майже проривним кроком стала «Сповідь» Августина Блаженного (IV–V ст.). Тут уперше з'являється глибокий психологічний самоаналіз – автор намагається осягнути сенс власних вчинків, пояснити шлях до віри, осмислити внутрішні імпульси. Форма сповіді як діалогу з Богом стає першою системою моделлю автобіографії у сучасному сенсі.

У добу Середньовіччя й Відродження автобіографічні мотиви стають головним із елементів художніх форм. В «Новому житті» Данте, у ліричних та епістолярних текстах Петрарки проявляється суб'єктивність: переживання, опис власних почуттів, індивідуальний голос. Пізніше з'являються «фіктивні автобіографії»:

- «Життя Ласарильйо з Тормеса» (анонім, XVI ст.),
- «Робінзон Крузо» Даніеля Дефо (1719),

Ці твори стилізують життєпис під розповідь і демонструють, що автобіографічність стає універсальним художнім прийомом.

Образ героя доби: автор як свідок власної душі та історії; особистість, що шукає моральної істини.

Медіум: рукопис, сповідь, епістолярна форма.

Розквіт (XVIII-XIX ст.): формування модерної особистості

Ключові риси: індивідуалізм, самоаналіз, прагнення правдивості твору, пошук внутрішньої логіки життя.

Соціокультурний контекст: доба Просвітництва, романтизму, становлення буржуазного індивідуального «я»; поширення грамотності.

Автобіографія набуває класичної форми саме в ті часи, коли європейська культура наголошує на унікальності особистості. Автори намагаються не лише описати події, а й пояснити себе – мотиви, сумніви, помилки.

Класичні тексти цього періоду:

– **Жан-Жак Руссо, «Сповідь»** – перший досвід абсолютної відвертості, «оголення душі».

– **Бенджамін Франклін, «Автобіографія»** – життєпис як інструкція для самовдосконалення.

– **Й.-В. Гете, «Поезія й правда»** – автобіографія як історія духовного становлення.

Українська автобіографічна традиція також активно розвивається в XIX ст. Тарас Шевченко у своїх автобіографічних текстах («Автобіографія», «Художник», «Журнал») формує образ митця, який осмислює власний шлях у контексті поневоленої нації. Автобіографічні елементи присутні й у П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка.

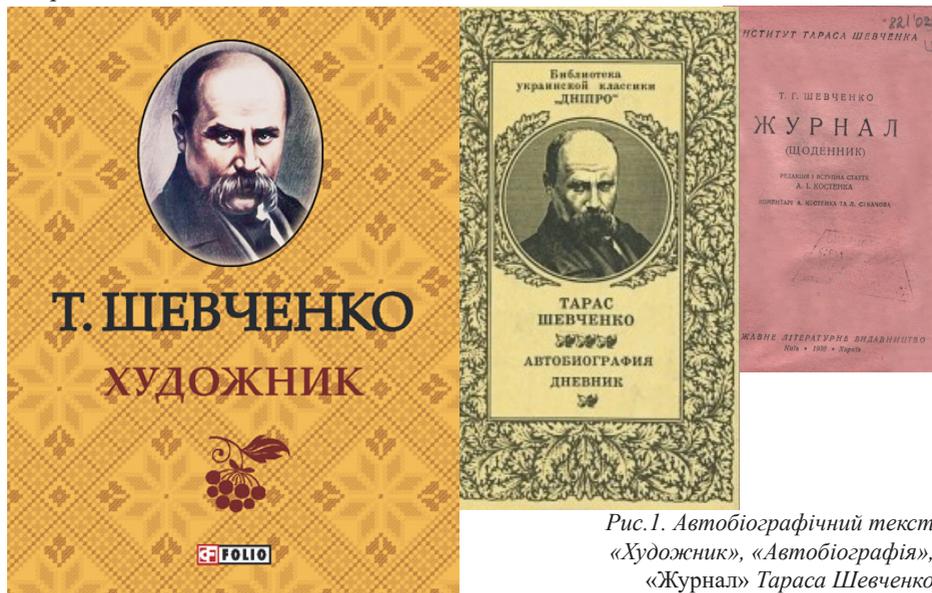


Рис.1. Автобіографічний текст «Художник», «Автобіографія», «Журнал» Тараса Шевченка

Автобіографія стає важливою частиною історичної та національної пам'яті народу: життєпис автора перетворюється на документ епохи.

Образ героя доби: інтелектуал, реформатор, людина, яка творить себе та культуру.

Медіум: друкована книжка; автобіографія як літературний жанр.

Перелом (XX ст.): між цензурою, модернізмом і психоаналізом

Ключові риси: фрагментарність, сумнів у достовірності, поєднання факту і вигадки, нові психологічні моделі.

Соціокультурний контекст: тоталітарні режими; розвиток психоаналізу; модернізм і авангард; світові війни.

XX століття привносить суперечливість у розвиток автобіографії. З одного боку, тоталітарні режими – радянський, фашистський – звужують простір для особистого письма. В Україні автобіографія часто існує в художньо трансформованій формі:

– **Олександр Довженко, «Зачарована Десна»** – міфологізована історія дитинства із історичними свідченнями епохи;

– **Максим Рильський, «Мандрівка в молодість»** – реалізація пам'яті народу про епохи в поетичній формі.

З іншого боку, на Заході зростає хвиля радикальної мемуаристики та автобіографічних сповідей. Наприклад:

– **Сюзанна Кейсен, «Перерване життя»** – автобіографія як спосіб говорити про табуовані теми для тієї епохи;

– мемуари про Голокост і війни, які створюють етичний фундамент автобіографічного жанру.

У творах, характерних для модернізму й постмодернізму, автор сумнівається у власному «Я», створює його радше фрагментарним, не цілісним. Змінюється сама ідея правдивості: від «чесної сповіді» – до усвідомлення суб'єктивності й неможливості повної та конструктивної оцінки себе.

Образ героя доби: людина, що переживає катастрофу; особистість у конфлікті з владою та власною пам'яттю. Медіум: книжка, документальне кіно, психоаналітичний дискурс.

Нова хвиля (кінець XX - XXI ст.): автофікція, мультимедійність і цифрове «я»

Ключові риси: поєднання та стирання меж між реальним і вигаданим; медійність; фрагментарність; самореалізація в публічному просторі.

Соціокультурний контекст: постіндустріальне суспільство; глобалізація; цифрова революція; зникнення меж між приватним і публічним.

Постмодерна культура ставить під сумнів саму можливість «правдивої» автобіографії. Виникає автофікція як жанр, у якому автор створює гібридний образ, що створений із себе й при цьому є радше літературним персонажем. У центрі твору тепер постає не достовірність, а правда суб'єктивного досвіду.

Паралельно інші медіа формують нові платформи для саморозповіді:

- Комікси та графічні романи

– *Арт Шпігельман, «Маус»* – автобіографія сім'ї, вплетена у колективний досвід народу;

– *Маржан Самрані, «Персеполис»* – розповідь про дитинство й дорослішання у форматі графічного щоденника.

- Кіно та відеоесеї

Автобіографічність переходить у документальне кіно, відеощоденники, авторські фільми (Хріс Маркер, Аньєс Варда).

- Цифрові медіа

Соцмережі, блоги, TikTok, Instagram Stories, YouTube-влоги – це постійна, перманентна автобіографія, що твориться у реальному часі. Кожна фотографія, пост або сторіз – це мікроавтобіографічний фрагмент, який автор не встигає оформити в цілісний наратив.

Поняття «автор» також змінюється: тепер він – медіаперсона, яка щодня здійснює акт саморепрезентації.

Образ героя доби: користувач мережі – творець власної ідентичності; автор, що створює та презентує себе через медіа.

Медіум: цифрові платформи, гібридні медіа, графічні романи.

Отже, наведена вище еволюція автобіографії – це історія зміни уявлень про «я» та його місце в культурі. Автобіографічне письмо пройшло великий шлях від античної політичної самопрезентації → до духовної сповіді → модерного самотворення → постмодерної автофікції → цифрової щоденної саморепрезентації.

Жанр автобіографії не лише фіксує індивідуальний досвід – він ілюструє зміни в структурі суспільства, уявленні про правду, особистість і пам'ять. Сьогодні автобіографія перестає бути лише текстом і стає моделлю існування людини в медійному світі.

Еволюційна лінія автобіографій

Етап	Медіум	Автор	Ключова функція	Ключовий образ
Витоки (античність – XVIII ст.)	Рукопис, лист, духовні життєписи	Філософ, богослов, правитель	Самопізнання, моральне свідчення, пошук сенсу власного життя	Людина перед Богом / Людина перед сумлінням
Розквіт (XIX ст.)	Друкована книга	Письменник, діяч культури, інтелектуал	Створення послідовного життєпису, формування авторського «я»	Особистість як проєкт
Перелом (XX ст.)	Друк, архіви, особисті записи, щоденники	Освічена публічна особа, учасник суспільних трансформацій	Аналіз внутрішнього досвіду, травми, психологічних змін	Людина серед катастроф століття
Нова хвиля (кінець XX – XXI ст.)	Мультимедіа, блоги, подкасти, цифрові щоденники	Автор-спостерігач власного життя, учасник соціальних процесів	Поєднання тексту з фото, відео, даними; фіксація «я» у реальному часі	Я як медіа-проєкт

Етап	Медіум	Автор	Ключова функція	Ключовий образ
Майбутня фаза (XXI–XXII ст.)	Інтерактивні платформи, VR/AR-автобіографії, data-autobiography	Гібридний автор: людина + її цифровий слід	Створення живої, доповненої автобіографії, що оновлюється даними та взаємодією	Автобіографія як цифровий двійник

Характеристика піджанру та центральний приклад

Головний носій автобіографії – автор, який водночас є центральним персонажем і оповідачем. Він не просто згадує минуле, а намагається пояснити, як і завдяки чому формувався його шлях.

На відміну від мемуариста, який фокусується на подіях, автобіограф фокусується на власному становленні: розвитку характеру, зміні поглядів, етичному виборі.

Автобіографія – це жанр ретроспекції: автор озирається назад і намагається зрозуміти, як минуле сформувало його теперішнє.

Замість фіксації моментів (як у щоденнику), тут – прагнення до упорядкування життєвої історії: побудувати логіку шляху, показати внутрішній розвиток, відтворити особисту правду, важливу для розуміння себе. Текст стає не дзеркалом, як у щоденнику, а автопортретом, який автор малює, озираючись на прожите.

Типова фігура автора

Згідно із дослідником О.М. Васильєвим, автобіографічний автор має кілька характерних рис:

- Саморефлексивність: прагнення пояснити себе та зрозуміти.
- Послідовність мислення: логічний виклад, сформований у послідовну розповідь.

• Чесність у межах приватності: автор ділиться тим, що вважає важливим для розуміння власного шляху; дещо може прикрашати чи трактувати суб'єктивно.

В автобіографії важлива логіка становлення: від дитинства до зрілості, від першого досвіду до ключового перелому, від хаотичності життя до його осмислення. Рівень чесності та відкритості автора при цьому варіюється. Його чесність при написанні втору не повна, а радше вибіркова: він відкривається рівно настільки, скільки буде потрібно для розуміння характеру, вибору, світогляду.

Три принципи створення драматичного тексту

Тон, структура, стиль (Яскраве)

- документальна послідовність, хронологія життя;
- стримана емоційність, акцент на аналізі впливу подій на особистість;
- поєднання фактів і рефлексії.

Суспільна функція (Важливе)

- пояснити шлях людини в соціальному та історичному контексті;
- передати особистий досвід як приклад або застереження;
- зберегти особисту історію та свідчення для майбутніх поколінь.

Емоційна глибина (Людське)

- почуття не приховуються, але подаються через призму осмислення;

- внутрішній розвиток важливіший за зовнішні події;
- автор прагне пояснити свою історію читачеві, отримати його співчуття.

Роль читача

Читач стає своєрідним «співрозмовником», який бере участь у процесі саморозуміння автора. Він не лише дізнається про факти з життя автора, а й бачить логіку розвитку його особистості.

У цифрову добу читач — це партнер у виробництві публічної історії себе. Читач (або слухач) стає співавтором реакцій: коментарі та обговорення формують образ автора. Читач стає частиною процесу написання: запитує й провокує на продовження.

Узагальнення:

Автобіографічний твір часто створюється з потреби зрозуміти себе – або пояснити себе іншим. У цьому сенсі автобіографія є дзеркалом, у якому автор бачить власне життя, а читач – людську природу як таку.

Вона завжди є балансом між пам'яттю та художнім баченням, між документальністю та неминучою суб'єктивністю, адже суб'єкт водночас є об'єктом дослідження. У центрі автобіографії – внутрішній світ автора, процес самоаналізу, пошук «правди про себе».

Порівняльна таблиця «Героя» трьох жанрів non-fiction

Характеристика	Щоденник	Автобіографія	Репортаж
Головний носій жанру	Автор-спостерігач, що фіксує момент	Автор, що водночас є героєм власної історії	Журналіст, який фіксує реальність у теперішньому
Тип автора / оповідача	Інтровертний фіксатор власного життя	Аналітик власного досвіду	Професійний спостерігач, посередник між подією та аудиторією
Форма письма	Фрагменти моменту, хронологія дня	Цілісна ретроспективна оповідь про життя або його ключові періоди	Динамічна структура, прив'язана до факту
Тон і стиль	Особистий, емоційний, неформальний	Особистісний, водночас стриманий і продуманий	Напружений, точний, фактичний
Роль читача	Спостерігач, інколи співтворець	Співпереживач і співінтерпретатор	Свідок через автора, отримувач інформації
Конфлікт / напруга	Внутрішні переживання автора	Боротьба між пам'яттю й осмисленням	Зіткнення з реальністю, що відбувається «тут і зараз»
Емоційна глибина	Висока, інтимна	Висока, але контрольована	Контрольована, підпорядкована фактам

Характеристика	Щоденник	Автобіографія	Репортаж
Суспільна функція	Показ приватного досвіду епохи	Показ особистої історії як моделі життєвого шляху, представника епохи	Інформування та пояснення подій у реальному часі
Образ героя	Людина моменту	Людина становлення	Людина факту

Природа внутрішньої драми

Важливою рисою автобіографії є внутрішня напруга, що виникає між пам'яттю та самоаналізом. Автор щоразу опиняється між бажанням бути чесним і природним страхом оголити зайве перед читачем; між спокусою прикрасити події та потребою залишатися вірним собі; між пам'яттю, яка працює вибірково й емоційно, і аналізом, що прагне раціональності. Саме ця напруга й створює драматизм жанру.

У автобіографії завжди є боротьба між ідеальним образом себе і тим, ким автор був насправді; між прагненням повної щирості та необхідністю зберегти приватність – свою і тих, хто поруч; між бажанням все пояснити та неможливістю охопити прожите у повному обсязі.

Ця внутрішня драма формує не лише стиль, а й естетику жанру: текст набуває рефлексивності, події перетворюються на матеріал для внутрішнього переосмислення, а життя автора постає не набором певних епізодів, а повноцінно описаним шляхом розвитку. Усе спрямовано на те, щоб показати зміну, трансформацію, перехід від одного стану до іншого.

Водночас така напруга формує етику жанру: автобіографія вимагає такту, адже людина розповідає не тільки про себе, а й торкається життя інших. Вона передбачає відповідальність перед власним минулим, чесність із собою, але не потребує повного «викриття» на публіку.

У підсумку автобіографія – це не просто розповідь про життя. Це спосіб зрозуміти себе, спосіб перетворити свій життєвий досвід на повноцінний твір. Вона народжується з боротьби між тим, що людина пам'ятає, і тим, як вона хоче це пам'ятати; між правдою переживання і правдою осмислення. Саме ця внутрішня боротьба й робить автобіографію одним із найглибших і найлюдяніших жанрів, де особисте стає універсальним, а особиста історія постає в тексті, через який автор здатен говорити з іншими про сенс життя, втрати, розвиток і самопошук.

Кульмінаційний етап у розвитку автобіографії настав тоді, коли саможиттєпис перестав бути лише оповіддю про минуле і перетворився на інструмент публічного самопізнання, на спосіб проговорити те, що суспільство намагалося приховати. Автобіографія стала своєрідною «територією правди» – місцем, де автор публічно «оголює» травми, суперечності, моральні поразки й трансформації людини під тиском історичних обставин та контексту епохи.

З приватного документа автобіографія виросла до форми, здатної висвітлювати табувані в суспільстві теми, переосмислювати досвід цілого покоління та демонструвати, що особиста історія є способом зрозуміти суспільну історію.

Знаковий кейс: «Перерване життя» Сюзанни Кейсен (1993)

Сюзанна Кейсен, американська письменниця, у 18 років опинилася в психіатричній лікарні Маклін після діагнозу «межовий розлад особистості». У своїй автобіографії вона не просто описує власний досвід – вона розбирає на найменші елементи сам інститут психіатрії, механізми примусу, питання норми та патології, межі між реальністю й навішеними ярликами.

Це був перший автобіографічний текст, який вивів особисту психічну травму в центр суспільної дискусії.

Твір: «Перерване життя» (Girl, Interrupted, 1993)

Образ: молода жінка на межі, свідок власного психічного досвіду та системи, що визначає, хто є «нормальним», а хто – «небезпечним».

Символ: перерваний рух життя, який стає початком самоусвідомлення.

Чому це – кульмінаційний момент жанру:

1. Автобіографія стає способом говорити про заборонене

Кейсен відкрила внутрішні процеси у сфері, про яку мовчали: психічне здоров'я, таврування, насильницьке лікування, суб'єктивність діагнозу. Те, що вважалося «індивідуальною патологією», раптом стало політичним і культурним питанням.

2. Особистий голос вперше протиставляється системі

Автобіографія перестає бути сповіддю перед Богом або нащадками, вона стає сповіддю про боротьбу за власний голос. Авторка протиставляє власну версію подій офіційним діагнозам і медичним карткам. З'являється нове розуміння правди: не документальна точність, а суб'єктивний досвід як справжня версія реальності.

3. Автобіографія стає способом повернення суб'єктності

Героїня розбирає власний життєпис на фрагменти так само, як лікарі розбирали її психіку. Текст стає жестом відновлення власного голосу: «Я розповім про себе сама, не дозволю більше визначати мене ззовні». Цей момент утворює автобіографію як жанр самовизначення, а не покаєння чи підсумків.

4. Твір створює основу для сучасних піджанрів та трансформує підхід до написання автобіографії

Кейсен у своїй автобіографії вперше використовує в одному творі:

- досвід травми
- спогади у вигляді епізодів і документів
- суміші щоденникових нотаток, медичних записів, роздумів

Тобто саме в цьому творі проявляється те, що згодом стане автофікцією: фрагментоване, недосконале, емоційне «я» автора, яке не приховує своєї суперечливості.

Естетика й етика «Перерваного життя» Сюзанни Кейсен на основі досвіду, який авторка пережила всередині психіатричної інституції. Цей текст не прагне бути класичною історією – він радше вибудовує свій спосіб оповіді, де кожен уривок пам'яті стає окремою подією, а кожна подія – слідом на свідомості.

Естетично твір побудований на фрагментарності оповіді, що точно від-

творює спосіб, у який працює травмована пам'ять: вона не є лінійною: раптово повертається, стирає й знову проявляє забуте. Саме тому книга здебільшого складається з епізодів та коротких сцен, які й формують сюжет. Поруч із цією фрагментарністю з'являються документальні вставки – історія хвороби, медичні протоколи, цитати з архівів лікарні. Це не декоративний елемент, а спосіб показати читачеві те, як інституції фіксують людину: холодним, майже відчуженим поглядом, що часто суперечить внутрішньому емоційному сприйняттю авторки.

Парадокс естетики полягає в тому, що поряд із цим сухим фактажем існує «оголена» емоційність, яка звучить без прикрас і без спроби виправдатися. Власне життя, описане авторкою творі, постає як низка моментів, у яких відбуваються внутрішні переломи – невидимі для інших, але визначальні для неї.

Етика твору формується на основі цього ж протиріччя. Кейсен дозволяє собі необмежену чесність щодо власного стану, сумнівів, сорому, страхів. Вона не героїзує пережите і не намагається виглядати «кращою» у власній історії: навпаки, авторка відмовляється від будь-яких спроб виправдати себе чи прикрасити правду. Її позиція – це право на власний голос, навіть якщо цей голос суперечить суспільним нормам або очікуванням.

У центрі книги – акт проговорення того, що зазвичай замовчується: нестабільність психіки, стигматизація психічних захворювань, байдужість та жорсткість психіатричних інституцій. Ця чесність сформувала новий етичний аспект автобіографії, яка у ХХІ столітті стала фундаментом для автофікції, блогерських щоденників, відеосповідей та будь-яких форм публічної саморозповіді.

Культурний ефект «Перерваного життя» виявився значно ширшим, ніж літературний. Книга увійшла до шкільних та університетських програм США як текст, що необхідний для розуміння суспільного ставлення до психічного здоров'я та його ролі у житті людини. Твір створив основу для нового типу автобіографії – тієї, яка не прагне виглядати «витонченою» чи «правильною»: вона може бути незручною, непристойною, некрасивою, але саме тому – правдивою.

Саме після Сюзанни Кейсен формується той тип авторів, які формують автобіографію на ілюстрації своєї вразливості, фрагментованості оповіді та відмові від самогероїзації: Карл Уве Кнаусгор, Едуар Луї, Яель Перре та інші. Її книга допомогла перетворити суб'єктивний досвід на повноцінну сповідь, що ілюструє проблеми покоління – спосіб пізнання епохи через індивідуальну свідомість та досвід автора.

Завдяки твору авторки, автобіографія припиняє бути суто особистим текстом – вона стає інструментом культурної боротьби, способом вимовити те, що інші бояться чи не хочуть бачити. Через книгу Кейсен стає очевидно: автобіографія – це форма існування правди, місце, де людина повертає собі голос, суб'єктність і право на власне «я».

Три приклади знакових автобіографій

Першим прикладом є автобіографія Сюзанни Кейсен «Перерване життя». Образ авторки – людина, чия реальність роздвоєна між внутрішнім світом і зовнішньою нормою психіатричної системи, яка намагається визначити межі норми й патології.

Символ автобіографії – особиста версія правди, яка висвітлює суспільні табу і дозволяє говорити про те, що зазвичай ховається в тіні: психічні хвороби, складні емоції, суперечливий досвід.

Значення книги полягає в тому, що вона формує новий етичний аспект автобіографії: радикальна чесність щодо себе стає важливішою за привабливу форму чи героїзацію; текст поєднує холодний фактаж із глибокою емоційністю, документує власний досвід як культурний факт і відкриває шлях для автофікції XXI століття, перетворюючи суб'єктивний досвід як історичний і публічний документ.

Другим прикладом є автобіографія Нельсона Манделі «Довгий шлях до свободи». У ній постає образ людини, для якої політична боротьба стала етичним шляхом та особистою відповідальністю. Мандела пише про в'язницю, расизм і визвольний рух без пафосу, але з внутрішньою силою, що стає наскрізною ідеєю всього тексту.

Символ цієї автобіографії – витривалість, яка трансформує несправедливість на моральну перемогу.

Значення книги в тому, що Мандела створює канон «автобіографії спротиву»: він не просто описує своє життя, а формує нову стратегію політичної боротьби та пояснює, як особистий шлях певної людини стає прикладом та орієнтиром для цілої нації.

Третім прикладом є автобіографія Тари Вестовер «Освічена». Це історія про втечу з ізольованого, релігійно-фундаменталістського середовища у світ знань, де кожен крок для отримання освіти стає актом внутрішнього спротиву. Образ авторки – дитина, що перетворюється на головного героя власної історії, вириваючись із простору, де не існує ані медицини, ані освіти, ані права на власну думку.

Символ автобіографії – світло знань, яке прорізає темряву насильства та ізоляції.

Значення цього твору в тому, що він окреслює новий напрямок «автобіографії травматичного досвіду»: документує процес самоусвідомлення, у якому знання стає спасінням, а особиста свобода – найбільшою перемогою.

Усі три твори демонструють, що сучасна автобіографія перестала бути лише особистою розповіддю. Вона поєднує документальність і емоційність, приватне і публічне. А також дозволяє автору відновити власний суспільний голос і право на «я», а читачеві – поглянути на епоху і соціальні явища через призму індивідуального переживання. Таким чином автобіографія стає культурним, етичним і навіть історичним інструментом, здатним формувати розуміння сучасності і впливати на майбутнє.

Приклади автобіографій

1. Нельсон Мандела – «Довгий шлях до свободи» (1994)

Автобіографія Манделі – це велика оповідь про життя людини, яка пройшла шлях від пастушка у сільській Південній Африці до символу світової боротьби проти расової дискримінації. Текст написаний стримано, але з абсолютною чесністю: Мандела не приховує ні власних помилок, ні складних рішень, ні вну-

трішні суперечностей. Він описує свій шлях у політиці, роки підпілля, 27 років ув'язнення та повернення до суспільства як лідера, який мусить вести країну до рівності. Це автобіографія, у якій особистий досвід стає історією цілої держави, а боротьба однієї людини – колективною пам'яттю.

Значення: книга стала світовим каноном політичної автобіографії, що поєднує особисте і національне, і сьогодні сприймається як моральний дороговказ для суспільств, які переживають дискримінацію та розділення.

2. Агата Крісті – «Автобіографія» (опубліковано у 1977)

Попри славу королеви детективу, Агата Крісті у своїй автобіографії постає не як загадкова фігура літературного п'єдесталу, а як жива, самоіронічна жінка, яка любила подорожі, музику, археологію і несподівано виснажувалася від популярності. Вона детально описує дитинство у вікторіанській родині, творче становлення, складні стосунки, знамениту «зниклу» одинадцять днів і пошук балансу між творчістю та особистим життям. Її стиль легкий, щирий і місцями лукавий – як і її найкращі романи.

Значення: це унікальне джерело для розуміння природи письменницького таланту й механізмів творчості Крісті; один із найтепліших прикладів літературної автобіографії XX століття.

3. Мішель Обама – «Становлення» (2018)

Автобіографія Мішель Обама вибудована як історія поступового формування особистості: від дівчинки з робітничої родини Чикаго до першої леді США. Вона фокусує увагу на тому, як середовище формує людину: як гендер, раса та соціальний статус впливають на життєві рішення. Це чесний текст про роботу, стосунки, сім'ю, материнство, про відповідальність публічної ролі та внутрішній опір системним упередженням. Стиль відвертий, але без пафосу: авторка говорить із читачем як із другом.

Значення: одна з найвпливовіших сучасних автобіографій, яка стала символом жіночої суб'єктності та нового типу політичних і культурних персональних наративів.

4. Володимир Винниченко – «Щоденник» (1911–1951)

Хоча це не класична автобіографія, а гігантський самописний твір, «Щоденник» Винниченка є унікальним автобіографічним текстом, що охоплює майже 40 років життя письменника, політика та революціонера. Він записує все – від щоденних переживань і творчих сумнівів до рефлексій над українською державністю та власною роллю в ній. Це документ надзвичайної інтимності: Винниченко говорить із собою так відверто, що текст стає ключем до розуміння не лише його особистості, а й усієї епохи української революції.

Значення: фундаментальне джерело історії українського модернізму, політичної думки і психології митця, який жив «в епоху, що творилася з нуля».

5. Мая Анжелу – «Я знаю, чому співає пташка в клітці» (1969)

Автобіографія Майї Анжелу – це поетична, емоційно «оголена» історія дорослішання темношкірої дівчини в умовах расизму, бідності та насильства у США середини XX століття. Вона пише про травми, втрати, пошук права голо-

су та силу слова, яке допомогло їй відродитися і стати однією з найпотужніших письменниць свого часу. Її оповідь літературна, майже музична – автобіографія перетворюється на художній текст.

Значення: один із найважливіших текстів афроамериканської літератури, що відкрив нові можливості автобіографічного жанру як простору для боротьби, самоідентифікації та зцілення.

10 прикладів жанру «Автобіографія» у хронологічному порядку

Автор	Роки життя	Твір	Тип автобіографії	Ключові теми	Значення для еволюції жанру
Бенджамін Франклін	1706-1790	«Автобіографія» (1791)	Класична автобіографія	Самовиховання, праця; мораль; суспільна діяльність	Заклав канон особистої історії як шляху до успіху; визначив структуру американської автобіографічної традиції.
Фредерік Дуглас	1818-1895	«Повість про життя Фредеріка Дугласа, американського раба» (1845)	Автобіографія-свідчення	Рабство; свобода; гідність; інтелектуальне визволення	Показав, що автобіографія може бути соціальним протестом і політичною заявою; фундамент афроамериканської літератури.
Гелен Келлер	1880-1968	«Історія мого життя» (1903)	Автобіографія подолання шляху	Інвалідність; освіта; становлення особистості; сила волі	Класичний текст про подолання бар'єрів; відкрив новий підтип автобіографії – історію інклюзивного досвіду і людської стійкості.
Махатма Ганді	1869-1948	«Моє життя, або Мої експерименти з правдою» (1927)	Духовно-етична автобіографія	Самодисципліна; мораль; політика; протидія насильству	Створив жанр моральної автобіографії, де автор проводить експерименти над собою як над етичним проектом.
Мая Анжелу	1928-2014	«Я знаю, чому співає пташка в клітці» (1969)	Художньо-поетична автобіографія	Расизм; травма; жіноча суб'єктність; право жінки на голос	Започаткувала літературний напрям автобіографічної прози з елементами художнього письма і поетичного стилю.
Володимир Винниченко	1880-1951	«Щоденник» (1911–1951)	Автобіографічний щоденник-свідчення епох	Інтимність; творчість; політика; революція	Фундаментальний документ української модерністської епохи; автобіографія як психологічний і політичний архів.
Нельсон Мандела	1918-2013	«Довгий шлях до свободи» (1994)	Політична автобіографія	Расові утиски; ув'язнення; боротьба; примирення	Канон політичної автобіографії, що поєднує особисте з історичним; моральний орієнтир ХХ століття.

Автор	Роки життя	Твір	Тип автобіографії	Ключові теми	Значення для еволюції жанру
Агата Крісті	1890-1976	«Автобіографія» (1977)	Літературна автобіографія	Творчість; сім'я; мандрівки; психологія успіху	Один із найцінніших текстів про внутрішній світ письменника; формує жанр теплої, іронічної творчої автобіографії.
Мішель Обама	нар. 1964	«Становлення» (2018)	Соціально-політична автобіографія	Ідентичність; трудовий шлях; публічна роль; сім'я	Формує сучасний формат автобіографії жінки-лідера, що поєднує особисте й суспільне.
Тарас Тополя	нар. 1988	«Люди, як кораблі» (2024)	Автобіографія сучасного культурного і громадського діяча	Музика; війна; волонтерство; служба	Представник нової української автобіографічної традиції: поєднання мистецтва, громадянського активізму і досвіду війни.

Автобіографія як жанр документальної прози – це форма особистісного письма, що поєднує фактичність, ретроспекцію та внутрішній аналіз, створюючи цілісну розповідь про життя автора. Головною відмінністю автобіографії від мемуарів є зміщення фокуса: якщо мемуари вибудовують історію часу через досвід людини, то автобіографія формує історію особистості, яка існує всередині свого часу. У центрі такого твору стоїть не подія, а розвиток людини – її характер, вибір, духовні та психологічні трансформації. Тому автобіографія завжди є не лише свідченням про життя конкретної людини, але й актом самопізнання, де автор прагне відтворити історію власного становлення.

Структура автобіографії ґрунтується на послідовній розповіді про життєвий шлях, у якій ключові події подано не як окремі спогади, а як частини внутрішнього формування особистості. Тут важливо не просто описати пережите, а показати, як зовнішні обставини вплинули на формування «я», чому певні моменти стали переломними, як змінювалися цінності, самоідентифікація та спосіб бачення світу. Саме тому автобіографії притаманна виразна рефлексивність: автор не тільки згадує, а й аналізує, намагаючись усвідомити сенс прожитого. Це робить текст одночасно інтимним і раціональним, емоційним і водночас стриманим у своїй документальній формі.

У сучасному світі автобіографія виконує важливу культурну функцію. Вона дозволяє людині зберегти власний досвід у складному й мінливому світі, осмислити травми або поворотні моменти життя, поєднати особистий шлях із масштабними соціальними процесами. В умовах інформаційної перенасиченості й фрагментації досвіду автобіографія стає способом відновлення цілісності власної історії. У літературі вона дає можливість побачити людину в розвитку; у медіа – створює форму публічної саморефлексії; у культурі – стає механізмом формування ідентичності через самопізнання.

Отже, автобіографія – це жанр, що існує на перетині пам’яті та аналізу, документа й інтерпретації, індивідуального досвіду та універсальних проблем людського життя. Вона є текстом самовідкриття, у якому особисте стає способом пізнати себе і водночас подарувати читачеві ключ до розуміння ширших закономірностей людського існування. Автобіографія не лише фіксує прожите, але й дає можливість переосмислити його, перетворюючи особисту історію на форму культурної пам’яті та інструмент самопізнання.

Типологія сучасних форм автобіографії

Тип автобіографії	Домінантна функція	Медіум / формат
Класична автобіографія (повний життєпис)	Розповідь про власне життя як історію розвитку особистості; пояснення ключових життєвих рішень і періодів становлення	Друкована книга, цифрові видання
Автофікція	Поєднання правдивих фактів із художнім стилем; дослідження внутрішнього «я» через межу між реальністю та вигадкою	Книжковий формат, літературні журнали, онлайн-платформи
Травматична автобіографія	Проговорення болісного досвіду, перетворення особистої травми на соціально значущу історію	Книга, блоги, відеосесії, подкасти
Фрагментарна автобіографія (есеїстична / мозаїчна)	Показ роботи пам’яті через не хронологічні, фрагментарні епізоди; створення портрета особистості через моменти	Есеї, збірки фрагментів, цифрові журнали
Документальна автобіографія (з архівними вставками)	Створення власної історії через документи, фото, листи, медичні записи, протоколи; подання суб’єктивного досвіду як історичного	Книжкові видання, інтерактивні цифрові проекти
Щоденникова автобіографія	Фіксація життя в реальному часі; створення самоісторії без ретроспективної обробки	Щоденники, блоги, цифрові щоденникові платформи
Автобіографія в цифрових медіа (відеощоденники / соцмережі)	Саморепрезентація через мультимедійний контент; новий спосіб документування ідентичності у публічному просторі	YouTube-влоги, Instagram-щоденники, TikTok-автобіографії
Автобіографія-свідчення (соціальні та політичні кейси)	Публічна рефлексія людини, яка стала учасником значущих суспільних процесів; формування альтернативної історії через особистий досвід	Книги, подкасти, документальні фільми
Перформативна автобіографія (театр, артпроекти)	Втілення власного життєвого досвіду через виставу чи мистецьку акцію; матеріалізація «я» в мистецькому просторі	Театральні постановки, перформанси, відеоарт
Гібридна цифрова автобіографія	Поєднання тексту, фото, відео, QR-кодів, геолокацій, чатів; створення «живої» історії	Інтерактивні книги, мультимедійні сайти, AR/VR формати

Алгоритм написання автобіографії

Алгоритм написання автобіографії починається не з письма, а з усвідомлення того, що саме автор хоче написати про власне життя. Автобіографія – це не перелік фактів і не хронологічний звіт, а спосіб осмислити власне життя у цілісному творі: пояснити, ким ви були, ким стали і як це сталося. Тому перший крок – внутрішня підготовка. Автор має визначити центральну тему власного розповіді про власне життя: це може бути становлення в професії, подолання кризи, пошук власної ідентичності, переїзд, досвід війни або довга дорога до свободи від зовнішнього тиску. Автобіографія завжди має «вісь сенсу», і лише знайшовши її, можна рухатися далі.

Після визначення теми постає питання структури. Класична схема – хронологічна, але сучасні автобіографії часто побудовані фрагментарно, із зверненнями до минулого, проведенням паралелей між дитинством і теперішнім, подіями, що резонують між собою. Автор має обрати форму, яка відповідає його досвіду: лінійна розповідь підійде тим, хто прагне реконструювати шлях, тоді як нестандартні структури оповіді – наприклад, послідовність емоційних спогадів чи ключових переломів – краще передаватимуть складний внутрішній шлях формування особистості. Підхід Сюзанни Кейсен у «Перерваному житті» демонструє, як фрагментарна оповідь може бути точнішою за суцільний лінійний опис: пам’ять не працює лінійно, і автобіографія має право наслідувати цей алгоритм.

Далі автор переходить до відбору матеріалу. Це один із найважливіших моментів: не все, що ви пережили, має бути включено до тексту, і не все, що здається значущим вам, буде таким для читача. Завдання полягає в тому, щоб знайти події, які сформували вашу особистість і відповідають ключовій ідеї твору. Йдеться не про кількість фактів, а про глибину зв’язків між ними. Важливо також збалансувати приватне й загальне: автобіографія має бути особистою, але не пафосною, чесною, але не перетвореною на приватний психотерапевтичний сеанс. Щирість – це не демонстрація всіх ран, а готовність пояснити свій досвід так, щоб він став зрозумілим іншим.

Після добору подій починається робота зі стилем написання. Автобіографія – це жанр, де автор концентрується на своєму «я», але це «я» повинно бути складним, об’ємним, здатним на самоаналіз. Автор має обрати тональність: від стриманої документальності до емоційної відкритості; від аналітичної дистанції до повного занурення в досвід. Тут важливо не намагатися створити «ідеальну» версію себе – автофікція й сучасні автобіографії взагалі відійшли від героїзації. Читач вірить автору тоді, коли той не боїться показати слабкість, помилку, сумнів. У цьому сенсі автобіографія – завжди процес «самооголення», але керованого й етично зваженого.

Потім постає питання етичності твору. Автобіографія неминуче торкається інших людей: родини, друзів, колег, іноді цілих соціальних груп. Автор повинен визначити межі: що він має право розповідати, а що – ні; як показати конфлікт, не знищуючи гідність іншого; як поєднати право на власну правду з відповідальністю перед читачем. Цей крок є продовженням традиції, закладеної у творах на

кшталт «Перерваного життя», де особисте стає політичним, але водночас зберігає людську делікатність.

Коли тональність і мета матеріалу сформовані, автор переходить безпосередньо до письма. Тут важливо дозволити собі свободу в написанні схематичного варіанту твору: дати текстові вийти назовні без надмірного контролю. Ведучим принципом має бути автентичність: мова має відповідати вашому реальному способу мислення, а не уявленням про «високий стиль».

Чернетка автобіографії зазвичай фрагментарна, емоційно нерівномірна. Після первинного написання починається етап редагування: збирання розрізних частин у цілісну оповідь, уточнення деталей, вибудовування тону, очищення тексту від зайвого.

Останній етап – робота з сенсами. Автобіографія, навіть якщо вона побудована фрагментарно, повинна формувати в читача відчуття цілісності. Автор має поставити собі кілька питань: що є моїм фінальним меседжем? Чому я розповів цю історію? У чому її цінність не лише для мене, а й для інших? Саме тут особисте перетворюється на культурне: автобіографія стає документом часу, способом осмислення досвіду, свідченням про епоху. Сучасні тексти – від друківаних автобіографій до цифрових відеощоденників – підтверджують, що головне завдання піджанру сьогодні полягає не лише в реконструкції життя, а у створенні «простору правди», в якому читач може побачити себе й емоційно відреагувати на власні переживання.

У підсумку принцип написання автобіографії – це поєднання внутрішньої чесності, ретельного відбору матеріалу, відповідального ставлення до інших людей і творчої свободи у виборі структури. Це процес, у якому людина не просто розповідає свою історію, а створює спосіб бути почутою, залишаючи після себе не лише факти, а й сенси, що існуватимуть довше за сам текст.

Майбутні можливості піджанру і перспективи розвитку

Автобіографія, яка тривалий час існувала як послідовна письмова історія життя автора, у ХХІ столітті проходить глибоку трансформацію. Якщо раніше її основою були лінійність оповіді, ретроспективність і зосередженість на внутрішньому розвитку людини, то нині автобіографія дедалі активніше виходить за межі традиційного формату й перетворюється на багатовимірний спосіб саморепрезентації. Сучасна культура, цифрові середовища, нові технології та соціальні практики змінюють не лише форму автобіографічного письма, а й сам спосіб того, як людина мислить про власне життя та його фіксацію.

Три ключові напрямки майбутнього розвитку жанру

1. Нові способи фіксації власного «я»

Автобіографія перестає бути виключно текстовою розповіддю. Сучасна людина документує власне життя одночасно у кількох каналах – і це поєднання різних підходів дедалі частіше стає частиною жанру. Традиційний письмовий текст доповнюється:

- фото- та відеоісторіями, що є візуальними продовженнями автобіографічного твору;

- аудіоавтобіографіями, у яких голос автора передає інтонацію, сумнів, паузу, тобто сам акт мислення;

- цифровими щоденниками, де фіксується не лише подія, а й стан автора та реакція аудиторії.

Таке розширення робить автобіографію не лише оповіддю про минуле, а способом побачити й почути авторську особистість у різних медіа, які разом формують багатосторонній портрет автора.

2. Інтерактивні архіви та живі платформи особистої історії

Цифровізація призвела до появи нових середовищ, де автобіографія може існувати не як завершений твір, а як постійно відкритий, гнучкий і доповнюваний архів. Автор тепер здатен:

- оновлювати власну історію;
- додавати нові документи, особисті листи, свідчення родини;
- зберігати цифрові сліди, що формують новий тип пам'яті – пам'ять у реальному часі.

Так виникають інноваційні форми:

- цифрові автобіографічні простори, які поєднують життєпис із додатковими мультимедійними матеріалами;
- платформи усної історії, де автобіографія подається через голос;
- родинні архіви поколінь, де особиста історія поєднується з колективною.

У таких моделях автобіографія існує не як створений одного разу текст, а як динамічний простір, що змінюється разом з автором.

3. Штучний інтелект і «автобіографія даних»

З появою алгоритмів, здатних аналізувати активність людини, виникає новий феномен – data-autobiography. Це автобіографія, сформована не лише свідомими спогадами, а й цифровими відбитками:

- пересуванням у просторі,
- цифровими фотографіями,
- історією пошуку,
- голосовими нотатками,
- приватними повідомленнями,
- аналітикою поведінки у мережі.

У майбутньому ШІ може стати співукладачем автобіографій, допомагаючи автору впорядковувати досвід і поєднувати приватні, текстові та цифрові джерела в єдину історію. Це створює нову проблему: що вважати «справжньою» автобіографією – текст автора чи цифровий профіль, який фіксує його життя точніше, ніж пам'ять?

Соціальні перспективи розвитку жанру

Сучасний світ, травмований війнами, кризами, міграціями та культурними змінами, робить автобіографію одним із найважливіших інструментів осмислення життя. Особливо це актуально для суспільств, які переживають травматичні досвіди, як-от Україна. Автобіографія стає:

- способом відновлення суб'єктності у хаосі подій;

- інструментом збереження пам'яті родин і поколінь;
- способом повернути голос тим, кого намагаються позбавити пам'яті про власну історію.

Зростає також тенденція до суспільних автобіографій, коли історія життя більше не створюється однією людиною. Її формують:

- члени сім'ї,
- друзі,
- колеги,
- професійні спільноти,
- навіть представники аудиторії в мережі, які взаємодіють з автором.

Це ставить важливі питання сучасної автобіографічної етики:

- хто контролює правдивість особистої історії?
- чи є цифрові дані частиною автобіографії?
- як зберігати приватність у світі, де людина сама документує все?
- чи можна сформулювати «правильну» історію себе, якщо аудиторія впливає на її зміст?

Отже, жанр, розширюючись, водночас потребує нових правил відповідальності.

Підсумкова перспектива

Класична автобіографія залишається оповіддю про становлення людини, її внутрішні трансформації, рішення, шлях від незнання до саморозуміння. Але сучасний світ надає жанрові нових вимірів: автор більше не обмежений тільки текстом і може вибудовувати власну історію в різних форматах, у режимі реального часу, в поєднанні із сучасними технологіями та аудиторією у соцмережах.

У майбутньому автобіографія дедалі більше перетворюватиметься з письмового жанру на мультимедійний спосіб самопізнання, де життя людини фіксується у всій багатшаровості – через пам'ять, аналіз, дані, зображення та голос. Вона стане інструментом не лише для розповіді про себе, а й аналізу себе з різних ракурсів, зробивши своє життя не просто історією, а динамічною системою досвіду, яку можна осмислювати і переосмислювати протягом усього існування.



Мемуари: свідчення пам'яті

Гарбуз Богдан, зр. ЗМ-25м-1

Знайомство з піджанром

Мемуари – це піджанр нефікційної прози, що формує бачення історії через особисту пам'ять свідка. Їхня унікальність полягає у поєднанні ретроспективної оповіді, фактографічності та неповторного суб'єктивного досвіду, який дозволяє відтворити історичну добу «зсередини».

Фактично мемуари показують, як людина прожила історію, як індивідуальна пам'ять співіснує з великою історичною нарацією. Саме тому мемуари вважаються не тільки літературним, а й важливим історичним джерелом, що зберігає унікальну перспективу очевидця.

Основна ідея мемуарів – засвідчити події, людей та культурні процеси так, як їх побачив учасник або свідок, зберігаючи суб'єктивний кут зору, але прагнучи історичної точності.

Ключова ідея: мемуари – це зустріч особистої пам'яті та історичного досвіду, у якій індивідуальне «Я» стає свідком певних подій, важливих у контексті культури або історії.

Запитання для осмислення: у чому головна відмінність мемуарів серед інших жанрів документальної прози?

Відповідь: у їхній природі спогаду: мемуари переживають подію, що стала у житті людини, вдруге – через пам'ять, що надає історії людського виміру, ретроспективності та суб'єктивного тлумачення.

Контекст і походження піджанру «Мемуари»

Мемуари мають давню традицію, що пов'язана з розвитком особового письма та формуванням історичної самосвідомості. Витоки жанру можна простежити вже в середньовічних літописах та ранніх спробах особистих записів, однак як сформована форма мемуари набувають поширення у Новий час – у суспільствах, де зростає значення індивідуальної біографії та історичної пам'яті.

За словами Н. Любинець, у ранніх українських зразках першими вважаються спогади літописця Нестора (1091 р.), однак більшість ранньої мемуарної традиції представлена текстами іноземців, які описували українські землі. Становлення повноцінних мемуарних джерел у Європі та Україні припадає на XVII-XIX ст., коли зростає роль політичних діячів, інтелектуалів і військових у документуванні свого часу.

У XX ст. жанр стає одним із ключових способів фіксації історичного досвіду – революцій, воєн, тоталітарних режимів, національно-визвольних рухів.

Мемуари традиційно пишуться в зрілому віці як спроба підсумувати життя, осмислити історичні процеси та зафіксувати власну участь у подіях. Їхні головні риси: ретроспективність, фактографічність, достовірність, послідовність викладу без «гри» сюжету чи художньої вигадки.

Соціальні, культурні та медійні чинники розвитку мемуарів

Х. В. Баган виокремлює наступні чинники й особливості розвитку мемуарів:

- Зростання ролі особистого досвіду в історіографії. Мемуари дедалі частіше розглядаються як повноцінне історичне джерело, а не як література «для читання».

- Підвищення інтересу до суб'єктивної історії. Для реконструкції минулого важливо знати не лише хронологію подій, а й емоційний, соціальний та духовний досвід їхніх учасників.

- Широке видання та перевидання мемуарів політиків, культурних діячів, військових. Особливо зростає роль мемуарів у посттоталітарних суспільствах та в умовах суспільних трансформацій.

- Поява спеціальних серій та архівних проєктів (як-от «Літопис УПА»), що систематизують та зберігають споминову літературу.

- Цифровізація. Сучасні політики, митці, військові публікують мемуари у мультимедійному форматі (на прикладі навіть того ж «Літопису УПА»). Жанр розширюється за рахунок інтерв'ю-книг, документальних проєктів, усних історій.

Вплив суміжних жанрів та епох

Суміжний жанр / епоха	Вплив на мемуари
Літописання та рання історіографія	Формування документальної традиції, зосередження на фактографії
Автобіографія	Підсилення особистісного елемента, але з фокусом на подіях, а не на «я»
Щоденник	Внесення елементів безпосередності, але мемуари завжди ретроспективні
Публіцистика та репортаж	Уточнення історичних деталей, політичний аналіз
Усна історія	Трансформація мемуарів у інтерв'ю, розширення жанру

Розвиток і трансформації жанру мемуарів

Жанр мемуарів має власну траєкторію розвитку, відмінну від щоденника чи інших автобіографічних форм. Якщо щоденник фіксує досвід у момент його переживання, то мемуари – це погляд із дистанції, реконструкція особистої й історичної пам'яті. Базуючись на класифікації В. Голубцова, Г. Стрельського, С. Макаручука, можна простежити послідовну еволюцію мемуарів – від ранніх історичних свідчень до сучасних мультимедійних інтерпретацій.

Витоки (XI–XVIII ст.): мемуари як наратив особистого досвіду та свідчення епохи

У ранній період мемуари не існували як окремий літературний жанр, вони функціонували насамперед як особисті свідчення про події та життєві обставини, покликані передати досвід наступним поколінням. Ці тексти поєднували приватну оповідь з історичною інтерпретацією.

Ключові риси:

- перевага фактографічності над художністю;

- прагнення пояснити власні вчинки;
- моралізаторський характер;
- автобіографічність як складова політичного чи суспільного статусу автора.

Прикладний корпус: «Повчання» Володимира Мономаха (автобіографічна частина, 1066 - 1117) – один із найраніших киеворуських зразків мемуарної оповіді, що містить опис близько 80 походів, рефлексії щодо державного управління та моральні приклади з життя автора. Це не щоденник, а саме ретроспективні спогади, вибудовані як повчальний життєпис.

Образ героя: правитель-наставник, який пояснює власні дії й передає досвід.

Медіум: рукопис, адресований обмеженому колу читачів.

Розквіт (XIX ст.): мемуари як повноцінний літературний жанр і форма саморепрезентації

XIX століття стало часом кристалізації мемуарів як окремого жанру. Зростає інтерес до приватного життя, до індивідуального досвіду діячів культури, науки, політики. З'являються життєписи, що мають цілісну структуру й описують еволюцію особистості у зв'язку з історичним контекстом.

Ключові риси:

- розгорнута автобіографічність;
- увага до психології та індивідуальних мотивів;
- літературна обробка матеріалу;
- поєднання особистої історії з епохою.

Прикладний корпус: «Автобіографія» Тараса Шевченка – синтез особистого досвіду та національної історії. «Автобіографія» Пантелеймона Куліша – інтелектуальна автобіографія письменника й громадського діяча. «Автобіографія» Миколи Костомарова, ранні тексти І. Нечуя-Левицького, І. Франка – перехід до модерної форми життєпису як інтелектуального документа. Тобто це період, коли мемуари вчених, митців, політичних діячів набувають канонічної форми.

Образ героя: особистість, що пояснює власну еволюцію й місце в культурному процесі.

Медіум: друкована книга, орієнтована на широку читацьку аудиторію.

Перелом (XX ст.): мемуари як документ історії, створений учасниками подій

У XX столітті жанр переживає різку трансформацію. Історичні катаклізми – війни, революції, формування тоталітарних режимів – формують новий тип мемуаристики: спогади-свідчення, написані учасниками критичних подій. Тут мемуари набувають документального, іноді навіть звітнього характеру.

Саме до цього типу належать мемуари про історичні події, описані у класифікації Голубцова, Стрельського, Макаручука.

Ключові риси:

- фокус на подіях, а не на внутрішньому житті;
- автор як учасник або свідок;
- домінування фактології;
- залежність інтерпретацій від політичних умов часу;
- формування “офіційної” та “неофіційної” пам’яті.

Прикладний корпус: Заборонені або недоступні в СРСР спогади про революцію 1917-1920 рр. – передусім «Відродження нації» В. Винниченка, масштабне тритомне дослідження через призму власного досвіду автора. Масштабні роботи політичних і військових діячів тих часів: «Мемуари» Карла Густава Маннергейма, «Втрачені перемоги» Еріха фон Манштейна, «Армія без держави» Тараса Бульби-Боровця.

Цей період показує, наскільки мемуари залежні від ідеології, цензури, моменту публікації. Спогади, надруковані «по гарячих слідах», часто відображають офіційний погляд епохи.

Образ героя: учасник історії, свідок подій, людина, чия пам’ять стає джерелом реконструкції минулого.

Медіум: друк, архіви, пізніші перевидання.

Нова хвиля (кінець XX – XXI ст.): мемуари як мультимедійна форма та цифровий архів

У цифрову добу мемуари виходять за межі друкованої книги. Спогади починають існувати у форматах, які поєднують текст, зображення, документальні матеріали, відео, цифрові архіви. З'являються гібридні форми, де мемуаристика переплітається з журналістикою, кіно, графічними наративами.

Ключові риси:

- мультимедійність;
- відкритий доступ;
- поєднання особистої історії з великими масивами даних;
- розширення жанру в бік інтерв’ю, репортажу, історичного дослідження.

Прикладні лінії розвитку: українська документальна література часів російсько-української війни – приклад цього розширення медійної форми: від «Точки нуль» А. Чеха до «77 днів лютого» Reporters. Є й цифрові видання мемуарів, інтерактивні платформи, де текст супроводжується фотографіями, картами, документами. Приклад: діяльність БГФ «Літопис УПА», на офіційному веб-сайті яких зберігаються архіви про діяльність Української повстанської армії в інтерактивних та мультимедійних форматах. Тобто жанр більше не прив’язаний до паперу у фізичному його вигляді.

Образ героя: автор як носій пам’яті, котрий водночас працює з архівами, документами та сучасними медіа.

Медіум: екран, цифровий архів, мультимедійне середовище.

Тобто жанр мемуарів пройшов тривалий шлях – від лаконічних свідчень правителів до масштабних мультимедійних реконструкцій історичного досвіду. Його головною рисою залишається ретроспективність, здатність осмислювати минуле як особисту й одночасно колективну пам’ять. Саме тому мемуари – один із найдинамічніших документальних жанрів: він реагує на історичні трансформації, зміни політичних режимів і появу нових форм фіксації досвіду.

Таблиця еволюції жанру мемуарів

Етап	Ключова форма (медіум)	Домінантна функція	Образ героя	Медіа
Витоки (XI -XVIII ст.)	Рукописні свідчення, адресовані обмеженому колу	Фіксація життєвого досвіду, моралізаторство, передавання настанов	Правитель-наставник, який пояснює власні дії й передає досвід	Рукопис
Розквіт (XIX ст.)	Друкована книга як повноцінний літературний жанр	Саморепрезентація, осмислення власної еволюції, літературна інтерпретація життя	Особистість-інтелектуал, що усвідомлює своє місце в культурному процесі	Друк
Перелом (XX ст.)	Документальні спогади, «офіційні» та «неофіційні» архіви	Свідчення історичних подій, фактографія, реконструкція минулого	Учасник історії, свідок подій	Друк, архіви, перевидання
Нова хвиля (кін. XX -XXI ст.)	Мультимедійні мемуари, цифрові архіви, інтерактивні платформи	Поєднання особистої пам'яті з масивами даних, документалізація, відкритий доступ	Автор як носій пам'яті, що працює з документами та медіа	Екран, сайт, цифрові бази, мультимедіа

Актуальність мемуарів сьогодні

У XXI столітті мемуари зберігають особливу важливість у культурі пам'яті. Вони стають:

- інструментом реконструкції історичних подій, особливо тих, що спотворилися цензурою або замовчувалися;
- формацією колективної пам'яті, де особисті історії вибудовують масштабне розуміння епохи;
- засобом осмислення травматичного досвіду – війн, революцій, репресій;
- платформою для голосів очевидців, які документують сучасні події (зокрема російсько-українську війну, детальніше про це далі).

У добу інформаційних маніпуляцій мемуари стають антидотом до забуття, оскільки поєднують людську пам'ять з фактами, створюючи альтернативу офіційним нарративам.

1. Характеристика піджанру

Ключова ідея (точка фокусу) піджанру мемуарів

Мемуари – це ретроспективне свідчення епохи, у якому особиста пам'ять автора відтворює історію через досвід учасника подій.

Герой піджанру «Мемуари»

За словами все того ж Х. В. Багана, головний носій – автор-свідок, який описує не себе як центр історії, а епоху, події та людей, серед яких він жив. Мемуари – це жанр, де особистість автора стає каналом пам'яті: він фіксує час не як учасник психологічної драми, а як очевидець історії, що прагне зберегти правду прожитого.

Тут домінує ретроспективний погляд: автор звертається до минулого з дистанції досвіду, здійснює добір подій та інтерпретацій. Н. С. Мажара пише, що мемуарист – це переважно людина зрілого віку, яка має значний життєвий шлях і досвід спостереження за суспільством. Його «образ» формується через кілька ознак:

Автор як свідок історії (Бачить події зсередини, але описує їх згодом, уже з розумінням контексту. Його нарація – це не потік моменту, а вибудована картина часу).

Аналітичний оповідач (Хоч мемуари не є аналітичним жанром, але автор неминує оцінює, порівнює, пояснює. Історична правда, фактографічність, документальність – його базові орієнтири).

Три принципи створення драматичного тексту

Тон, структура, стиль (Яскраве)

- Хронікальність, ретроспективність, логічна послідовність.
 - Стримана емоційність, відмова від художніх «ігор» сюжету.
 - Суб'єктивність подачі, але в межах етики свідка, а не героя.
- Суспільна функція (Важливе)*
- Фіксувати історичну пам'ять.
 - Пояснити епоху через досвід людини, яка її пережила.
 - Забезпечити «духовну наступність поколінь», зберігаючи правду часу.

Емоційна глибина (Людське)

- Емоції присутні, але не домінують.
- Автор ділиться досвідом, розкриваючи характер, етичну позицію, власне бачення світу.

- Його історії зворушують не інтимністю, а силою життєвої дистанції.

Читач у мемуарах – співпереживач і співінтерпретатор, але не співтворець тексту. Так, він входить у минуле автора як свідок «другої черги»: читач дивиться на події очима очевидця, але інтерпретує їх самостійно.

Загалом мемуари вимагають довіри, інтелектуальної участі, моральної оцінки. У цьому жанрі читач не заглядає в інтимне, а сприймає досвід життя, який перетворюється на знання про епоху.

Тобто герой мемуарів – це людина, що дивиться назад і робить минуле зрозумілим. Він не будує себе як міф і не перетворює життя на драму. Натомість, він з'єднує особистий досвід із історичною пам'яттю, надаючи подіям смисл, а читачеві – можливість побачити минуле крізь призму людського бачення, замість «сухого» архівного документа.

Порівняльна таблиця «Героя» трьох піджанрів non-fiction

Характеристика	Щоденник	Мемуари	Репортаж
Головний носій жанру	Автор-спостерігач, що фіксує момент	Автор-свідок, що інтерпретує минуле	Журналіст, який фіксує реальність у теперішньому
Тип автора / оповідача	Інтровертний фіксатор власного життя	Зрілий очевидець епохи	Професійний спостерігач, посередник між подією та аудиторією
Форма письма	Фрагменти моменту, хронологія дня	Ретроспективна хроніка, відбір подій	Динамічна структура, прив'язана до факту
Тон і стиль	Особистий, емоційний, неформальний	Стриманий, документальний, осмислений	Напружений, точний, фактичний
Роль читача	Спостерігач, інколи співтворець	Співпереживач і співінтерпретатор	Свідок через автора, отримувач інформації
Конфлікт / напруга	Внутрішні переживання автора	Напруга між особою пам'яттю і історичною правдою	Зіткнення з реальністю, що відбувається «тут і зараз»
Емоційна глибина	Висока, інтимна	Помірна, осмислена	Контрольована, підпорядкована фактам
Суспільна функція	Показ приватного досвіду епохи	Збереження історичної пам'яті	Інформування та пояснення подій у реальному часі
Образ героя	Людина моменту	Людина досвіду	Людина факту

Природа внутрішньої драми

Мемуари – це жанр, у якому головна драма полягає у зіткненні приватної пам'яті та історичної правди. Автор згадує минуле одночасно як учасник подій і як людина, що оцінює їх постфактум.

Звідси й виникає центральний конфлікт:

Між особистим і суспільним

Мемуарист не може говорити лише про себе, його досвід невіддільний від епохи. Та водночас він з очевидних причин не може зрадити власної суб'єктивності. Це створює напругу між тим, що автор пам'ятає, і тим, що історія вимагає назвати своїми іменами.

Для політичних і військових мемуарів (про які говоритимемо пізніше на прикладах таких авторів, як Бульба-Боровець, Маннергейм, Цезар) конфлікт підсилюється: автор має пояснити не тільки себе, а й свої рішення, які часто коштували життя іншим.

Для духовних і моральних мемуарів (сучасний приклад: Любомир Гузар) – це колізія між внутрішнім голосом і історією народу.

Для приватно-публічних мемуарів (сучасний приклад: принц Гаррі) – між раною особистого досвіду та медіальною оптикою, яка його спотворює.

Типові прояви конфлікту

1) Між суб'єктивним поглядом і вимогою документальності. Автор пам'ятає так, як пам'ятає – але читач чекає, імовірно, історичної точності.

2) Між самовиправданням і чесною рефлексією. Будь-які мемуари – спокуса показати себе «у кращому світлі».

3) Між мовчанням і правдомовністю. Автор змушений вирішувати, що можна сказати, а що – ні. Особливо в текстах, де замішані війни, політика, церква або сімейні конфлікти.

Як напруга формує естетику жанру

1) Ретроспектива як художній принцип. Мемуари завжди написані «після». Це створює особливу оптику: автор бачить одночасно подію і її наслідки.

2) Фактографічність й інтонація пережитого. Художність тут з'являється не від вигадки, а від етичної щирості.

3) Ефект «подвійного фокусу». Текст одночасно прагне як бути точним документом, так і бути правдивим досвідом.

4) Композиція, побудована на виборі. Мемуарист не переповідає весь шлях він обирає фрагменти, які стали ключовими.

Цей вибір і є художньою структурою.

Як напруга формує етику жанру

1) Етика відповідальності. Мемуари – жанр, у якому автор відповідає не лише за слова, а й за історію.

2) Етика сміливості говорити.

3) Етика пам'яті. Мемуари завжди зобов'язані епосі: навіть коли автор пише про себе, він передає пам'ять спільноти.

4) Етика межі. Є речі, які мемуарист не може сказати повністю – з поваги до інших. Тому це завжди баланс між відвертістю й тактом.

Конфлікт у мемуарах – це боротьба між особою правдою та історичною відповідальністю. Саме він формує естетику – ретроспективну, стриману, фактографічну, і етику – відповідальність перед минулим, перед людьми, перед читачем.

Мемуари існують у зоні напруження: між приватним болем і суспільним смыслом, і саме ця напруга робить їх літературою, а не сухими документами.

Приклади піджанру

Кульмінаційний момент у розвитку жанру мемуарів настає тоді, коли приватна оповідь перестає бути лише особистим життєписом і перетворюється на документ історичної правди, що переосмислює уявлення суспільства про сам досвід пам'яті. Саме в цей момент жанр демонструє свою найбільшу силу – здатність поєднати індивідуальну долю з колективною історією, дати можливість одній людині стати голосом епохи.

У ХХ столітті таким моментом впізнавання для жанру стали мемуари Карла Густава Маннергейма – унікальний випадок, коли особистий шлях державного

діяча, військового та свідка глобальних конфліктів постає не як самопрославлення, а як системний аналіз історичних процесів.

Ключовий кейс

Карл Густав Маннергейм (1867 - 1951)

Твір: «Мемуари» у 2-х томах

Образ: державний діяч, військовий стратег, свідок глобальних конфліктів.

Символ: холодна ясність історичної правди.

Контекст: мемуари охоплюють служіння Маннергейма в Російській імперії, участь у російсько-японській та Першій світовій війнах, революцію, розвідувальні експедиції Азією, формування незалежної Фінляндії, воєнні кампанії 1939–1944 рр. Це опис механіки виживання маленької нації поруч із імперським сусідом – що і зробило мемуари Маннергейма особливо популярними в Україні через очевидні аналогії.

Чому це момент впізнавання для жанру мемуарів

- Мемуари поєднали військово-політичний аналіз із глибокою рефлексією особистої відповідальності.
- Приватні спогади стали стратегічним текстом, який читають як інтелектуальний інструмент для розуміння геополітичних конфліктів.
- Автор не шукає виправдань, навпаки він розкриває помилки, ризики, компроміси. Це створює нову етику мемуарів.
- Мемуари Маннергейма зламали формат традиційних спогадів державних діячів, які зазвичай слугували автобіографією.
- Текст перетворився на матеріал національної пам'яті, що має реальну політичну вагу.

Естетика: аналітичність, документальність, спостережливість, стриманий стиль, опора на картографію подій, політичні структури.

Етика: відмова від прикрашання, відповідальність перед історією, прагнення передати не лише власну біографію, а й механізми ухвалення рішень, які визначали долю країни.

Культурний ефект: мемуари стали зразком для жанру військово-політичної автобіографії. Вони формують у читача розуміння, що історія не абстрактна – це сукупність особистих рішень і меж людських можливостей. Цей піджанр мемуарів став основою сучасної традиції «державницької пам'яті».

Три знакові приклади мемуарів

1. *Карл Густав Маннергейм – «Мемуари», т. 1-2*

Образ: маршал і державний керманіч, який фіксує правду війни та виборів нації.

Символ: пам'ять, що тримає державу.

Значення:

- створюють модель «мемуарів державності»,
- показують війну без романтизації,
- з'єднують особисту історію зі стратегічним мисленням.

2. *Принц Гаррі – «Запасний» (2023)*

Образ: публічна особа, чий голос уперше виходить із-під цензури інституції.

Символ: розрив з міфом монархії.

Значення:

- задав новий формат королівських мемуарів – від протоколу до психотерапевтичної сповіді;
 - актуалізував теми травми, репутаційного тиску, медіа-насильства;
 - започаткував глобальну дискусію про межі приватності публічних людей.
3. *Валерій Маркус (Ананьєв) – «Сліди на дорозі»*
- Образ:* воїн і хронікер сучасної війни.
- Символ:* безпосередній голос окопу.
- Значення:*
- створив новий український формат «мемуарів-фронткових реконструкцій»;
 - поєднав текст із цифровими матеріалами – фото, відео, QR-кодами;
 - зберіг правду війни у формі, що максимально наближує читача до подій;
 - виконує функцію документальної та емоційної пам'яті суспільства.

Образ жанру в дії: кульмінація мемуарів сьогодні

Усі три приклади – Маннергейм, Гаррі та Маркус – показують, як мемуари трансформуються з форми саморозповіді у механізм історичного розуміння.

Кульмінація жанру полягає в тому, що мемуари стають:

- документом,
- аналітичним інструментом,
- архівом емоцій та досвіду,
- медіаформою, здатною жити в цифровому середовищі.

10 прикладів жанру «Мемуари» у хронологічному порядку

Автор	Роки життя	Твір	Вид мемуару	Ключові теми	Значення для еволюції жанру
Гай Юлій Цезар	100 - 44 до н.е.	Записки про Галльську війну	Мемуари про історичні події	Галльська війна; стратегії; політична пропаганда; роль лідера	Один із найдавніших зразків політичних і військових мемуарів; формує канон документальної оповіді від першої особи.
Карл Густав Маннергейм	1867 - 1951	Мемуари (т.1-2)	Мемуари про історичні події / військово-політичні спогади	Російсько-японська війна; Перша світова; становлення Фінляндії; політика	Класичний приклад державницьких мемуарів; формує модель стратегічного самоопису військового лідера.
Еріх фон Манштейн	1887 - 1973	Втрачені перемоги	Мемуари про історичні події / військові мемуари	Стратегія вермахту; аналіз операцій; критика командування	Один з найвпливовіших текстів військової мемуаристики ХХ ст.; створює модель професійної реконструкції воєнних рішень.

Автор	Роки життя	Твір	Вид мемуару	Ключові теми	Значення для еволюції жанру
Тарас Бульба-Боровець	1908 - 1981	Армія без держави	Мемуари про історичні події	Формування УПА; визвольний рух; особистий досвід лідера підпілля	Важливе джерело про ранню УПА та український визвольний рух; поєднання особистої і політичної нарації.
Любомир Гузар	1933 - 2017	Спогади	Мемуари-автобіографії	Дитинство емігранта; становлення духовного покликання; УГКЦ; повернення до України	Внесок у духовну мемуаристику; зразок усної автобіографічної традиції, адаптованої до книжкового формату.
Сальвадор Далі	1904 - 1989	Щоденник одного генія	Щоденники / автобіографічні мемуари	Мистецтво; сюрреалізм; особисті переживання; ексцентричність	Іконічний приклад художньо-еґоцентричних мемуарів; розширює естетичний спектр жанру.
Надія Сухорукова (з Д. Немировським)		#Маріуполь #Надія	Щоденники	Блокада Маріуполя; виживання; руйнування; страх; сила надії	Один із ключових документів про облогу Маріуполя; сучасний формат мемуарів-щоденників воєнного часу.
Станіслав Асєєв	нар. 1989	Світлий шлях. Історія одного концтабору	Мемуари про історичні події	Полон у «Ізоляції»; тортури; психологічні травми; осмислення меж людяності	Формує новий корпус української мемуаристики про російські воєнні злочини.
Валерій Маркус	нар. 1993	Сліди на дорозі	Автобіографічні мемуари / мемуари про історичні події	Донбас; бойовий досвід; особистісні кризи; інтерактивні елементи	Інноваційний формат (QR-коди); відверта мілітарна автобіографія нового покоління.
Принц Гаррі	нар. 1984	Spare / Запасний	Автобіографічні мемуари	Королівська родина; травми; конфлікти; залежності; Афганістан	Один із наймасовіших мемуарних бестселерів; показує медіалізовану форму сучасної автобіографії.

3. Майбутні можливості піджанру і перспективи розвитку

Нові горизонти мемуаристики

Сьогодні жанр мемуарів вступає у чергову фазу трансформації. Якщо раніше він існував здебільшого як ретроспективна книжкова форма, то тепер мемуари поступово стають інтерактивною пам'яттю епохи, де особистий досвід фіксується не лише через текст, а й через зображення, звук, дані, цифрові сліди та спільнотні наративи.

Три ключові драйвери майбутніх змін

Мультиmodalність і нові формати оповіді

Мемуари перестають бути чисто текстовими. З'являються:

- візуальні біографії (поєднання тексту, фото, графіки);
- подкасти-мемуари, де автор озвучує власну пам'ять;
- відеоспогади, документальні серії з авторським коментарем;

Цифрові архіви та інтерактивні платформи

Цифрові середовища перетворюють мемуари на живі бази даних, де автор може оновлювати спогади, доповнювати їх документами, фото, картами, листами, відео. Так формуються:

- інтерактивні довідники життя,
- платформи усної історії,
- мультимедійні меморіальні проекти.

Штучний інтелект та «мемуари даних»

Алгоритми можуть фіксувати:

- маршрути,
- фотоархіви,
- повідомлення,
- голосові нотатки,
- цифрову поведінку.

Так виникає нова форма – data-memoirs: мемуари, що поєднують авторську пам'ять з цифровим відбитком життя.

Соціальні перспективи розвитку жанру

У світі політичних криз і воєнних конфліктів мемуари стають інструментом збереження правди, способом дати голос свідкам, створити альтернативу офіційним версіям історії. Особливо це актуально для українського воєнного досвіду.

Посилиться тенденція до «спільнотних мемуарів» – коли історії пишуться колективно: військовими підрозділами, волонтерськими групами, родинами, поколіннями.

Постає питання:

- хто має право на пам'ять?
- хто контролює цифровий архів людини?
- які спогади мають бути публічними, а які – приватними?

Тобто, жанр розширюється, але водночас вимагає нової відповідальності.

Підсумкова перспектива

Класичні мемуари зберігають свою основу – ретроспективність, суб'єктивний досвід, аналітичний погляд на прожиту епоху. Однак сучасні технології додають жанру нових можливостей: інтерактивність, медіаполіфонічність, спільнотність, архівність у режимі реального часу.

Інтерв'ю: координати діалогу

Федоренко Валерія, зр. ЗМ-25м-1

Знайомство з піджанром інтерв'ю

Інтерв'ю є одним із найважливіших піджанрів сучасної журналістики, який об'єднує інформаційну точність, соціальну значущість та емоційне відтворення людського досвіду. Його особливість полягає у тому, що центральною фігурою стає герой, а журналіст або автор виступає організатором діалогу, задає питання, структурує відповіді та забезпечує їхнє розуміння аудиторією. На відміну від репортажу, який фіксує подію з точки зору стороннього спостерігача, або аналітичної статті, яка вимагає систематизації фактів та їхнього пояснення, інтерв'ю дозволяє передати голос людини безпосередньо, відображаючи її емоції, переконання, сприйняття світу та особистий досвід. У цьому сенсі піджанр можна розглядати як діалогову форму, у якій голос героя формує основний наратив, а автор лише допомагає його структурувати.

Історія виникнення інтерв'ю пов'язана з розвитком друкованих видань на рубежі XIX–XX століть. У цей період з'явилася потреба в нових формах журналістського письма, здатних відтворювати особисті думки та оцінки людей, що брали участь у важливих суспільних і політичних процесах. Масова популяризація газет та журналів створила середовище, в якому важливо було не лише повідомляти факти, а й демонструвати точку зору реальних людей – очевидців, експертів, політиків, діячів культури. Поява інтерв'ю була відповіддю на цю потребу: воно дозволяло читачеві «чути» героя, бачити події його очима і відчувати атмосферу того, що відбувалося.

Перші письмові інтерв'ю з'являлися у журналах на початку XX століття. Журналісти прагнули не лише передати факти, а й показати індивідуальні характеристики людини: манеру мовлення, стиль мислення, унікальні деталі поведінки. Одним із перших прикладів можна назвати інтерв'ю із політичними та культурними діячами, опубліковані в таких виданнях, як *The New York Times Magazine* та *Harper's*, де автори використовували безпосередні цитати героїв, уникаючи власних узагальнень. Це дозволяло читачеві сформуванню власне враження про людину і події, а журналісту – створити текст, який одночасно є інформаційним, емоційним і аналітичним.

У 1930–1950-х роках розвиток радіо і телебачення надав жанру нових можливостей. Голос героя можна було не тільки читати, а й чути, що значно посилювало емоційний ефект і створювало відчуття живої присутності. Телевізійні інтерв'ю з політичними діячами, артистами та науковцями стали масовим явищем у США та Європі, формуючи нову естетику жанру: простоту подачі, прямоту запитань та чіткість відповідей. З'явилася традиція вести інтерв'ю в форматі живого діалогу, де журналіст не втручається у зміст, а лише спрямовує бесіду.

Соціальні й культурні чинники також суттєво впливали на формування інтерв'ю. Зростання суспільної цікавості до приватного життя відомих людей, потреба в достовірних свідченнях очевидців важливих подій та розвиток куль-

турних медіа призвели до того, що інтерв'ю стало окремим жанром із власними правилами та структурою. Важливим аспектом є здатність жанру відображати конфлікти між особистим і суспільним: герої діляться інтимними переживаннями, а журналіст через запитання створює можливість їх об'єктивного сприйняття аудиторією. У цьому проявляється основна цінність інтерв'ю: воно дозволяє поєднувати особисту правду та суспільний інтерес, формуючи глибоку соціальну і культурну функцію.

У другій половині XX століття піджанр інтерв'ю значно розвинувся у літературній журналістиці. Журналісти, такі як Герберт Ганка, Том Вулф та Джордж Плімптон, використовували інтерв'ю для створення глибоких літературно-журналістських нарисів. Цей підхід дозволяв не лише фіксувати факти, а й передавати психологічну та соціальну динаміку героїв, їхні мотиви та цінності. З'явилася можливість поєднувати пряме мовлення з авторськими описами та коментарями, що значно збільшило художню насиченість жанру та його потенціал для культурного впливу.

Сучасні цифрові медіа відкрили для інтерв'ю нові горизонти. Подкасти, відеоблоги та інтерактивні платформи дозволяють створювати довгі або короткі інтерв'ю, адаптовані під різні аудиторії. Інтерактивність формату дає змогу глядачеві або слухачеві не лише спостерігати, а й ставати співтворцем тексту, задавати власні запитання, брати участь у голосуванні чи обговоренні. Це робить інтерв'ю ще більш динамічним і соціально значущим жанром.

Піджанр інтерв'ю сьогодні поєднує три основні функції: пізнавальну, соціальну та емоційну. Пізнавальна функція проявляється у передачі досвіду героя та формуванні глибокого розуміння теми або явища. Соціальна функція реалізується через здатність формувати дискурс, відображати суспільні настрої і впливати на громадську думку. Емоційна функція забезпечує психологічний ефект: аудиторія співпереживає герою, відчуває атмосферу подій та формує власні оцінки. Саме поєднання цих функцій робить інтерв'ю унікальним жанром, здатним одночасно інформувати, впливати та зворушувати.

Інтерв'ю можна розглядати як жанр, що поєднує живу людську присутність, соціальний сенс і художню виразність. Його розвиток від початкових письмових форм у друкованих виданнях до сучасних цифрових платформ демонструє здатність жанру адаптуватися до нових технологій та культурних умов. Основна цінність інтерв'ю полягає у здатності передавати живий голос людини, її думки, емоції та досвід у формі, яка залишається зрозумілою і важливою для аудиторії.

Інтерв'ю: історія, культурний контекст і методи створення

Інтерв'ю як жанр формується у певному історико-культурному контексті, який визначає його структуру, стиль та функціональні можливості. Поява інтерв'ю пов'язана з розвитком журналістики у кінці XIX – на початку XX століття, коли засоби масової інформації потребували нових форм подачі інформації та людських історій. Саме тоді класичні газети почали експериментувати з форматами бесід із відомими особистостями, діячами культури, політики чи науки, намагаючись зробити матеріал більш живим і персоналізованим. Відомі приклади ранніх інтерв'ю включають розмови з письменниками, митцями та публічними діячами,

які подавалися як цілісні тексти з прямими цитатами та авторським коментарем, створюючи відчуття присутності читача в момент бесіди.

Культурний контекст формував специфічні риси жанру. Інтерв'ю відображало соціальні норми, ментальні установки та політичні реалії свого часу. У США ХХ століття журналісти, надихнуті рухом нового журналістського письма, експериментували з художньо-документальними прийомами, надаючи інтерв'ю більшій емоційній насиченості та психологічній глибини. У Європі цей жанр розвивався у руслі культурних та літературних традицій, поєднуючи аналітичний підхід із прагненням передати характер героя через деталі його оточення, поведінку та стиль мовлення.

Інтерв'ю стало не лише способом передачі інформації, а й формою культурної пам'яті. Воно фіксує голоси різних поколінь, зберігає думки та переживання людей у певний історичний момент. Через інтерв'ю зберігаються особисті історії, відтворюються соціальні явища, відображаються культурні та мистецькі процеси. Подібно до усних історій чи архівних документів, інтерв'ю дозволяє відтворювати контекст епохи через особистий досвід героя, створюючи цінний матеріал для майбутніх поколінь. Таким чином, жанр виконує функцію не лише журналістського жанру, а й культурного інструменту, що зберігає колективну пам'ять і соціальну пам'ять одночасно.

Технічні та творчі інструменти інтерв'ю сьогодні дозволяють максимально ефективно реалізовувати ці можливості. Підготовка до інтерв'ю передбачає глибоке дослідження героя: збір фактів, вивчення попередніх висловлювань, аналіз контексту подій та культурних умов. Це дає змогу формулювати запитання так, щоб вони не лише розкривали факти, а й сприяли емоційній та психологічній відкритості героя. Важливим є також вибір медіаформи: текстове інтерв'ю, аудіо-подкаст або відео, кожне з яких має свої сильні сторони. Текст передає логіку та аргументацію, аудіо – тембр, інтонації та паузи, відео – невербальні сигнали та контекст середовища.

Творчі прийоми включають роботу зі структурою матеріалу, темпом бесіди, стилістичними особливостями мови героя та автора, вставки додаткового контексту або експертних коментарів. Мультимедійні інструменти дозволяють поєднувати різні формати: вставки відео, аудіо, графіку, інфографіку або інтерактивні елементи, які посилюють сприйняття матеріалу та поглиблюють занурення в тему. Завдяки цим інструментам інтерв'ю може передавати не лише факти, а й психологічний стан героя, атмосферу події та соціокультурний контекст.

Історичний, культурний та технічний аспекти взаємодіють у формуванні жанру як багаторівневого інструменту. Інтерв'ю одночасно виконує функцію фіксації сучасного моменту та створення культурної пам'яті, дозволяє зануритися у внутрішній світ героя, передати його емоції, цінності та досвід, і робить це максимально гнучко завдяки сучасним технологіям. Саме поєднання історичної традиції, культурної значущості та технічної винахідливості робить інтерв'ю потужним засобом комунікації та медіаекспресії.

Інтерв'ю не лише відображає минуле й сучасне, а й закладає основу для

майбутніх досліджень, відкриваючи можливість фіксувати історичні процеси через особисті голоси. Технічні та творчі інструменти дозволяють адаптувати жанр під будь-яку медіаплатформу, зберігаючи автентичність, психологічну щирість та культурну значущість. У результаті інтерв'ю виступає унікальним поєднанням документа, художнього нарративу та живого діалогу, формуючи цінний культурний та інформаційний ресурс для сучасного суспільства.

Характеристика піджанру інтерв'ю

Інтерв'ю є унікальним піджанром журналістики, у якому центральною фігурою виступає герой. Він одночасно стає носієм інформації, емоційним центром тексту та джерелом сенсу. У цьому піджанрі журналіст або автор не є головним творцем нарративу, а виступає організатором процесу: формулює питання, задає напрямок бесіди, фіксує відповіді та забезпечує їхню структуру для сприйняття аудиторією. Такий розподіл ролей робить інтерв'ю відмінним від репортажу, аналітичного огляду чи мемуаристики: тут центральним стає пряма мова героя, а автор, зберігаючи об'єктивність і структуру, водночас забезпечує художню та емоційну цілісність тексту.

Головний носій інтерв'ю – герой. Він визначає характер матеріалу, його глибину та соціальний резонанс. Герой може бути політиком, діячем культури, науковцем, експертом або просто свідком важливих подій. Важливим є те, що саме його голос передає читачеві або глядачеві унікальну перспективу, що не може бути відтворена іншими засобами. Автор інтерв'ю стає своєрідним мостом між героєм і аудиторією: він допомагає герою висловитися, створює логіку та структуру діалогу, визначає ритм і тон матеріалу. Водночас він не втручається в зміст відповідей, що гарантує автентичність і довіру.

Типова фігура автора в інтерв'ю – це репортер або журналіст-оповідач, який поєднує кілька ключових якостей. По-перше, це здатність до уважного слухання та спостереження. Автор повинен вміти вловлювати нюанси інтонації, мови тіла, емоційні відтінки відповіді, адже саме вони формують повноту образу героя. По-друге, автор володіє аналітичним підходом: він здатен визначати ключові теми бесіди, уточнювати важливі моменти та формулювати питання, що розкривають глибину проблеми. По-третє, журналіст як оповідач володіє здатністю зберігати живий голос героя при передачі його слів аудиторії, адаптуючи текст до медіаформату та цільової аудиторії. У класичній журналістиці це дозволяє створювати матеріали, які одночасно інформують і формують емоційний ефект.

Роль читача в інтерв'ю є різноманітною і залежить від формату. У друкованих та телевізійних інтерв'ю він здебільшого виступає спостерігачем і співпереживачем. Читач сприймає слова героя, співставляє їх зі своїм досвідом та формує власні оцінки. У сучасних цифрових медіа, особливо в подкастах, відеоблогах та інтерактивних платформах, читач або глядач стає активним учасником процесу: він може задавати питання, коментувати відповіді, впливати на розвиток діалогу та брати участь у створенні контенту. Це перетворює аудиторію на співтворця матеріалу, що підсилює соціальну та культурну значущість інтерв'ю.

Формальні риси інтерв'ю включають пряму мову героя, структуровані

запитання та відповіді, логічну послідовність тем і збереження автентичності висловлювань. Текст може містити вступ та висновки, але основним елементом залишається діалогова структура. Автор часто включає опис контексту, подій, деталей середовища або поведінки героя, що надає матеріалу додаткову художню насиченість. Емоційна складова формується за рахунок інтонаційних деталей, опису реакцій, використання цитат, які передають атмосферу бесіди. Важливо, що інтерв'ю не прагне до повної хронологічності, як репортаж, а фокусується на логіці тем і розвитку дискусії.

Соціальна та пізнавальна функції інтерв'ю є особливо важливими. Через пряму мову героя аудиторія отримує унікальний доступ до досвіду, знань, оцінок та переживань. Інтерв'ю дозволяє відображати суспільні конфлікти, культурні тенденції, політичні та наукові процеси через персональну перспективу. Емоційна глибина матеріалу сприяє формуванню співпереживання та емпатії, що підсилює вплив жанру на аудиторію та його здатність формувати громадську думку.

Інтерв'ю відрізняється високим потенціалом для художньої виразності. Завдяки поєднанню прямої мови героя та авторських коментарів, жанр може передавати психологічну та соціальну динаміку, мотиви і цінності героїв. Класичним прикладом є інтерв'ю в журналі *New Yorker*, де автори поєднують аналітичну точність із художньою насиченістю тексту, що дозволяє читачеві глибоко зануритися у внутрішній світ героя. У подкастах та відеоінтерв'ю це досягається за допомогою голосу, інтонацій, пауз та невербальних сигналів.

Завдяки своїй гнучкості інтерв'ю адаптується до різних медіаформатів та аудиторій. Воно може бути коротким та динамічним, як у новинних платформах, або довгим і глибоким, як у подкастах та спеціалізованих журналістських проектах. Інтерактивні формати дозволяють поєднувати текст, аудіо та відео, створюючи багатовимірний досвід взаємодії з героєм і аудиторією. Така адаптивність робить інтерв'ю одним із найбільш живих і соціально значущих жанрів сучасної журналістики.

Піджанр інтерв'ю вирізняється кількома ключовими характеристиками:

- Центральним носієм інформації є герой, його досвід та думки.
- Автор виступає організатором діалогу, фіксує відповіді та створює логіку тексту.
- Читач сприймає інформацію як спостерігач, співпереживач або співтворець у цифрових форматах.
- Структура тексту діалогова, пряма мова героя домінує над авторськими узагальненнями.
- Жанр поєднує пізнавальні, соціальні та емоційні функції, формуючи глибокий культурний ефект.
- Інтерв'ю залишається гнучким і адаптивним до нових медіа, зберігаючи здатність передавати живий голос людини, її емоції та досвід.

Інтерв'ю виступає унікальним жанром, що поєднує прямоту, довіру та художню виразність, забезпечуючи ефективний зв'язок між героєм і аудиторією та одночасно виконуючи соціально-культурну функцію в сучасному медіапросторі.

Таблиця збору потенційної інформації за питаннями

Питання	Можливі дії / факти
ХТО?	народився; одружився; сказав; зробив; допоміг; написав; згадав; намалював; ударив; почав; побив; украв; знайшов; загубив; обійняв; грав
ЩО?	сталося; відбулося; сказав; зробив; витягнув; підготував; з'ясував; показав; зламав; збудував; змінив; украв; загубив; завоював; полюбив
ДЕ?	сталося; одружився; сказав; зробив; знайшов; зберігав; шукав; узяв; зламав; відшукав; змінив; украв; з'явилося; загубив; обійняв; переробив
КОЛИ?	народився; одружився; сказав; зробив; відбулося; викинув; дізнався; уявив; ударив; почав; побив; украв; зникло; загубив; підмінив; убив
СКІЛЬКИ?	народив; одружив; провів; зробив; змінив; приписав; отримав; створив; ударив; дав; допоміг; украв; порвалося; загубив; продав; знайшов
ЯК?	сталося; відбулося; сказав; привіз; зробив; сховав; згадав; презентував; зламав; збудував; змінив; украв; змінилося; загубив; завоював; підмінив

Запитання для розуміння складних, простих і спірних тем

Тип запитань	Призначення	Приклади запитань
1. Запитання, що уточнюють точку зору співрозмовника	Допомагають зрозуміти, як саме людина бачить проблему, на що спирається її судження.	Що підштовхнуло вас до такого висновку?• Що саме ви маєте на увазі?• Як ви можете пояснити цей факт?• Звідки з'явилася така інформація?• Що в цьому для вас є ключовим?
2. Запитання, що перевіряють обґрунтованість доказів	Дають змогу оцінити міцність аргументів, джерела, логіку мислення співрозмовника.	Що дає підстави так думати?• Як це можна перевірити іншим способом?• На які джерела ви спираєтесь?• Чи існують докази того, що...?• Що конкретно маєте на увазі під цим твердженням?
3. Запитання, що прояснюють або деталізують сказане	Виявляють приховані сенси, допомагають конкретизувати думку, побачити структуру.	Як можна сформулювати це інакше?• Чи можна подати це у вигляді схеми/карти/метафори?• Який приклад може це проілюструвати?• Чи можна припустити, що...?• Які деталі тут важливі?
4. Запитання, що привертають увагу до деталей та наслідків	Допомагають осмислити глибину теми: причини, логіку, можливі ефекти.	Які можуть бути наслідки для...?• Чи узгоджується це з тим, що ви сказали раніше?• Що можна вважати причиною?• Чи існують загальні принципи, що тут діють?• Що логічно впливає з цієї позиції?

Тип запитань	Призначення	Приклади запитань
5. Запитання, що уточнюють альтернативні сценарії	Спрямовують на інші можливі інтерпретації, допомагають зняти категоричність мислення.	А що, якщо ситуація виглядає інакше?• Які є альтернативні пояснення?• Як би змінилася ваша думка, якби...?• Що б могло відбутися за іншого роз-витку подій?
6. Запитання про сам процес обміну думками	Допомагають усвідомити мету діалогу, межі дискусії та її цінність.	Що дає нам обговорення цієї теми?• Які можливі наслідки цієї розмови?• Чому важливо про це говорити?• Якої мети ми прагнемо у цій дискусії?• Що ви хочете уточнити чи прояснити в процесі обговорення?

Розроблено по матеріалам Ivanova S. A. *The information evolution of thinking: from data to understanding. Information methodologies, perceptual paradigms.* – Primedia eLaunch, Boston, USA, 2025. – 102 p.

Запитання як ключі до смислів

1. Питання як інструмент «картографування» мислення

Питання не просто уточнюють відповіді – вони формують карту того, як людина мислить:

- де її межі знань,
- де прогалини,
- які цінності стоять за відповідями,
- які когнітивні патерни вона використовує.

Це дозволяє аналізувати структуру мислення, а не лише інформацію.

2. Питання як спосіб бачити «точку входу» у складну тему

Іноді складна тема стає зрозумілою лише тому, що поставлено правильно перше питання, наприклад:

- «У чому головна проблема, а не симптоми?»
- «Що тут є найменш зрозумілим?»
- «З якого боку найзручніше зайти в тему?»

Це підкреслює, що питання дають вхідну точку, а не просто шукають відповідь.

3. Питання як спосіб зняти емоційну напругу

Правильне питання може:

- зупинити конфлікт,
- перемкнути людину з емоцій у раціональність,
- дозволити висловити приховану потребу.

Наприклад:

- «Що зараз для вас найважливіше в цій темі?»
- «Що викликає найбільше занепокоєння?»

Це показує, що питання – це психологічний інструмент.

4. Питання як техніка критичного мислення (Socratic questioning)

Можна додати коротко, що Сократ не давав відповідей, він тільки ставив питання, і це:

- викривало суперечності,
 - будувало логічність думки,
 - допомагало співрозмовнику «народжувати» істину самостійно.
- Це корисно для педагогіки, фасилітації, дебатів.

5. Питання можуть бути відкритими та закритими, але є ще зондувальні. Окрім класичного поділу, існують:

- зондувальні питання (probing questions) – шукають глибший шар сенсу;
- напрямні питання – м'яко ведуть думку;
- питання-каталізатори – запускають генерацію нових ідей.

Цей поділ робить тему більш професійною.

6. Питання можуть змінювати напрям дискусії без примусу

Це дуже важливо в медіації, перемовинах, інтерв'ю та аналітиці.

Приклад:

- «А яка інформація може повністю змінити вашу позицію?»
- це питання різко перебудовує логіку мислення.

7. Питання можуть виявляти приховані припущення

Часто люди сперечаються не тому, що факт спірний, а тому що базуються на різних припущеннях.

Корисно додати:

- «На якому припущенні ґрунтується ваша позиція?»
- «Які припущення ви вважаєте очевидними?»

Це підсилює інтелектуальну якість матеріалу.

8. Питання можуть оголювати цінності людини

Деякі питання показують не логіку, а ціннісні орієнтири:

- «Що для вас є важливішим у цьому контексті?»
- «Які принципи ви не готові порушити?»

Це дає глибше розуміння співрозмовника.

9. Питання можуть виявляти рівень обізнаності у темі (мета-питання)

Це питання про розуміння:

- «Звідки ви знаєте, що розумієте тему достатньо?»
- «За якими ознаками ви визначаєте, що ваші знання достовірні?»

Це рідкісний, але дуже сильний інструмент.

10. Питання можуть працювати як спосіб переформатувати проблему

Іноді достатньо однієї зміни питання, щоб проблема змінилася повністю.

Наприклад замість:

- «Чому це не працює?»

поставити:

- «За яких умов це може спрацювати?»

Запитання це творче мислення, це робота над смислами та з думками.

Види, структура та функції інтерв'ю

Інтерв'ю як жанр є багатограним і водночас гнучким засобом комунікації, що дозволяє поєднувати інформаційні, емоційні та соціальні функції в одному тексті або медіаформаті. Його різноманітність проявляється як у форматах проведення, так і в структурних особливостях та функціональному призначенні матеріалу. Усе це разом формує унікальну здатність інтерв'ю одночасно інформувати, переконувати та емоційно залучати аудиторію.

Види інтерв'ю відображають різні підходи до подачі матеріалу та залежать від цілей, аудиторії і медійного середовища. Класичне текстове інтерв'ю передбачає чітку послідовність запитань і відповідей, де герой безпосередньо висловлює свої думки, а автор забезпечує логіку та контекст бесіди. У такому форматі важливо дотримуватися балансу між прямою мовою героя та пояснювальними коментарями, що дозволяє читачеві зрозуміти обставини та значення сказаного. Інтерв'ю-розповідь, у свою чергу, передбачає більшу участь автора: він інтегрує власні спостереження, коментарі та вступи, що створює ефект живого діалогу, а іноді й художньої історії.

Сучасні медійні формати розширюють межі жанру. Подкасти та відеоінтерв'ю дозволяють не лише чути слова героя, але й відчувати його інтонації, паузи, темп мови та невербальні прояви. Ці формати здатні передати психологічну та емоційну глибину, що часто втрачається в письмових матеріалах. Інтерактивні інтерв'ю, які проводяться в реальному часі на платформах стрімінгу або соціальних мережах, дозволяють аудиторії ставити питання та впливати на хід бесіди. У таких випадках читач чи глядач перетворюється на співтворця тексту, а не лише на спостерігача.

Структурні особливості інтерв'ю тісно пов'язані з його видами та функціями. Незалежно від формату, текст зазвичай включає вступ, основну частину та висновок. Вступ знайомить аудиторію з героєм, контекстом подій або темою бесіди, а також встановлює тон майбутнього діалогу. Основна частина складається з послідовності запитань і відповідей, що розкривають тему, дозволяючи герою проявити власну думку, емоції та індивідуальність. Висновок підсумовує ключові меседжі, залишає відкритий простір для роздумів або формує морально-етичне завершення бесіди. У цифрових форматах структура може бути більш гнучкою: інтерактивні блоки, вставки відео, аудіофрагменти та посилання на додаткові джерела дозволяють формувати багатовимірний наратив.

Функціональне призначення інтерв'ю визначає його жанрову цінність. Пізнавальна функція дозволяє передавати знання та досвід героя, демонструвати різні точки зору на явища, проблеми або події. Соціальна функція спрямована на відображення актуальних питань, конфліктів, тенденцій у суспільстві, формування громадської думки та стимулювання дискусії. Культурна функція проявляється у висвітленні мистецтва, літератури, науки або традицій, що сприяє розширенню світогляду аудиторії та формуванню цінностей. Емоційна функція інтерв'ю полягає у створенні співпереживання, зануренні в психологічний стан героя та підвищенні емоційного залучення читача або глядача.

Поєднання видів, структурних особливостей та функцій робить інтерв'ю універсальним жанром, який одночасно є джерелом інформації, засобом культурного та соціального впливу, а також інструментом емоційної комунікації. Класичні текстові інтерв'ю відмінно підходять для глибокого аналізу та фіксації думок, тоді як мультимедійні формати відкривають нові горизонти для експериментів з подачею інформації, включаючи інтерактивність, відеовставки та аудіо ефекти. Ця гнучкість дозволяє інтерв'ю залишатися актуальним жанром у різних медіасередовищах і забезпечує його здатність до адаптації під потреби сучасної аудиторії.

Інтерв'ю як жанр вирізняється здатністю балансувати між об'єктивністю та емоційністю, між структурованістю та свободою висловлювання героя. Саме ця комбінація робить його цінним інструментом журналістики та медіа: він здатен не лише інформувати, а й залучати, формувати цінності, передавати культурний досвід та створювати довіру між героєм і аудиторією. Таким чином, поєднання різноманітних видів, продуманої структури та багатфункціональної цінності формує унікальну природу інтерв'ю як жанру, що здатен розкривати глибину людського досвіду та забезпечувати значущу комунікацію у сучасному медіапросторі.

Психологічна динаміка, медіаформи та етика інтерв'ю

Інтерв'ю як жанр неможливо повністю зрозуміти без аналізу його психологічної динаміки, яка визначає ефективність спілкування між автором та героєм і безпосередньо впливає на сприйняття аудиторією. Основою психологічної динаміки є встановлення довіри: герой має відчувати, що його слова будуть почуті і зрозумілі, а автор – що отримана інформація достовірна та важлива. Вміння журналіста створювати комфортну атмосферу, розпізнавати невербальні сигнали, реагувати на емоційні прояви героя та правильно інтерпретувати паузи є критично важливими для отримання щирих, живих відповідей. Цей процес передбачає не лише технічні навички проведення інтерв'ю, а й емоційну чутливість, здатність співпереживати та одночасно залишатися об'єктивним спостерігачем.

Психологічна динаміка також визначає ритм бесіди: автор може задавати більш глибокі, провокативні питання тоді, коли герой вже готовий ділитися особистим досвідом, а легші, уточнюючі питання допомагають підтримувати бесіду у природньому темпі. Саме через цей баланс створюється відчуття живого діалогу, коли читач або глядач наче присутній під час розмови, відчуваючи емоції героя і внутрішню логіку його думок. Така динаміка підкреслює унікальність інтерв'ю як жанру, що поєднує інформаційний та емоційний потоки.

Сучасні медіаформи та мультимедійні рішення значно розширюють можливості інтерв'ю. Використання відео та аудіо дозволяє передавати інтонації, темп мови, емоційні реакції, які у письмовому форматі складно відтворити. Відеоінтерв'ю, подкасти та стріми забезпечують занурення у контекст бесіди, демонструючи невербальні прояви героя, його міміку, жести та поведінкові нюанси. Інтерактивні платформи, де аудиторія може ставити запитання в реальному часі або обирати теми для обговорення, відкривають новий рівень взаємодії: читач стає співтворцем матеріалу, а не просто спостерігачем. Інтерв'ю перестає бути лише передачею інформації, воно перетворюється на живий, динамічний процес

комунікації, де кожен учасник впливає на результат.

Разом із цим виникає потреба дотримання етичних принципів та збереження автентичності матеріалу. Етика інтерв'ю передбачає щирість, повагу до особистого простору героя та відповідальність за те, як слова будуть сприйняті аудиторією. Журналіст повинен балансувати між редагуванням тексту для зрозумілості та збереженням автентичності висловлювань. У письмових матеріалах важливо передавати тон, характер мови та емоційний стан героя без спотворення сенсу, тоді як у мультимедійних форматах ці аспекти частково передаються через звук і зображення, що додає додатковий рівень точності.

Етичні принципи охоплюють також вибір теми, формулювання запитань та облік контексту: автор не повинен змушувати героя до розкриття інформації, яка може завдати шкоди або поставити його в незручне становище. Водночас важливо передавати суспільно значущі теми, щоб інтерв'ю виконувало свою пізнавальну, соціальну та культурну функцію. Довіра героя до автора є основою етичності: щирі, відкриті відповіді можливі лише у середовищі, де немає тиску, а присутня взаємна повага.

Інтертекстуальна взаємодія психології, мультимедійності та етики формує унікальний досвід сприйняття інтерв'ю. З одного боку, аудиторія отримує доступ до емоційного та особистого світу героя; з іншого – автор забезпечує інформативність і глибину, зберігаючи довіру і автентичність. Саме ця комбінація робить інтерв'ю не лише засобом передачі фактів, а культурним явищем, яке поєднує особисте і суспільне, текст і медіа, емоції та знання.

Сучасні технології підсилюють потенціал інтерв'ю, дозволяючи поєднувати різні форми комунікації – текст, аудіо, відео та інтерактивні елементи. Це відкриває нові перспективи для розвитку жанру: серійні інтерв'ю, мультимедійні цикли, інтерактивні подкасти та відеопроєкти. Водночас основа жанру залишається незмінною: автентичність голосу героя, щирість і етична відповідальність автора, а також психологічно продумана взаємодія з аудиторією, що забезпечує емоційну та інтелектуальну глибину матеріалу.

Інтерв'ю як жанр демонструє здатність до адаптації, інтеграції сучасних медіафор і технологій, водночас зберігаючи свої класичні принципи: відтворення живого голосу, психологічну щирість та етичну стійкість. Саме цей баланс робить його ключовим інструментом журналістики та сучасної комунікації, здатним передавати не лише факти, а й внутрішню реальність людини, її досвід, емоції та культурні коди.

Вплив інтерв'ю на аудиторію та суспільну свідомість

Інтерв'ю як жанр від самого моменту свого виникнення має безпосередній вплив на аудиторію, формуючи її уявлення про події, людей та соціальні явища. Його сила полягає у здатності передавати не лише факти, а й емоційні та психологічні нюанси, роблячи сприйняття більш глибоким і особистісним. Класичне інтерв'ю дозволяє читачеві чи глядачеві відчувати присутність у моменті розмови, спостерігати за реакціями героя та оцінювати його думки у контексті власного досвіду. Така взаємодія формує активну аудиторію, яка не просто споживає інфор-

мацію, а аналізує, співпереживає і робить власні висновки.

Вплив інтерв'ю на суспільну свідомість проявляється у декількох вимірах. По-перше, це формування уявлень про конкретних людей, їхні цінності та поведінкові моделі. Через бесіду з героєм аудиторія отримує можливість оцінити його світогляд, моральні принципи, культурні орієнтири, що, в свою чергу, впливає на формування соціальних норм та етичних стандартів. По-друге, інтерв'ю здатне актуалізувати суспільні проблеми, звертаючи увагу на явища, які можуть залишатися поза межами масової свідомості. Публікації бесід із експертами, активістами чи свідками важливих подій дають змогу аудиторії глибше розуміти складні теми та брати участь у суспільному обговоренні.

Особливе значення має психологічний ефект інтерв'ю. Аудиторія сприймає героя як людину, з якою можна ідентифікувати себе або поставити себе у його ситуацію. Цей ефект емпатії сприяє формуванню більш уважного та критичного ставлення до соціальних явищ. Читач чи глядач починає розуміти мотивації, переживання та внутрішні конфлікти інших людей, що в підсумку розвиває соціальну свідомість і емпатичне мислення. Інтерв'ю виступає своєрідним містком між особистим досвідом героя та колективним досвідом суспільства.

Сучасні технології значно посилюють цей вплив. Інтерактивні формати, такі як онлайн-стріми, подкасти з можливістю ставити запитання, відеоплатформи з коментарями, дозволяють аудиторії активно взаємодіяти з матеріалом. У таких умовах читач чи глядач не просто отримує інформацію, а стає співтворцем процесу: його реакції, запитання та коментарі впливають на хід бесіди, структуру матеріалу та навіть подальший розвиток проєкту. Така взаємодія формує відчуття спільності та колективного обговорення, підсилюючи суспільну значущість інтерв'ю.

Важливою особливістю інтерв'ю є його здатність змінювати соціальні наративи. Через бесіди з публічними особами або свідками подій журналісти можуть піднімати теми, які раніше залишалися маргіналізованими, формувати нові підходи до оцінки історичних або культурних процесів, сприяти формуванню громадської думки. Це особливо важливо у періоди криз або трансформацій, коли суспільна свідомість перебуває у стані мобілізації та готовності до змін. Інтерв'ю у таких випадках виступає інструментом соціальної стабілізації, освіти та формування колективної позиції.

Одним із показових аспектів є довгострокова пам'ятка: інтерв'ю зберігає думки, оцінки та емоційні відтінки часу, у якому вони були записані. Архівні інтерв'ю стають джерелом для майбутніх поколінь, дозволяючи дослідникам і громадськості оцінювати процеси у культурному, політичному та соціальному контексті. Це формує унікальний зв'язок між минулим і сучасністю, роблячи інтерв'ю не лише засобом комунікації, а й носієм культурної та історичної пам'яті.

З огляду на це інтерв'ю впливає на аудиторію у трьох ключових площинах: емоційній, інтелектуальній та соціальній. Емоційна сфера забезпечує співпереживання та емпатію, інтелектуальна – глибше розуміння теми та контексту, соціальна – формування критичного мислення, участь у колективному обговоренні та оцінка норм і цінностей. Така комплексна дія робить інтерв'ю потужним медіаін-

струментом, який здатний не лише інформувати, а й трансформувати сприйняття та поведінку аудиторії.

Сучасні перспективи розвитку жанру додатково підсилюють його вплив. Використання аналітики даних дозволяє адаптувати матеріали під різні групи аудиторії, враховувати інтереси, демографічні характеристики та навіть емоційний стан споживачів контенту.

Віртуальна та доповнена реальність відкривають нові горизонти для занурення у контекст інтерв'ю, а інтерактивні платформи забезпечують можливість прямої участі у створенні нарративу.

Інтерв'ю не лише інформує, а й формує суспільну свідомість, сприяє розвитку критичного мислення та емпатії, закріплює культурну пам'ять і створює нові формати соціальної взаємодії. Його вплив виходить за межі простого висвітлення фактів, перетворюючи жанр на потужний інструмент медіа, культури та освіти, який здатний формувати сучасне суспільство та його ціннісні орієнтири.

Алгоритм створення інтерв'ю

Створення інтерв'ю вимагає від автора системного підходу та чіткого алгоритму дій, що дозволяє забезпечити логічну структуру, достовірність інформації та емоційну насиченість матеріалу. Алгоритм написання інтерв'ю можна розділити на кілька ключових етапів, які взаємопов'язані та забезпечують цілісність тексту.

Першим етапом є визначення мети інтерв'ю. Журналіст або автор повинен чітко усвідомлювати, яку інформацію він прагне отримати, які теми будуть головними, а які – додатковими. Важливо визначити, чи інтерв'ю має соціальну, культурну, політичну чи психологічну спрямованість, адже це впливає на підбір героїв, стиль подачі та глибину питань. На цьому етапі формулюється концепція матеріалу: короткий опис того, що читач або глядач отримає після знайомства з текстом, його цінність і можливі висновки.

Другий етап передбачає підготовку до зустрічі з героєм. Автор проводить ретельне дослідження біографії та діяльності персонажа, аналізує попередні публікації, виступи, інтерв'ю та соціальні мережі. Це дозволяє сформувати список запитань, які будуть релевантними, продуманими та водночас відкритими для отримання повних і щирих відповідей. Питання повинні поєднувати уточнюючі, тематичні та провокативні елементи: уточнювальні допомагають герою конкретизувати відповіді, тематичні – розкривати головну тему, провокативні – стимулюють глибоке емоційне висловлення. Важливо пам'ятати, що запитання мають залишати простір для вільного мовлення героя і не змушувати його до стереотипних відповідей.

Третім етапом є безпосереднє проведення інтерв'ю. Автор створює комфортну атмосферу, у якій герой почуватиметься вільно і готовий ділитися особистими думками. Журналіст повинен застосовувати навички активного слухання: реагувати на зміни інтонації, невербальні сигнали, уточнювати незрозумілі моменти, підтримувати логіку бесіди. Важливо фіксувати відповіді максимально точно за допомогою запису на аудіо, відео або детальних нотаток, щоб зберегти автентичність слів героя. На цьому етапі формується основний корпус матеріалу, що вклю-

чає пряму мову героя та додаткові коментарі автора, які пояснюють контекст, події або обставини.

Четвертим етапом є структуризація отриманого матеріалу. Після проведення інтерв'ю автор аналізує записи, відбирає найбільш важливі цитати, групує відповіді за тематикою та логікою розвитку бесіди. Структура тексту зазвичай передбачає вступ, у якому представлено героя та контекст, основну частину – діалог героя з автором, та завершення, яке підсумовує ключові думки або залишає відкритий простір для роздумів читача. На цьому етапі важливо зберегти живий голос героя, уникати надмірних узагальнень і не втручатися у сенс сказаного, водночас забезпечуючи читабельність та зрозумілість тексту.

П'ятим етапом передбачає редагування та адаптацію матеріалу під формат медіа. Текст може бути адаптований для друкованих видань, онлайн-платформ, подкастів чи відеоінтерв'ю. Редакторська робота включає виправлення стилістичних неточностей, форматування цитат, додавання вступних і пояснювальних блоків, але не змінює зміст сказаного героєм. Важливо зберегти баланс між точністю передачі інформації та художньо-емоційною виразністю тексту.

Останнім етапом є публікація та взаємодія з аудиторією. Особливо у цифрових форматах, аудиторія може брати активну участь у діалозі: залишати коментарі, ставити запитання, ділитися власними думками. Така взаємодія не лише збільшує соціальну значущість інтерв'ю, а й створює новий рівень діалогу, де читач стає частиною комунікаційного процесу. Автор отримує можливість оцінити ефективність подачі матеріалу та виявити нові теми для майбутніх інтерв'ю.

Алгоритм написання інтерв'ю складається з шести основних етапів:

- Визначення мети та концепції інтерв'ю – що прагнемо донести та яку інформацію отримати.
- Підготовка до зустрічі з героєм – дослідження біографії, підбір запитань, аналіз контексту.
- Проведення інтерв'ю – створення атмосфери, активне слухання, фіксація матеріалу.
- Структуризація матеріалу – організація тексту, відбір цитат, логічна послідовність.
- Редагування та адаптація – стиль, формат, збереження автентичності.
- Публікація та взаємодія з аудиторією – формування зворотного зв'язку та культурного ефекту.

Цей алгоритм забезпечує ефективність створення інтерв'ю, гарантує достовірність, емоційну насиченість та культурну значущість тексту. Він поєднує журналістську майстерність, психологічну чутливість та організаційні навички, що робить інтерв'ю одним із найживіших та найадаптивніших жанрів сучасних медіа.

Майбутні можливості піджанру

Піджанр інтерв'ю має значний потенціал для подальшого розвитку завдяки швидкому поширенню цифрових технологій та зміні медійного ландшафту. Сучасні інструменти дозволяють поєднувати текст, аудіо та відео, створюючи інтерактивні формати, де аудиторія стає активним учасником процесу. Наприклад,

подкасти та відеоінтерв'ю на платформах стрімінгу надають можливість глибокого занурення в тему, водночас зберігаючи живий голос героя та його невербальні прояви. Інтерактивні елементи, такі як можливість ставити питання в реальному часі або брати участь у голосуваннях, роблять аудиторію співтворцем матеріалу і відкривають новий рівень взаємодії.

Ще однією перспективою є адаптація інтерв'ю для соціальних мереж і мобільних платформ. Короткі відео- та текстові формати дозволяють швидко доносити ключові меседжі героя, при цьому зберігаючи емоційний ефект і соціальне значення. Такий підхід дозволяє охоплювати ширшу аудиторію, залучати молодих користувачів та адаптувати традиційні методи інтерв'ю до сучасного ритму інформаційного споживання.

У майбутньому жанр може розвиватися й у напрямі мультимодальних та візуальних інтерв'ю. Використання інтерактивних графіків, анімацій, інфографіки та елементів доповненої реальності дозволяє глибше відтворювати контекст, підкреслювати важливі моменти та створювати більш комплексний образ героя. Такий підхід відкриває можливість поєднання документального та художнього аспектів жанру, зберігаючи автентичність висловлювань та посилюючи емоційний ефект.

Також перспективним є розвиток довготривалих серій інтерв'ю, де досліджується життєвий шлях, професійна діяльність або зміни в суспільстві через призму особистого досвіду героїв. Такий формат дозволяє створювати багаторівневий наратив, спостерігати за еволюцією думок та відчуттів, а також глибше занурювати аудиторію у соціальні та культурні процеси. Крім того, можна очікувати збільшення використання колективних та порівняльних інтерв'ю, де декілька героїв обговорюють одну тему, створюючи динамічний діалог, що відображає різноманітність точок зору та поглиблює суспільне розуміння.

Інноваційні технології, такі як штучний інтелект та аналітика великих даних, відкривають можливості для автоматизованого аналізу, виділення ключових тем і навіть генерації динамічних запитань для героїв. Це не тільки підвищує якість та точність інтерв'ю, а й дозволяє журналістам ефективніше взаємодіяти з великою кількістю джерел інформації та адаптувати матеріали під інтереси різних груп аудиторії.

Отже, інтерв'ю як піджанр має великі перспективи для розвитку у цифрову епоху. Його можливості розширюються завдяки інтерактивності, мультимедійності та адаптації під нові платформи. Жанр здатний одночасно зберігати автентичність голосу героя, передавати емоції та соціальні значення, а також залучати аудиторію до активної участі, що робить його важливим інструментом сучасної журналістики та культури комунікації. Завдяки цим трансформаціям інтерв'ю може стати не лише засобом інформування, а й ефективним механізмом формування громадської думки та колективної пам'яті, забезпечуючи глибоке та комплексне відображення сучасного життя.

Інноваційні перспективи інтерв'ю

Жанр інтерв'ю, який уже понад століття використовується як ключовий засіб комунікації та документування думок і досвіду людей, сьогодні перебуває

на порозі нових інноваційних трансформацій. Технологічний прогрес, розвиток цифрових платформ та зміна медіаспоживання відкривають перед інтерв'ю унікальні перспективи, що дозволяють не лише зберегти класичні функції жанру, а й значно розширити його можливості.

Однією з головних інноваційних тенденцій є інтеграція мультимедіа та інтерактивності. Традиційне текстове інтерв'ю доповнюється аудіо- та відеоформатами, що дозволяють передати інтонації, невербальні сигнали та емоційні реакції героя. Подкасти, відеоблоги, стріми та інтерактивні платформи забезпечують глибоке занурення в тему, створюючи відчуття живої присутності під час бесіди. Аудиторія більше не є пасивним споживачем інформації – у режимі реального часу вона може задавати питання, впливати на хід розмови, обирати теми для обговорення. Така інтерактивність перетворює інтерв'ю на спільний простір діалогу, де журналіст, герой та аудиторія співстворять матеріал.

Ще одна інноваційна перспектива пов'язана з використанням алгоритмів штучного інтелекту для підготовки та аналізу інтерв'ю. Сучасні технології дозволяють автоматично транскрибувати аудіо- та відеозаписи, визначати ключові теми, аналізувати емоційний тон, темп мовлення та частотність певних понять. Це відкриває можливість швидко структурувати великий обсяг інформації, виділяти найважливіші блоки та навіть пропонувати додаткові запитання на основі поведінкових і контекстуальних даних. Завдяки такому підходу журналіст може глибше аналізувати зміст бесіди та створювати більш точні й детальні матеріали.

Важливою інновацією є також розвиток візуальної та візуалізованої подачі інтерв'ю. Інфографіка, інтерактивні карти, хроніки подій, анімаційні вставки та графічні елементи дозволяють глибше розкрити тему та полегшують сприйняття складної інформації. Такі інструменти особливо ефективні для інтерв'ю з експертами в науці, політиці чи культурі, де необхідно поєднувати вербальні висловлювання з даними, фактами та контекстом.

Суттєвою перспективою є поява нових форматів між жанрами. Інтерв'ю стає частиною документальних серіалів, інтерактивних історій, цифрових музеїв і навіть ігор, де вибір дій користувача впливає на розвиток наративу. Це дозволяє поєднувати класичне розкриття особистості героя з експериментальними медіаформами, створюючи багатовимірний досвід для аудиторії. Інноваційні формати можуть охоплювати серійні інтерв'ю, тематичні цикли, інтеграцію з соціальними мережами та платформами віртуальної чи доповненої реальності.

Перспективним є й розвиток персоналізованих інтерв'ю, де аудиторія отримує можливість налаштовувати формат матеріалу під власні інтереси. Завдяки аналітиці споживання контенту, рекомендаційним алгоритмам та адаптивним медіаформам інтерв'ю може трансформуватися залежно від уподобань користувача, зберігаючи при цьому ключові принципи жанру: достовірність, психологічну щирість та етичну відповідальність.

Не менш важливим є потенціал інтерв'ю як інструмента збереження культурної та соціальної пам'яті. Сучасні цифрові архіви дозволяють зберігати великі обсяги інтерв'ю, роблячи їх доступними для дослідників, медіа, освітніх та куль-

турних інституцій. Завдяки інтеграції тексту, аудіо, відео та метаданих інтерв'ю стає багатшаровим джерелом інформації, здатним відображати не лише думки та емоції героїв, а й соціальний, історичний і культурний контекст часу.

Інноваційні перспективи інтерв'ю також передбачають експерименти зі стилем та формою. Журналісти можуть поєднувати класичний діалог із художньо-документальними прийомами, створювати серійні або тематичні цикли, інтегрувати мультимедіа в наратив таким чином, щоб аудиторія могла одночасно бачити, чути і взаємодіяти з матеріалом. Ця гнучкість робить інтерв'ю одним із найадаптивніших жанрів сучасної журналістики.

Інноваційні перспективи інтерв'ю охоплюють три ключові напрямки: технологічні (штучний інтелект, мультимедіа, інтерактивність), методологічні (нові підходи до структури, стилю та презентації) та соціокультурні (збереження культурної пам'яті, персоналізація, інтеграція з іншими медіаформами). Поєднання цих факторів відкриває нові горизонти для розвитку жанру, дозволяючи інтерв'ю залишатися актуальним, динамічним і культурно значущим інструментом у медіапросторі XXI століття.



Бізнес-література

Бізнес-література як скарбниця досвіду

Батур Олена, ЗР-25м-1

Бізнес-література – один із найдинамічніших і найвпливовіших жанрів сучасного non-fiction. Вона поєднує у собі елементи аналітики, мотивації, дослідження лідерства, психології успіху та прикладного менеджменту. Вона займає чільне місце серед інших жанрів non-fiction поряд із науково-популярною, біографічною літературою, публіцистикою, психологією, нарративною історією, літературою про самоорганізацію та розвиток. Її основна мета – не лише інформувати, а й трансформувати мислення читача, пропонуючи практичні інструменти для досягнення результатів у професійній і особистій сферах. На відміну від художньої літератури, бізнес-книги базуються на реальному досвіді, фактах і перевірених стратегіях, що робить їх потужним джерелом знань і натхнення. Серед різноманітних видів non-fiction літератури, бізнес-література пояснює динаміку комерції, фінансів та ринків. Від історій успіху підприємців до економічних теорій, ці книги навчають читачів, як орієнтуватися у складнощах ділового світу. Крім того, бізнес-книги дозволяють читачам приймати обґрунтовані рішення та досягати успіху у світі бізнесу. Книги в цьому жанрі включають практичні покрокові інструкції про те, що потрібно знати, щоб розпочати, володіти та вести успішний бізнес, а також торкаються тем маркетингу, оподаткування, економічного впливу на бізнес-середовище та його зростання в різних регіонах та культурах.

Бізнес-книги – це навчальні посібники, що пропонують поради щодо того, як досягти більшого успіху на роботі чи в бізнесі. Вони мають на меті запропонувати читачеві практичні поради та мудрість щодо того, як побудувати успішну компанію, як керувати командами в організаціях та як досягти успіху на роботі. Бізнес-книги майже завжди мають на меті допомогти читачеві вирішити проблему, яка може у нього виникнути, тому важливо, щоб назва та обкладинка чітко вказували на цю проблему, і щоб книга виконувала цю обіцянку.

Все більша частина бестселерів з бізнесу зосереджена на підприємстві та прагне надати ключові уроки про те, як створити та масштабувати нову компанію. Більшість бізнес-книг пропонують більш загальні поради для більшості людей, які працюють у компаніях і хочуть допомогти їм просунути по кар'єрних сходах, незалежно від їхньої галузі. У бізнес-книгах досліджуються такі теми: як розвивати успішні звички, як бути продуктивним, як мислити більш креативно, як забезпечити інноваційність вашої компанії, як співпрацювати з іншими, як ефективно керувати людьми та як бути хорошим лідером. У бізнес-книгах розглядаються як «м'які» навички, необхідні для досягнення успіху на роботі, такі як вміння спілкуватися з людьми, ладнати з жадливим керівником і впевнено презентувати свою ідею чи говорити. Але вони також охоплюють «жорсткі» навички, які можуть знадобитися для успіху, такі як ефективне ведення переговорів.

Історія виникнення жанру бізнес-літератури бере початок у XIX столітті, коли з'явилася потреба у структурованому знанні для підприємців. Першими прикладами стали підручники для керування фабриками, праці з тайм-менеджменту, торгової справи, менеджменту. Після Другої світової війни цей жанр різко роз-

ширився, завдяки бурхливому розвитку економіки, менеджменту, фінансів і маркетингу. Найбільш стрімкий ріст бізнес-літератури відбувся наприкінці XX – на початку XXI століття: з'явилися книги-записи історій успіху, дослідження у сфері стартапів, інтернет-комерції, проблем сучасної корпоративної культури. Сьогодні бізнес-література охоплює книги для керівників, підприємців, фахівців з маркетингу, HR, інвесторів та всіх, хто прагне професійного розвитку й самореалізації.

Бізнес-література як окремий жанр non-fiction має довгу та багатогарову історію, що бере свій початок ще в добу раннього капіталізму. Її формування пов'язане з еволюцією економічної думки, розвитком друкарства, становленням підприємницької культури та потребою суспільства в практичних знаннях про ведення справ. Перші тексти, які можна вважати прообразами бізнес-книг, з'являються у XVII–XVIII століттях. Це були комерційні посібники, трактати про торгівлю, бухгалтерію й облік. Наприклад, видання про «купецьку арифметику» чи «правила комерції» не лише пояснювали фінансові процеси, але й формували нове бачення ролі підприємця як носія раціональності й організатора економічного життя. У цей період межа між економічною та бізнес-літературою ще була розмитою, адже більшість авторів поєднували теоретичні і практичні аспекти. Саме в цей час формується ключова ідея, яка згодом стане серцевиною жанру: знання про бізнес можуть бути систематизовані, передані та використані як інструмент успіху.

У XIX столітті бізнес-література набуває рис самостійного напрямку. Індустріалізація, розвиток торгівлі та зростання корпоративних структур спричинили появу попиту на книги, що пояснюють принципи управління, фінансового обліку, маркетингу. У цей час виходять численні керівництва для підприємців, підручники з бухгалтерії, збірники практичних порад для власників фабрик і торговців. У США й Західній Європі паралельно починає формуватися бізнес-освіта, створюються перші комерційні школи, а при університетах відкриваються відділення ділових наук. Це стало каталізатором для розвитку бізнес-книги як жанру, що поєднує академічність і практичну користь. До ділової літератури до XIX століття входять хроніки ранніх досліджень Африки, Азії та Америки; обговорення різноманітних професій, таких як бухгалтерський облік, банківська справа та роздрібна торгівля; пояснення винаходів і відкриттів та їхнього комерційного потенціалу; і, останні, але не менш важливі, праці Адама Сміта (1723-1790), Томаса Роберта Мальтуса (1766-1834), Девида Ріккардо (1772-1823) та інших. Деяка з цієї ранньої літератури досягла статусу «класичної» і залишається актуальною й сьогодні. Деяка література того часу була важливою й мала значення протягом обмеженого періоду часу і тепер має лише історичну цінність, тоді як інші праці цього періоду навіть не були дійсними на момент їх написання. Почали з'являтися інші види ділової літератури, які мали більш утилітарне призначення. Наприклад, зі збільшенням темпів бізнесу (приблизно у XVIII столітті) почали регулярно з'являтися прайс-листи, або, точніше, ціно-актуальні списки, щоб допомогти регулювати комерційні операції. Це можна розглядати як ранню форму бізнес літератури, що видавалася для задоволення дуже специфічних інформаційних потреб. Однак, вся

ця література, взята загалом, підготувала ділову спільноту до наявності письмової інформації, яка допоможе їм вести свій бізнес. І коріння сучасної ділової літератури у Сполучених Штатах та інших країнах сягає саме їх. Символічним свідченням зрілості жанру став довідник «2400 Business Books and Guide to Business Literature» (1920), який каталогізував тисячі видань і підтвердив, що бізнес-література вже склалася як впізнаваний сегмент книжкового ринку.

Зі строго американської точки зору, ділова література розвивалася повільно до XX століття. Хоча Wall Street Journal розпочав свою діяльність у 1889 році, три найпопулярніші бізнес-журнали – Forbes, Business Week та Fortune – були засновані відповідно у 1917, 1929 та 1930 роках. Хоча багато видавців бізнес-книг сягають свого початку у XVIII чи XIX століттях, кількість фактично опублікованих бізнес-назв ніколи не була дуже великою до другої половини XX століття. Одним із факторів, що сприяли цьому «пізньому» розвитку ділової преси у Сполучених Штатах, є відсутність формальних освітніх програм для бізнесу. Перша бізнес-школа США, Уортонська школа фінансів та економіки, була заснована в Університеті Пенсільванії в 1881 році. Лише дві інші програми, одна в Каліфорнійському університеті в Берклі та інша в Чиказькому університеті, були започатковані до кінця XIX століття. Вища школа бізнесу Гарвардського університету відкрила свої двері лише у 1908 році. З розвитком цих університетських програм виникла потреба в підручниках та інших роботах для підтримки освітнього процесу. Це запровадження формальної бізнес-освіти також сприяло професіоналізації бізнесу та початку чіткого розмежування між робітниками та службовцями. Це призвело до створення різноманітних професійних асоціацій, що представляють підрозділи ділового світу. Однією з головних ролей більшості цих груп було (і залишається) робити внесок у поповнення їхньої професійної літератури шляхом публікації інформаційних бюлетенів, журналів та книг. Поступово кількість доступної бізнес-літератури почала зростати.

Якщо першу половину XX-го століття можна охарактеризувати повільним, стабільним зростанням, то друга половина століття була радше панічним, активним зростанням. Потік письмової інформації був величезним у всіх сферах, і бізнес посідає одне з перших місць серед лідерів. На початок 1980-х років 52 відсотки журналів, що відстежувалися Folio (галузевим виданням журнальної індустрії), були бізнес-виданнями. Крім того, 40 відсотків із 400 найбільших видань, що приносили дохід, були спеціалізованими бізнес-виданнями. Виробництво книг також зросло. У 1950 році у Сполучених Штатах було опубліковано близько 200 бізнес-видань. До 1995 року, згідно з The Bowker Annual, це число перевищило 1840, хоча це, здавалося, був пік тенденції, оскільки показники за 1996 та 1997 роки впали нижче 1800. Тим не менш, у 1996 році було опубліковано 1380 нових видань та 389 нових перевидань старих видань.

Протягом кількох десятиліть книги про бізнес також почали продаватися більшими тиражами. Хоча деякі книги, пов'язані з бізнесом, досягали статусу «бестселерів» і раніше, першою книгою, яка потрапила на лідерське місце в списку бестселерів New York Times, була книга Нормана Дарсі «How to Avoid Probate!»,

яка очолювала цей список протягом 17 тижнів у 1966 році. (Це немалий подвиг; наприклад, «One-Minute Manager» був одним із 25 найкращих документальних видань 1980-х років, проте він жодного разу не провів на першому місці тижня.) Протягом 25 років між 1966 і 1991 роками книги про бізнес очолювали список документальної літератури, а в деякі роки на перше місце потрапляли навіть дві різні книги про бізнес.

Початок XX століття став епохою формування теоретичних основ сучасного менеджменту, що одразу відбилося на бізнес-літературі. Поява класичних праць Фредеріка Тейлора («Принципи наукового управління», 1911), Анрі Файоля, Макса Вебера та інших мислителів дала поштовх до створення текстів, орієнтованих не лише на практику, але й на концептуалізацію управлінських процесів. Цей період можна назвати «науковим етапом» розвитку жанру: бізнес-книги набувають рис професійної літератури, що пояснює структуру організацій, мотивацію працівників і методи підвищення ефективності. Водночас з'являються і більш популярні видання – автобіографії успішних бізнесменів, поради щодо лідерства, праці про особисту ефективність. Одним із найвпливовіших текстів міжвоєнного періоду стала книга Дейла Карнегі «Як здобувати друзів і впливати на людей» (1936), яка заклала основу жанру мотиваційної та психологічної бізнес-літератури.

Після Другої світової війни бізнес-література перетворюється на глобальний феномен. Поширення американської корпоративної культури, розвиток маркетингу та управлінських шкіл призвели до масового виробництва книг про успішні стратегії, лідерство, інновації. 1960–1980-ті роки можна вважати «золотим віком» бізнес-книг: саме тоді з'явилися культові праці Пітера Друкера, який сформував основи сучасного менеджменту, і таких авторів, як Том Пітерс і Роберт Вотерман («У пошуках досконалості», 1982), що започаткували формат аналітично-мотиваційного нон-фікшену. Бізнес-література стає не лише джерелом знань, а й елементом корпоративної ідеології – її читають керівники, консультанти, студенти бізнес-шкіл, а також широке коло читачів, які прагнуть до особистісного розвитку.

Кінець XX – початок XXI століття ознаменувався появою нової хвилі бізнес-книг, що реагували на глобалізацію, цифрову економіку й стартап-культуру. Праці Джима Коллінза («Good to Great», 2001), Еріка Піса («The Lean Startup», 2011), Клейтона Крістенсена («The Innovator's Dilemma», 1997) стали символами епохи інновацій та підприємницької гнучкості. У цей час бізнес-література перестає бути виключно професійною – вона стає частиною масової культури. Її цільовою аудиторією тепер є не лише керівники, а й усі, хто прагне покращити власну ефективність, знайти баланс між роботою і життям, мислити стратегічно. Бізнес-книга остаточно утверджується як піджанр нон-фікшену, що поєднує аналітику, психологію, історію, мотивацію та розповідь про людський досвід у світі економічних відносин.

Сьогодні видавці бізнес-літератури мають дуже широке розуміння визначення видавничої справи, оскільки ділова література доступна в друкованому, електронному, аудіо- та відеоформатах. В наш час бізнес-література є одним із

найпопулярніших і найвпливовіших жанрів нон-фікшену. Вона охоплює величезний спектр тем – від підприємництва та маркетингу до лідерства, корпоративної етики й особистісного розвитку. З одного боку, це практичний інструмент, з іншого – дзеркало соціально-економічних тенденцій епохи. Через бізнес-книги ми можемо простежити, як змінювалися уявлення про успіх, ефективність, цінності праці й взаємини між людиною та ринком. У цьому сенсі жанр бізнес-літератури є не просто відображенням економічного мислення, а важливим елементом культурної історії сучасного світу.

Бізнес-література як жанр нон-фікшену є одним із найбільш динамічних, практикоорієнтованих та концептуально різноманітних напрямів сучасного книжкового простору. Вона поєднує аналітичність, практичність, методологічність та наративність, утворюючи унікальний тип тексту, що стоїть на перетині економічної науки, психології, соціології, управлінських теорій і популярної публіцистики. Головною характеристикою бізнес-книги є її прагнення до прикладної цінності: майже кожен текст у цьому жанрі створений не лише для інформування, а й для зміни способу мислення читача, надання конкретних інструментів для професійного чи особистого розвитку, формування нових моделей поведінки у сфері праці, лідерства або підприємництва. У цьому сенсі бізнес-література є не просто джерелом знань, а засобом трансформації, що вписує її в традицію прагматичного нон-фікшену. Більшість бізнес-книг є практичними – вони використовують тематичні дослідження, дослідження та особистий досвід, щоб надати читачеві конкретні поради, які він може застосувати у власних робочих ситуаціях. Багато книг цього жанру використовують діаграми, ілюстрації, блоки-розділи та спеціальні елементи, які розбивають текст і допомагають пояснити ключові концепції або виділити важливі кроки, які читач повинен зробити для покращення певної навички.

Хоча автобіографії або біографії видатних бізнес-діячів також дуже популярні серед читачів, що купують бізнес-книги. Хоча ви можете не знайти розділів, що окреслюють п'ять головних кроків для масштабування вашого стартапу в мемуарах або біографії успішного підприємця, цілком ймовірно, що ви все одно багато чого дізнаєтесь, читаючи історії цих людей через розкриття ключових поворотних моментів, невдач, викликів та перемог на їхньому шляху до успіху.

Структурно бізнес-книга тяжіє до поєднання двох форматів: науково-аналітичного й оповідного. З одного боку, вона спирається на теорії менеджменту, економічні моделі, дані соціальних досліджень або кейси організаційної поведінки. З іншого боку, автори активно використовують персональні історії, метафори, приклади з практики, які роблять складні ідеї доступними для широкої аудиторії. Цей жанр уникає сухості академічних текстів, але водночас намагається не втрачати наукову обґрунтованість. Саме тому бізнес-література часто описується як «популяризована управлінська думка» або «науково обґрунтований практикум». Характерною рисою є структурна логічність: більшість текстів чітко організовані, містять узагальнення, схеми, моделі, а також покрокові рекомендації чи концептуальні рамки, які читач може застосувати одразу.

Ще однією ключовою рисою жанру є його орієнтація на авторитет автора. У бізнес-літературі автор – це не лише письменник, а й практик, експерт, засновник компанії, консультант або теоретик менеджменту. Авторитетність будується на досвіді, успішних проєктах, дослідницькій роботі або здатності генерувати нові концепції. Це формує особливу довіру між читачем і автором: читач сприймає текст не лише як книжку, а як доступ до знань і досвіду конкретної людини чи школи думки. Тому персональний стиль, харизма та вміння комунікувати складні ідеї просто стають невід'ємними характеристиками жанру. Через це бізнес-література часто тяжіє до наративізації – історії успіху, невдач, криз, трансформацій та інновацій служать доказом авторських тез.

Бізнес-книга також має виразний мотиваційний компонент. Попри те, що не вся бізнес-література є мотиваційною за формою, майже кожна бізнес-книга, прямо чи опосередковано, покликана спонукати читача до дії. Це може бути зміна поведінки керівника, пошук нових інструментів для роботи з командою, переосмислення корпоративної культури, розвиток підприємницького мислення або зміна ставлення до власної продуктивності. У цьому полягає відмінність жанру від суто академічної літератури: бізнес-книга не задовольняється констатацією фактів чи аналізом – вона пропонує «як діяти», формуючи у читача відчуття можливості розвитку й успіху.

Тематика бізнес-літератури надзвичайно широка. Серед найпоширеніших напрямів: підприємництво, стартап-методології, інновації, стратегічний менеджмент, маркетинг, організаційна психологія, лідерство, персональна ефективність, корпоративна культура, фінансова грамотність. Незважаючи на різноманіття тем, усі ці напрями об'єднують прагнення пояснити, як функціонує бізнес як соціально-економічна система та як у ній може діяти людина. Це робить жанр міждисциплінарним, відкритим до впливів, а відтак – постійно еволюціонуючим.

Бізнес-література має також важливу культурну функцію. Вона відображає домінуючі цінності й моделі мислення певної епохи: у другій половині ХХ століття це була ефективність і корпоративна ієрархія, у 1990-х – глобалізація й конкурентоспроможність, у 2000-х – інновації та технологічні прориви, у 2010–2020-х – гнучкість, емоційний інтелект і підприємницьке мислення. Через це бізнес-книги стають історичними документами, які фіксують зміну парадигм і поглядів на те, що означає бути успішним, продуктивним та адаптивним у змінному світі.

Комунікативна функція бізнес-літератури також не менш важлива. Вона створює спільну мову для менеджерів, підприємців, консультантів і студентів бізнес-шкіл. Поняття на кшталт “lean startup”, “disruption”, “emotional intelligence”, “growth mindset”, “blue ocean strategy” з'явилися саме в бізнес-книгах і стали поширеними у професійних та освітніх дискурсах. Таким чином, жанр не лише відображає реальність, а й активно формує її, пропонуючи концепти, які використовують у реальних організаціях.

Сучасна бізнес-література характеризується високим рівнем доступності, популяризації та мультиформатності. Книги доповнюються подкастами, лекціями, онлайн-курсами, інтерв'ю, а також інтерактивними матеріалами. Це робить

жанр одним із найвпливовіших у сфері саморозвитку та професійного навчання. Його гнучкість дає можливість адаптуватися до потреб нових поколінь читачів: молодим підприємцям потрібні швидкі методики й реальні приклади, управлінцям – стратегічні моделі, а широкій аудиторії – психологічно комфортні інструменти для покращення роботи та життя. У цілому бізнес-книга є складним жанром, який поєднує практичність, теоретичність, нарративність, міждисциплінарність та мотивуючу функцію. Вона не лише вчить і пояснює, але й впливає на культуру, економічне мислення та соціальні уявлення про успіх і лідерство, стаючи одним із найпотужніших інструментів сучасної професійної та особистісної освіти.

«*Good to Great*» Джима Коллінза є одним із найяскравіших, найвпливовіших і методологічно виважених представників бізнес-літератури, що протягом двох десятиліть залишається центральним зразком жанру, задаючи високу планку аналітичності, доказовості та прикладної цінності. Ця книга вирізняється тим, що поєднує глибоке академічне дослідження із надзвичайно доступною популярною формою, створюючи ідеальний баланс між строгістю науки та практичністю бізнес-мислення. Коллінз поставив перед собою амбітне завдання: з'ясувати, що саме дозволяє окремим компаніям здійснити фундаментальний стрибок – перейти від стабільно добрих результатів до надзвичайно високої, стійкої ефективності, яка зберігається протягом десятиліть. У цьому прагненні і полягає центральна ознака бізнес-книги як жанру: не просто описати реальність, а виявити закономірність, сформулювати модель і запропонувати читачеві інструмент, який може змінити його практику.

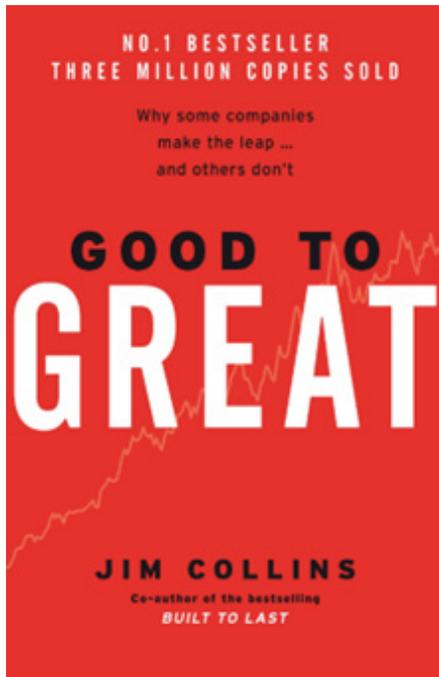


Рис. 1: Обкладинка книги «Good to Great» Джима Коллінза

Джерело: https://www.yakaboo.ua/ua/good-to-great.html?srsId=AfmB0orkJpSjbrcoajPwDRiNtvB6uHEa7kjDkMrdKOGfFakqJ20cP_

Книга побудована на великому емпіричному дослідженні. Джим Коллінз і його дослідницька команда шукали компанії, які протягом п'ятнадцяти років демонстрували сукупну прибутковість акцій на рівні фондового ринку або нижчу, після чого досягали чіткої переломної точки та в наступні п'ятнадцять років забезпечували вже щонайменше утричі вищу прибутковість порівняно з ринковими показниками. Період у п'ятнадцять років був обраний не випадково: він є достатньо тривалим, щоб відсіяти ефект випадкових успіхів чи короткочасних лідерських проривів, і водночас перевищує середню тривалість перебування генерального директора на посаді. Завдяки цьому дослідники могли відрізнити компанії, які стали великими завдяки системним чинникам, від тих, чий успіх пов'язаний лише з діяльністю одного видатного керівника. Для порівняння, у період із 1985 по 2000 рік ринок загалом значно випереджав навіть широко визнані успішні корпорації на кшталт Coca-Cola, Intel, Wal-Mart чи Disney, що робило критерій «утричі більше за ринок» особливо високим і вимогливим. Крім того, компанії-кандидати мали демонструвати характерний перехід «від хороших до великих» незалежно від специфіки галузі. Якщо ж подібну динаміку проявляла вся галузь загалом, дослідницька команда відмовлялася від такої компанії, оскільки її зростання могло бути наслідком зовнішніх ринкових тенденцій, а не унікальних внутрішніх чинників. Остаточний перелік компаній виглядав наступним чином:

Табл. 1.

Перелік компаній, які обрав Джим Коллінз у своїй книзі «Good to Great»

Компанія	Співвідношення кумулятивної прибутковості акцій до загального фондового ринку	Досліджуваний період
Abott	у 3,98 разів більше	1974-1989
Circuit City	у 18,50 разів більше	1982-1997
Fannie Mae	у 7,56 разів більше	1984-1999
Gillette	у 7,39 разів більше	1980-1995
Kimberly-Clark	у 3,42 рази більше	1972-1987
Kroger	у 4,17 разів більше	1973-1988
Nucor	у 5,16 разів більше	1975-1990
Phillip Morris	у 7,06 разів більше	1964-1979
Pitney Bowes	у 7,16 разів більше	1973-1988
Walgreens	у 7,34 рази більше	1975-1990
Wells Fargo	у 3,99 разів більше	1983-1998

Джерело: *Tunggal A. T. Good to Great: Why Some Companies Make the Leap and Others Don't by Jim Collins. Abi Tyas Tunggal | Substack. URL: <https://tyastunggal.com/p/good-to-great-by-jim-collins>*

Така масштабність і суворість добору роблять «Good to Great» не просто популярною бізнес-книгою, а роботою, що опирається на методи, характерні для наукового менеджменту й організаційної теорії. Завдяки цьому текст має високу інтелектуальну вагу та репутаційну стійкість – він залишився актуальним попри зміну технологічних епох і появу нових бізнес-парадигм. Коллінз систематизує виявлені ним принципи у вигляді концептуальних моделей, найвідомішою з яких є «їжачова концепція», що визначає точку перетину трьох важливих площин: те, в чому компанія може бути найкращою у світі, що є рушієм її економічної моделі та що становить її справжню внутрішню пристрасть. Цей підхід демонструє центральну властивість бізнес-літератури – поєднання складної теоретичної рамки з простотою викладу.

Автор вводить і інші ключові поняття, серед яких «лідери п'ятого рівня», що стали популярними далеко за межами книжкової аудиторії. Коллінз описує їх як керівників, які поєднують особисту скромність із надзвичайною професійною рішучістю, що стало різким контрастом до домінуючих на той час у масовій свідомості образів харизматичних зіркових CEO. Такий підхід свідчить про здатність бізнес-книги руйнувати стереотипи й формувати нові культурні моделі лідерства. «Good to Great» також пропонує концепцію «культури дисципліни», яка пояснює, як поєднання свободи та відповідальності створює організаційну силу, що не потребує жорстких командних структур.

Усі ці ідеї формуються у прозорі інтелектуальні рамки, які читач може застосувати до власного бізнесу або кар'єри. «Good to Great» – це не про окремі компанії чи певний історичний період, а про фундаментальні принципи, своєрідну «фізику» великих організацій, яка залишається сталою незалежно від того, як швидко змінюється світ. Конкретні підходи та інструменти можуть еволюціонувати, але базові принципи, що лежать в основі справжньої величі, зберігають свою актуальність. Ідеться про те, як перетворити хорошу організацію на таку, що стабільно демонструє видатні результати – причому під «результатами» кожна установа може розуміти саме те, що відповідає її місії та природі. Це універсальна модель розвитку, яка не обмежується лише бізнесом чи прибутковістю. Теза про те, що «добре є ворогом великого», не є суто бізнес-проблемою – це загальнолюдський виклик. Якщо ми зрозуміємо, які фактори дозволяють перейти від добра до величі, то здобудемо знання, цінне для будь-якої організації, незалежно від її масштабу, сфери діяльності чи цілей.

Однією з найважливіших характеристик книги є її нарративність. Коллінз не просто подає статистику чи моделі, він переплітає їх із ретельно відібраними історіями компаній, які наочно демонструють практичну логіку його висновків. Ці кейси виконують ключову функцію бізнес-літератури: вони створюють міст між аналітикою й реальністю, дозволяючи читачеві побачити, як абстрактні концепції працюють у конкретних умовах. Така розповідна стратегія робить книгу переконливою і легкою для сприйняття, але водночас не знижує її інтелектуальної глибини. Саме поєднання системності, доказовості та читабельності зробило «Good to Great» зразком жанру й орієнтиром для майбутніх авторів.

Ще однією фундаментальною рисою книги є її практична спрямованість. Попри те, що Коллінз формулює свої висновки на основі академічного підходу, у центрі його роботи стоїть прагнення дати читачеві інструменти. Він не пропонує швидких рішень або поверхових порад – навпаки, він наголошує, що шлях від «good» до «great» вимагає дисципліни, довготривалих зусиль і глибокого розуміння власної організаційної природи. У цьому сенсі книга виконує ключову функцію бізнес-літератури: формує спосіб мислення, а не просто надає набір технік. Через це вона й досі використовується в університетських програмах, бізнес-школах, корпоративних тренінгах і дослідницьких дискусіях.

«Good to Great» також демонструє культуротворчу силу бізнес-літератури. Поняття, що їх запропонував Коллінз, увійшли до професійної мови менеджерів, консультантів і підприємців. Вони стали частиною ширшого дискурсу про ефективність, лідерство й розвиток компаній. Книга сформувала цілу школу думки про те, що успіх ґрунтується не на харизмі, не на випадкових інноваціях і не на швидких перемогах, а на системному підході, стратегічному фокусі та людській якості керівництва. Це піднесло її до рівня канонічного тексту бізнес-літератури.

Завдяки своїй дослідницькій основі, нарративній гнучкості, концептуальній чіткості та практичній цінності «Good to Great» стала центральним прикладом того, як має виглядати бізнес-книга: вона формує інтелектуальну рамку для розуміння бізнесу, змінює управлінські уявлення та забезпечує читача інструментами для реальних трансформацій. Ця книга постає не лише як зразковий посібник із побудови ефективної компанії, здатної стабільно демонструвати результати, що перевищують середньоринкові, а й як глибоке дослідження природи справжнього лідерства. Коллінз майстерно поєднує строгість аналітики з людяністю погляду на управління, показуючи, що шлях до величі починається не з гучних стратегічних заяв, а з внутрішньої сили керівника, дисципліни думки та готовності до довготривалого розвитку.

Автор залучає читача обіцянкою фундаментального дослідження бізнес-стратегії, створеного одним із найвпливовіших мислителів сучасного менеджменту, але водночас непомітно розширює горизонти книги, перетворюючи її на джерело універсальних принципів, корисних не лише для організацій, а й для особистого життя. У підсумку «Good to Great» залишає враження твору, що виходить далеко за межі суто бізнес-літератури: це текст, який надихає, підказує напрям і допомагає зрозуміти, що прагнення до величі – це не привілей окремих компаній, а виклик, відкритий кожному, хто готовий мислити глибше та діяти рішучіше. Саме тому її вивчення є ключовим для аналізу жанру бізнес-літератури та його впливу на сучасну управлінську культуру.

Після детального розгляду «Good to Great» Джима Коллінза як фундаментального зразка бізнес-літератури стає очевидно, що ця книга задає високий інтелектуальний стандарт жанру, поєднуючи строгість дослідження, глибину концепцій та універсальність принципів. Однак для повного розуміння широти й багатоманітності бізнес-літератури потрібно розглянути й інші роботи, які, хоч і побудовані зовсім інакше, виконують у жанрі не менш важливу функцію. Коллінз

демонструє, як стратегічна аналітика та емпіричні дані можуть перетворитися на модель організаційної величч, але сучасний піджанр бізнес-нон-фікшену включає й книги, що працюють з індивідуальною мотивацією, фінансовою грамотністю, особистою ефективністю чи культурою лідерства.

Бізнес-література як піджанр нон-фікшену вирізняється тим, що поєднує практичність, нарративність та трансформаційний ефект. Вона не обмежується аналізом економічних моделей чи описом інструментів – вона формує способи мислення, транслює життєві та професійні принципи, допомагає читачеві побачити нові горизонти і вчить діяти. У цьому контексті окремі впливові книги стають не просто популярними виданнями, а культурними орієнтирами, що визначають тон і напрям цілого жанру. Серед таких прикладів – «Rich Dad Poor Dad» Роберта Кійосакі, «The ONE Thing» Гері Келлера, «Start With Why» Саймона Сінека та «This Is Marketing» Сета Годіна. Разом вони не лише демонструють широту бізнес-літератури, а й пояснюють, як саме цей жанр формує цінності, поведінкові моделі та професійні підходи сучасного читача.

«Rich Dad Poor Dad» Роберта Кійосакі є яскравим прикладом того, як бізнес-книга може виходити за рамки традиційної фінансової освіти і працювати водночас як особиста історія, філософський трактат і практичний посібник. Кійосакі будує свою аргументацію на контрасті двох моделей мислення – «багатого батька» й «бідного батька», – перетворюючи особистий досвід на структуровану систему уроків про гроші, активи, ризики та фінансову незалежність.

У жанровому сенсі ця книга демонструє популярний для бізнес-літератури хід: складні економічні ідеї подаються через прості життєві приклади, що дозволяє не лише передати зміст, а й сформулювати у читача альтернативний спосіб бачення фінансової реальності. Саме тому «Rich Dad Poor Dad» вплинула на масову фінансову культуру значно більше, ніж багато академічних фінансових робіт.

Інший приклад – «The ONE Thing» Гері Келлера, книга, яка пропонує читачеві не стільки набір інструментів для продуктивності, скільки інакший спосіб структуризації власної діяльності. Її ключовий принцип – фокус на одній найважливішій справі – став частиною сучасної культури самоменеджменту. У нон-фікшен-жанрі ця книга виділяється тим, що поєднує психологічні аспекти поведінки людини, бізнес-логіку стратегічного фокусу та методологію ефективності. Вона демонструє, як у бізнес-літературі відбувається зміщення від технічних порад до філософії дії, де важливими стають не інструменти, а світоглядні принципи. Таким чином, «The ONE Thing» не лише допомагає читачеві підвищити особисту результативність, а й показує, як працюють механізми концентрації в організаціях.

Саймон Сінек у «Start With Why» розширює межі бізнес-жанру, зміщуючи акцент із практичних рекомендацій на сенсову основу лідерства. Його теза про те, що успішні лідери та компанії починають із «чому» – глибинної причини, яка надихає людей діяти, – перетворила книгу на один із ключових теоретичних текстів сучасного менеджменту та брендингу. У контексті нон-фікшену ця книга демонструє важливість емоційного та ціннісного змісту, показуючи, що бізнес-література може бути не лише аналітичною, але й надзвичайно гуманістичною. Вона

допомагає зрозуміти не просто механізми успіху, а природу мотивації й довіри, що робить її органічним доповненням до класичних моделей лідерства.

Завершує цю групу «This Is Marketing» Сета Годіна – робота, що репрезентує сучасний підхід до маркетингу як до створення значень, а не продавання продуктів. Годін розглядає маркетинг як соціальну практику, що ґрунтується на емпатії, ідентичності та торканні правильних аудиторій. З погляду жанру, це приклад того, як бізнес-книга здатна синтезувати соціологічні, психологічні та економічні ідеї в цілісну концепцію. Автор демонструє, що маркетинг – це не маніпуляція, а процес побудови взаємності, і тим самим розширює межі бізнес-літератури, перетворюючи її на інтелектуальний простір для рефлексії про роль бізнесу в суспільстві.

Разом ці книги ілюструють головні риси бізнес-літератури як піджанру нон-фікшену: міждисциплінарність, поєднання особистого досвіду з концептуальними моделями, прагнення до практичної трансформації та здатність впливати на культуру мислення. Кожна з них репрезентує унікальний зріз – фінансову грамотність, продуктивність, лідерство та маркетинг – і разом вони створюють широку картину того, як бізнес-книги формують інтелектуальний ландшафт сучасного читача й допомагають йому осмислено діяти у складному корпоративному світі.

Отже, якщо бізнес-література така різноманітна у формах, підходах і стратегічних цілях, то як же саме створити власну бізнес-книгу, яка буде не лише корисною, а й відповідатиме високим стандартам жанру? Розглянуті книги – від концептуальних моделей Джима Коллінза до мотиваційно-фінансових порад Кійосакі, стратегічного фокусу Келлера, лідерських принципів Сінека та маркетингового мислення Годіна – демонструють, що успішна бізнес-книга завжди народжується на перетині чіткої ідеї, практичної користі, досвіду автора й глибокого розуміння потреб читача. Саме тому наступним природним кроком стає аналіз того, з чого і як почати власний шлях автора бізнес-літератури: які внутрішні рішення потрібно ухвалити, які інструменти використати та як вибудувати процес так, щоб майбутня книга стала повноцінним інтелектуальним продуктом і мала шанс вплинути на реальне життя читачів.

Створення бізнес-книги – це не просто процес письма, а повноцінна стратегічна подорож, яка починається задовго до того, як на світ з'являться перші сторінки рукопису. Щоб результат був змістовним, професійним і здатним принести користь як авторові, так і читачам, важливо рухатися структуровано, послідовно та усвідомлено. Цей шлях складається з кількох ключових етапів, кожен з яких формує майбутню книгу не лише як текст, а як інтелектуальний продукт, інструмент впливу та частину особистого бренду автора.



Рис.2 Схема ключових етапів написання власної бізнес-книги
Джерело: складено автором

Перший крок – визначення передумови, тобто глибинної мети створення книги. Багато авторів починають з відчуття, що мають достатньо досвіду, щоб поділитися ним, але ще не знають, яку саме ідею хочуть сформулювати. На цьому етапі важливо провести своєрідний «внутрішній аудит»: з’ясувати, що саме ви хочете повідомити, яку проблему вирішити, який внесок зробити у свою галузь. Мотив може бути різним – допомога потенційним клієнтам, систематизація власного досвіду, прагнення запропонувати новий перспективний погляд або вплинути на розвиток професійної спільноти. Чим раніше ви визначите свою мету, тим яснішим стане напрямок, у якому рухатиметься майбутня структура книги. На цьому ж етапі варто оцінити свій досвід: визначити, що саме робить вас унікальним, які знання або підхід ви можете запропонувати унікальніше за інших. Розуміння аудиторії також критично важливе. Якщо ви знаєте, у чому полягають її потреби, труднощі та очікування, книга матиме значно більший шанс стати справжнім корисним ресурсом, а не просто ще одним текстом на полицях.

Другий етап – визначення способу створення рукопису. Не всі автори пишуть текст самостійно. Хтось працює з ghostwriter’ом, який допомагає структуровано викласти думки та досвід автора у зрозумілій формі. Інші обирають письменницький коучинг, отримуючи системну підтримку під час самостійного створення тексту. Усвідомлення того, який формат співпраці вам підходить най-

більше, дозволить уникнути марних зусиль і побудувати комфортний процес роботи над книгою.

Третій крок – вибір видавничого шляху. Сучасний автор має три варіанти: традиційне видавництво, незалежне видавництво або самвидав. Кожен шлях має свої переваги та обмеження. Традиційні видавці забезпечують повний цикл – від редакторів до дизайнерів та дистриб’юторів – але водночас забирають більшу частину прав і обмежують творчий контроль. Незалежні видавці надають більше свободи й підтримки, зберігаючи за автором права на текст і дозволяючи залучати додаткові рекламні інструменти. Самвидав дає максимум свободи, але покладає на автора відповідальність за весь процес – від редактури до дистрибуції. Розуміння цих моделей допомагає прийняти рішення, яке найбільше відповідає вашим цілям. Важливо також одразу визначити, яким ви бачите розповсюдження своєї книги: чи хочете ви, щоб вона з’явилася у великих роздрібних мережах, чи достатньо цифрового формату та онлайн-продажу.

Четвертий крок – створення плану або креслення майбутньої книги. Це стратегічний документ, який показує, як працюватиме вся структура, який зміст міститиме кожен розділ, і як вони будуть пов’язані між собою. План дозволяє створювати книгу не хаотично, а послідовно, гарантуючи логічність та змістовну цілісність. Для деяких авторів цей план формує видавництво, для інших – це самостійна робота, проте в будь-якому випадку він є фундаментом усього процесу.

Наступний етап – розробка рекламного плану, який починається ще до завершення рукопису. Промоція книги – це не фінальний дотик перед запуском, а тривалий стратегічний процес. Автору потрібно продумати, як він залучатиме рецензентів, чи плануватиме участь у книжкових преміях, як використовуватиме PR-кампанії та які медіа можуть стати партнерами для підвищення впізнаваності книги.

Шостий крок – створення графіку написання. Регулярність і дисципліна тут важать не менше, ніж талант. Вибір стабільного часу, місця та обсягу роботи допомагає підтримувати постійний темп, уникати прокрастинації та довести процес до кінця.

Сьомий етап – контроль термінів. Письмо, редактура, створення обкладинки, верстка, узгодження матеріалів – кожен етап має свої дедлайни, і їх порушення може вплинути на дистрибуцію та успішність запуску. Тому важливо заздалегідь знати всі ключові дати й суворо з ними працювати.

Восьмий етап – святкування проміжних віх. Завершений чернетковий варіант, проходження етапу редактури, затвердження фінального рукопису – кожен крок наближає книгу до життя, і варто відзначати ці моменти, не забуваючи заодно інформувати аудиторію й підтримувати її інтерес.

Коли рукопис готовий, дев’ятий крок полягає у створенні імпульсу для книги: залученні перших читачів, роботі з оглядами, запуску рекламних кампаній та підготовці до виходу. Це час, коли книга вперше отримує зовнішній голос.

І нарешті, десятий крок – офіційний вихід книги. Це не кінець, а початок нового етапу. Автор стає публічною фігурою, отримує нові можливості для

виступів, розвитку кар'єри та розширення свого професійного впливу. Книга, що стоїть поруч із вашим ім'ям, стає потужним інструментом довіри та самопрезентації.

Коли ми з'ясували, як формується якісна бізнес-книга – від вибору центральної ідеї до структурної побудови та адаптації змісту під реального читача, – розглянемо, у який ширший контекст потрапляє такий текст після завершення роботи над ним. Адже бізнес-література не існує у вакуумі: вона є частиною динамічного, швидкозмінного піджанру нон-фікшену, який реагує на технологічні, культурні та економічні зрушення. Саме тому, щоби по-справжньому досягнути значення створеної книги та її потенційний вплив, важливо звернути увагу на майбутні перспективи розвитку жанру загалом – на ті тренди, що вже сьогодні визначають, якими будуть бізнес-книги завтра, як їх читатимуть, сприйматимуть і використовуватимуть у практиці.

Майбутнє бізнес-літератури як піджанру нон-фікшену виглядає надзвичайно перспективним, сформованим кількома взаємодоповнювальними трендами, кожен із яких пропонує нові можливості та формати для розкриття ідей бізнесу, лідерства, інновацій й соціального впливу. По-перше, загальний ринок нон-фікшену – до якого належить бізнес-література – демонструє стабільне зростання: за даними звіту The Business Research Company, очікується, що світовий ринок нон-фікшн-книг зросте до 17,14 млрд доларів до 2029 року, із середньорічним темпом (CAGR) близько 2,1 %. Це дає бізнес-книгам простір для активного розвитку як частини ширшого неспівного сегменту.

Однією з ключових можливостей є збільшення цифрових та аудіо форматів. Видавницька індустрія рухається в бік мультимодального споживання – е-книжки, підписні сервіси, аудіокниги. Наприклад, у Великій Британії прибутки від аудіокниг значно зросли: за даними видавничої асоціації, аудіо-доходи підскочили на 31 % за один рік. Цей тренд відкриває для бізнес-літератури нові аудиторії – зайняті професіонали, люди в дорозі, ті, хто віддає перевагу навчанню «на слух». Бізнес-книжки з високим інтелектуальним змістом, які раніше мали педагогічний характер, тепер можуть стати частиною аудіо-подорожей, що підвищує їхню доступність і вплив.

Ще один перспективний напрям – зростання морально-орієнтованих, «місіонерських» підходів. Сучасні читачі все більше цікавляться не просто прибутковістю, а соціальним і екологічним впливом бізнесу. Книга *Venture Meets Mission* (2024) паспортує цей зсув, пропонуючи модель підприємництва, яке поєднує інновації з відповідальністю перед суспільством і планетою. У бізнес-літературі це не просто нова тема – це тренд, який формує жанр із глибшою ціннісною орієнтацією, де контент про корпоративний успіх доповнюється ідеями про сталий розвиток, етичне лідерство та синергію між бізнесом і місією.

Технологічні інновації також відіграватимуть дедалі більшу роль у розвитку бізнес-ніших тем. Технології автоматизації, штучного інтелекту, інтелектуальної автоматизації бізнес-процесів (ІРА) трансформують сам бізнес – і це стане багатим ґрунтом для нових книжок. Дослідження сьогодні вже фіксують, що по-

няття RPA (роботизована автоматизація процесів) розвивається в сторону машинного навчання й AI, що приносить нові виклики й можливості для підприємств. Бізнес-література, яка висвітлює ці теми, може стати важливим інтелектуальним провідником для управлінців і практиків, що мають справу з трансформацією своїх компаній. Крім того, майбутнє жанру лежить у розширенні міждисциплінарного дискурсу. Бізнес-книги дедалі більше поєднують економіку, психологію, соціологію, етику і навіть гейміфікацію – що відповідає змінам у способі мислення сучасних лідерів. Наприклад, наукові дослідження вже розглядали «соціальний бізнес» через призму гейміфікації, показуючи, як ігрове мислення може трансформувати залучення працівників та ком'юніті. Такий підхід може стимулювати бізнес-літературу створювати теоретично глибші та концептуально інноваційні тексти, що звертають увагу не лише на прибуток, а й на участь, мотивацію, взаємодію.

Не менш важливою є роль нішевого та малотиражного книговидання. Зі зростанням самвидавництва, гібридних видавничих моделей і незалежного сектору, бізнес-література отримує більше свободи: автори можуть обирати теми, які важливі широкій або вузькій аудиторії, і публікувати їх без компромісів. При цьому технології, такі як аналітика рекомендацій або штучний інтелект у метаданих, допомагають «знайти» свою аудиторію. Згідно з ринковими прогнозами, видавницький ринок у цілому до 2033 року буде продовжувати еволюціонувати, із значущим внеском цифрових форматів.

Також варто звернути увагу на культурні та видавничі трансформації: бізнес-література все частіше стає частиною ширшого медіа-простору. Книги перетворюються на подкасти, освітні курси, відеолекції, вебінари – і цей мультимедійний підхід дає змогу бізнес-ідеям поширюватися далеко за межі книжкових полиць. Це створює нові шляхи монетизації і взаємодії з аудиторією, а також підвищує вплив жанру.

Крім того, бізнес-література має потенціал для географічної та мовної експансії. З розвитком глобалізації та цифрових видавничих платформ локальні автори можуть досягати міжнародної аудиторії. Цей тренд дозволить збагачувати жанр різними перспективами – не лише західними, а й азійськими, африканськими чи латиноамериканськими бізнес-історіями, які досі недостатньо представлені.

У підсумку майбутні можливості бізнес-літератури як піджанру нон-фікшену виглядають дуже широкими й багатовекторними. Вона здатна розвиватися за рахунок цифрових форматів, інтеграції з технологіями, етичного підприємництва, інтердисциплінарного підходу, медіаконвертації та глобалізації. Ці тенденції відкривають нові шляхи для авторів, читацької аудиторії й видавництва, формуючи бізнес-літературу як активний та впливовий елемент інтелектуальної культури XXI століття.

Узагальнюючи весь проведений аналіз, можна стверджувати, що бізнес-література як піджанр нон-фікшену посідає унікальне місце в сучасному інтелектуальному просторі. Вона сформувалася на перетині управлінських теорій, персонального досвіду лідерів, економічних досліджень і психології людської

поведінки, поступово перетворившись на один із найвпливовіших інструментів розвитку особистості та організації. Її витoki – у ранніх працях про менеджмент і підприємництво, її класичний канон – у таких роботах, як «Good to Great» Джима Коллінза, а її сучасне розмаїття – у практичних, мотиваційних, стратегічних і маркетингових книгах, що пропонують читачеві не лише теорію, а й конкретні, перевірені рішення. Аналіз допоміжних прикладів показує, що жанр не зводиться до одномірних порад: він охоплює широке коло тем – від фінансової грамотності та мінімалізму в робочих процесах до лідерства, культурних змін і маркетингових інновацій. Це свідчить про його живучість і здатність адаптуватися до потреб нового покоління читачів.

Разом із тим бізнес-література тепер не лише описує бізнес, а й формує його. Вона стає простором, де народжуються нові моделі мислення, проводяться експерименти з організаційною поведінкою, розробляються концепти, що впливають на практику підприємств різного масштабу. І саме тому перспективи жанру виглядають надзвичайно широкими: цифровізація, штучний інтелект, глобальні зміни економіки й праці відкривають нові теми, які будуть потребувати аналітичного осмислення та доступного викладу. Автори майбутнього не просто передаватимуть знання – вони створюватимуть нові підходи до роботи, навчання, лідерства й стратегій розвитку.

У результаті бізнес-література постає як гнучкий, динамічний та інтелектуально насичений піджанр нон-фікшону, що поєднує практику й концептуальність, науку й досвід, індивідуальні історії та системне бачення світу. Саме це робить її важливою не лише для професіоналів, а й для широкої аудиторії, яка прагне зрозуміти, як працює сучасний світ і як знайти своє місце в його швидкій зміні. Бізнес-книги виходять далеко за межі бізнесу – вони стають дзеркалом суспільних трансформацій і водночас інструментом їхнього осмислення. У цьому й полягає їхня тривала культурна цінність.

Джерельна база:

- Reference for Business. *Business literature*. In *Encyclopedia of business*. Retrieved November 2025, from <https://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Bre-Cap/Business-Literature.html> referenceforbusiness.com
- Goody Business Book Awards. *8 nonfiction business books changing lives*. Retrieved November 2025, from <https://goodybusinessbookawards.com/8-nonfiction-business-books-changing-lives/>
- Novlr. *Writing business books: Strategies for creating compelling non-fiction*. Retrieved November 2025, from <https://www.novlr.org/the-reading-room/writing-business-books-strategies-for-creating-compelling-non-fiction/>
- Wilkinson, I., & Young, L. (2012). *Innovation and evolution of business relations and networks: Theory and method*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/1203.1332>
- Nosratabadi, S., Mosavi, A., Shamshirband, S., Zavadskas, E. K., Rakotonirainy, A., & Chau, K. W. (2019). *Sustainable business models: A review*. <https://arxiv.org/abs/1907.10052>

Гібридний роман епохи медіа



Новий журналістський роман як сучасний журналістський піджанр: генеза, особливості, приклади та перспективи

Кайгородцева Дар'я, ЗМ-25м-1

Журналістика ХХІ століття стрімко виходить за межі класичних форматів. Якщо у ХХ столітті головною функцією журналіста була передача факту, то сьогодні пріоритети змінилися: аудиторія прагне глибини, контексту, пояснення та емоційного занурення. Новини перетворилися на короткі інформаційні сигнали, а глибокі наративи – на інструменти осмислення реальності. Саме у цьому культурно-медійно-соціальному середовищі формується та активно розвивається піджанр нового журналістського роману – літературно-документальна форма, що поєднує в собі методи розслідування, репортажну техніку, художні прийоми та аналітичний підхід.

Такий текст не лише фіксує події, а й дозволяє читачеві прожити їх разом з героями, занурити його у внутрішній світ людей та обставин, показати нюанси, які залишаються поза увагою швидких новинних форматів. Новий журналістський роман посідає важливе місце у глобальному медіапросторі, стаючи відповіддю на запит аудиторії щодо якісної, емоційно насиченої, соціально значущої інформації.

Знайомство з піджанром

Новий журналістський роман як піджанр виник на перетині журналістики та художньої прози. Його поява стала відповіддю на потребу поєднати точність фактів із глибиною літературного оповідання. Щоб зрозуміти природу та значення цього феномена, необхідно розглянути його місце у системі жанрів, історію формування, ключові постаті та національні традиції, що вплинули на його розвиток. Цей розділ окреслює витoki піджанру, визначає його концептуальні основи та демонструє, як різні культурні контексти сприяли становленню нової форми документальної оповіді.

1.1. Місце в структурі жанрів

Новий журналістський роман належить до групи наративної журналістики – сфери, у якій факт поєднується з історією та драматургією. Він стоїть між:

- журналістикою фактів (репортаж, інтерв'ю, аналітика),
- літературною документалістикою (нон-фікшн),
- художньою літературою (романом, повістю).

У структурі жанрової системи медіа він відіграє роль великих форм, що мають:

- розвинені наративні лінії,
- складну композицію,
- документальну основу,
- повноцінну художню форму.

Цей піджанр часто вважають проміжною формою між репортажним циклом і художнім романом, оскільки він зберігає і фактологічність, і художність.

1.2. Історія появи та формування стійкого піджанру

Хоча документальні романи існували й раніше, повноцінне становлення нового журналістського роману почалося в середині ХХ століття в США, коли група журналістів вирішила використовувати художні прийоми для опису реальних подій. Це була революція стилю. Том Вулф назвав її «нова журналістика».

1.2.1. Передумови появи

- суспільний інтерес до кримінальних історій;
- зростання масових медіа;
- недовіра до сухої офіційної преси;
- потреба в поясненні складних соціальних процесів.

1.2.2. Ключові постаті

- Трумен Капоте створив перший зразок піджанру;
- Том Вулф – теоретик нової журналістики;
- Гей Талез – майстер портретних історій;
- Норман Мейлер поєднав журналістику з епічною прозою;
- Джоан Дідіон – авторка глибоких документальних оповідей.

1.2.3. Європейське становлення

- Європейські журналісти осмислили жанр через:
- документальні романи про Другу світову війну,
 - репортажні книжки про комуністичні режими,
 - соціальні історії еміграції та міграції.

Польська «школа репортажу» (Ганна Краль, Ришард Капусцінський) створила реальне підґрунтя для нового журналістського роману в Європі.

1.2.4. Українська традиція

В Україні жанр активно розвивається після 2014 року через потребу документувати:

- війну,
- життя на окупованих територіях,
- особисті історії,
- соціальні трансформації.

Характеристика піджанру

Новий журналістський роман має унікальний набір характеристик, що виділяють його серед інших медійних форм.

Щоб збагнути унікальність нового журналістського роману, важливо детально описати його структурні, стилістичні та змістові властивості. Цей розділ аналізує головні риси піджанру – від великого обсягу та документального підґрунтя до художніх прийомів і соціальної ваги тем. Окрему увагу приділено ролі автора, який виступає не лише оповідачем, а й учасником подій, що додає текстам особливої довіри та емоційної глибини. Сукупність цих характеристик робить новий журналістський роман ефективним інструментом осмислення сучасності.

2.1. Великоформатність

Обсяг текстів цього піджанру зазвичай становить:

- 150–500 тис. знаків,

- 200–300 сторінок книги.

Це дозволяє автору охопити великий часовий проміжок, складні соціальні, психологічні та політичні деталі.

2.2. Документальна основа

У центрі – реальна історія, підтверджена:

- інтерв'ю зі свідками,
- архівними матеріалами,
- документами,
- дослідженнями,
- фотографіями,
- фактами, зібраними автором особисто.

2.3. Художня манера викладу

Автор використовує:

- діалоги,
- детальні описи,
- персонажну психологію,
- прийоми роману,
- метафори,
- сюжетні лінії,
- внутрішні монологи.

Текст читається як художній твір, але залишається документальним.

2.4. Автор як учасник подій

У новому журналістському романі автор:

- може бути героєм,
- інтерпретує факти,
- описує власні реакції,
- аналізує соціальні процеси.

Читач довіряє автору як провіднику в реальній історії.

2.5. Соціальна значущість теми

Основні теми:

- злочини та кримінальні процеси,
- війна,
- травми суспільства,
- корупція,
- культурні феномени,
- психологія посттравми,
- міграція,
- підліткові середовища,
- родинні трагедії,
- політика.

2.6. Багаторівнева структура

Піджанр поєднує:

- сюжет,

- документальні вставки,
- статистику,
- аналітику,
- портрети,
- хронологію,
- розслідування.

Центральний приклад: «Холоднокрівне вбивство» Трумена

Капоте

Для розуміння піджанру важливо звернутися до твору, який став його ключовою точкою відліку. Роман Трумена Капоте «Холоднокрівне вбивство» – перший масштабний приклад того, як документальність може поєднатися з художньою технікою. У цьому розділі розглядаються особливості структури книги, методи дослідження автора та ті елементи, що перетворили його роботу на еталон нового журналістського роману.

3.1. Чому саме він є еталоном

Це перший повноцінний журналістський роман у світі, у якому:

- документальність поєднана з художнім стилем,
- психологічна глибина героїв виняткова,
- розслідування подано в епічній формі,
- складна композиція нагадує класичний роман.

3.2. Структура роману

Капоте вибудував книгу у чотири частини:

1. Життя родини Клаттерів.
2. Підготовка та скоєння злочину.
3. Розслідування, пошуки злочинців.
4. Суд, вирок, виконання смертної кари.

Це роман з повною драматургією, а не просто репортаж.

3.3. Принципи роботи автора

- понад 6 000 сторінок нотаток,
- сотні інтерв'ю,
- роки занурення у середовище злочинців,
- психологічна реконструкція подій,
- опис причинно-наслідкових зв'язків.

3.4. Значення для піджанру

Книга створила новий формат – повністю документальний роман, який читається як художній.

Додаткові приклади

Піджанр нового журналістського роману сформувався не лише завдяки одному твору, а через цілу низку робіт у світовій і українській літературі. У цьому розділі представлено добірку найважливіших текстів, що продемонстрували різні типи документально-художніх стратегій. Вони додають широти розумінню піджанру, показують його можливості та окреслюють спектр тем, які він охоплює.

4.1. Світові приклади

1. Норман Мейлер «Пісня ката» (*The Executioner's Song*)

Документальний роман про американського злочинця Гері Гілмора.

Мейлер реконструював життя героя через сотні джерел, створивши епічну документальну історію.

2. Джон Херсі «Хіросіма»

Документальний опис трагедії бомбардування 1945 року, написаний так, ніби це художній роман.

3. Ганна Краль «Відчайдушні»

Польська школа репортажу. Книга побудована як документальний роман про війну та виживання.

4. Алекс Хейлі «Корені»

Історія сім'ї автора, що стала документально-художнім епосом.

4.2. Українські приклади

1. Світлана Алексієвич (*Білорусь-Україна*)

Її роботи є прикладом поліфонічного документального роману.

2. «Усі їхні демони» Оксани Забужко

Документально-есеїстичні історії, що нагадують структуру журналістського роману.

3. «Ловайськ» Євгена Положія

Документальні свідчення, структуровані у вигляді художнього роману.

4. Серія книг «Війна очима журналістів»

Документальні історії з лінії фронту, подані як масштабні наративи.

Алгоритм написання нового журналістського роману

Створення нового журналістського роману – це складний процес, який поєднує журналістську роботу, дослідницьку практику, аналітичне мислення та літературну майстерність. У цьому розділі подано системний опис етапів роботи автора: від вибору теми та збору матеріалів до структурної побудови, драматургії, етики та редагування. Алгоритм дозволяє побачити, якою багатовимірною є праця над документально-художнім текстом і чому такі книги вимагають значних зусиль, часу та професійної відповідальності.

5.1. Вибір теми

Обирається історія, яка:

- має сильну соціальну значущість,
- залучає реальних людей,
- містить конфлікт,
- дозволяє масштабне дослідження.

5.2. Дослідження та збір матеріалів

Процес включає:

- глибинні інтерв'ю,
- архіви,
- польові дослідження,
- повторні зустрічі зі свідками,

- роботи з документами,
- фото- та відеофіксацію.

5.3. Побудова структури тексту

Автор створює:

- сюжетну канву,
- образи персонажів,
- хронологію подій,
- аналітичні вставки.

5.4. Драматургія

Обов'язкові елементи:

1. Зав'язка.
2. Поступове наростання конфлікту.
3. Кульмінація.
4. Розв'язка.
5. Післямова.

5.5. Робота зі стилем

Стиль повинен бути:

- точним,
- художнім,
- доступним,
- емоційним.

5.6. Етичні стандарти

Обов'язкові правила:

- згода на інтерв'ю,
- збереження приватності,
- коректне цитування,
- уникнення викривлення фактів.

5.7. Редагування

Етапи:

- фактчек,
- літературне редагування,
- структурна перевірка,
- фінальний прогін.

Перспективи та можливості піджанру

У сучасному медіапросторі новий журналістський роман демонструє значний потенціал подальшого розвитку. Піджанр реагує на запити аудиторії, яка прагне глибших, змістовніших і структурованих оповідей, здатних пояснювати складні соціальні процеси. Зміни у способах споживання інформації – від зростання інтересу до довгих текстів до поширення мультимедійних форматів – створюють сприятливі умови для еволюції цього жанру.

Новий журналістський роман не лише відображає реальність, а й активно впливає на культурні та соціальні процеси. Він дозволяє поєднувати документальність із художнім баченням, формуючи цілісні історії, які резонують із широкою

аудиторією. Перспективи розвитку піджанру охоплюють зміцнення позицій у літературному полі, розширення форматів подання та поглиблення його ролі в суспільному дискурсі.

6.1. Попит на довгі тексти

У світі розвивається тренд на:

- книжки нон-фікшн,
- масштабні документальні історії,
- подкаст-романи,
- документальні серіали.

6.2. Переосмислення фактів у художній формі

Піджанр відкриває можливість:

- зберігати історичну пам'ять,
- осмислювати травми суспільства,
- показувати невидимі соціальні групи.

6.3. Вплив на культуру

Новий журналістський роман може формувати:

- національну ідентичність,
- культурний код,
- громадянську позицію.

6.4. Мультимедійність

Сучасна форма розвитку:

- фільми на основі документальних романів,
- мультимедійні лонгріди,
- інтерактивні книги,
- документальні серіали.

Висновки. Новий журналістський роман – це жанр, що поєднує документальність і художність, аналітику й емоцію, журналістську точність і літературну глибину. Він став відповіддю на запит сучасного суспільства щодо якісного, глибокого та змістовного контенту, який дозволяє не лише інформувати, а й пояснювати складні реалії сучасного світу.

У часи соціальних потрясінь і війни цей піджанр набуває особливої ваги: він зберігає пам'ять, фіксує досвід, допомагає осмислювати події та створювати новий культурний наратив. Крім того, новий журналістський роман сприяє формуванню критичного мислення, адже поєднує факти з авторським поглядом, дозволяючи читачеві побачити не лише перебіг подій, а й їхні причини та наслідки.

Завдяки здатності емоційно залучати, пояснювати й документувати, цей жанр стає важливим інструментом комунікації між суспільством та його історією, між особистим досвідом і колективною пам'яттю. Він не лише відображає час, а й впливає на його осмислення, формуючи нове бачення реальності та майбутнього.

Джерельна база:

Теорія журналістики та наратив

- Wolfe, T. (1973). *The New Journalism*. New York: Harper & Row.
 Capote, T. (1966). *In Cold Blood*. New York: Random House.
 Talese, G. (1971). *Honor Thy Father*. New York: World Publishing.
 Mailer, N. (1979). *The Executioner's Song*. New York: Warner Books.
 Didion, J. (1968). *Slouching Towards Bethlehem*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Документальний роман та non-fiction

- Hersey, J. (1946). *Hiroshima*. New York: Alfred A. Knopf.
 Alexievich, S. (2015). *Secondhand Time*. New York: Random House.
 Haley, A. (1976). *Roots*. New York: Doubleday.
 Kapuściński, R. (1986). *The Emperor*. New York: Vintage.

Українська документалістика

- Забужко, О. (2019). *Планета Полин*. Київ: Комора.
 Положий, Є. (2016). *Іловайськ*. Харків: КСД.
 Вакуленко, В. (2022). *Я перетворююся*. Харків: Vivat.

Методологія та етика журналістики

- McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage.
 Kovach, B., Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism*. New York: Three Rivers Press.
 Schudson, M. (2008). *Why Democracies Need an Unlovable Press*. Cambridge: Polity Press.

Бізнес та стратегія медіа

- Anderson, C. (2006). *The Long Tail*. New York: Hyperion.
 Keller, K. (2013). *Strategic Brand Management*. New York: Pearson.
 Godin, S. (2018). *This Is Marketing*. New York: Portfolio.



Non-fiction як простір зустрічі, діалогу й співприсутності

доц., к.ф.н., Світлана Іванова

Наприкінці подорожі піджанрами non-fiction стає очевидно: їхня цінність полягає не лише у фіксації реальності, а у можливості побачити світ очима іншого. Біографія, щоденник, репортаж, мемуари чи розслідування відкривають не просто факти або події, а способи їх переживання, осмислення та прийняття. Через ці тексти реальність постає множинною такою, що існує в різних досвідах, голосах і перспективах.

Non-fiction дозволяє читачеві увійти в віртуальний діалог з автором і героями тексту. Це діалог не симетричний і не завжди комфортний: він може викликати незгоду, подив або внутрішній спротив. Проте саме в цьому полягає його пізнавальна сила. Читач отримує можливість співвіднести чужий досвід зі своїм власним, порівняти рецепції, побачити спільне й відмінне, усвідомити межі власного бачення світу.

У цьому сенсі non-fiction працює як інструмент емпатії, але не поверхневої, а рефлексивної. Він не змушує ототожнюватися з іншим, а пропонує зрозуміти логіку його мислення, умови формування поглядів, соціальний і культурний контекст. Саме тому non-fiction важливий не лише для індивідуального читання, а й для суспільного діалогу між поколіннями, культурами, спільнотами.

Non-fiction у сучасному часі: нові можливості й нові виклики

Сучасна епоха відкрила перед non-fiction безпрецедентні можливості, радикально змінивши як способи фіксації реальності, так і механізми її осмислення. Цифрові архіви, відкриті бази даних, онлайн-бібліотеки, інструменти аудіо- й відеозапису, подкасти, мультимедійні формати та інтерактивні платформи суттєво розширили межі жанру. Non-fiction більше не обмежується лінійним текстом він перетворюється на мультимодальну систему, де поєднуються слово, зображення, звук, дані та навігація.

У такому середовищі реальність може бути представлена не лише через опис, а й через досвід присутності: інтерактивні мапи, хронології, візуалізації процесів, архіви свідчень дозволяють читачеві не просто читати, а «рухатися» матеріалом. Non-fiction стає ближчим до дослідницької практики, у якій важливий не лише результат, а й шлях до нього.

Так, сучасні технології дозволяють:

- залучати більшу кількість голосів і свідчень, включно з маргіналізованими або раніше непочутими групами;
- документувати події майже в реальному часі, зменшуючи часову дистанцію між подією та її фіксацією;
- створювати колективні та мережеві форми авторства, де текст постає як результат спільної роботи, а не індивідуального монологу;
- поєднувати аналітику з особистим досвідом, синтезуючи дані, дослідження й живі свідчення в одному наративі.

Разом із цим, ті самі технологічні можливості стають джерелом серйозних викликів. Швидкість публікації часто витісняє ретельну перевірку фактів; потреба в миттєвій реакції знижує глибину аналізу. Алгоритмічні механізми поширення віддають перевагу контенту, що викликає сильні емоції, а не складні роздуми, стимулюючи спрощення й поляризацію.

Крім того, візуальна привабливість дедалі частіше конкурує з точністю: інфографіка може створювати ілюзію ясності, не завжди передаючи складність даних; відео емоційно переконувати, але приховувати контекст. У цифровому середовищі non-fiction постійно балансує між доступністю та відповідальністю, між бажанням бути зрозумілим і необхідністю залишатися точним.

Таким чином, сучасний non-fiction розвивається в умовах постійної напруги. Технології одночасно розширюють інструментарій і підвищують вимоги. Вони відкривають нові форми документування реальності, але водночас вимагають від автора більшої етичної уважності, методологічної дисципліни й прозорості роботи з джерелами. Від читача ж вищого рівня критичної свідомості та готовності не лише споживати контент, а й аналізувати умови його створення.

У цьому контексті non-fiction постає як практика відповідального уповільнення в прискореному світі: спосіб зупинитися, перевірити, зіставити й усвідомити. Саме ця здатність працювати з реальністю попри технологічний тиск і визначає його актуальність у сучасну добу.

Табл.1.

Сучасні формати non-fiction: порівняльна таблиця

Формат	Основний медіум	Як працює з реальністю	Пізнавальні можливості	Ризики та обмеження	Приклади
Подкаст	Аудіо (голос, інтонація)	Фіксує досвід через усну розповідь, живий голос, діалог.	Емпатія, ефект присутності, багатоголосся.	Складність перевірки джерел, емоційна суб'єктивізація.	This American Life, Serial
Data-journalism	Дані, графіки, інтерактив	Працює з масивами фактів, статистикою, трендами.	Масштабність, аналітична глибина, перевіряваність.	Ілюзія повної об'єктивності, маніпулятивна візуалізація.	The New York Times (Data), The Guardian (Data)
Інтерактивний репортаж	Текст + фото + відео + мапи	Дозволяє читачеві навігувати матеріалом, обирати маршрут.	Залученість, комплексне бачення події.	Перевантаження формою, розфокус уваги.	National Geographic, ProPublica
Подкаст-розслідування	Аудіо-серіал	Поступове відтворення фактів і версій у часі.	Процесуальність мислення, співучасть аудиторії.	Серіалізація може драматизувати реальність.	Serial
Візуальний non-fiction	Фото, ілюстрація, комікс	Передає факти через образ, метафору, візуальну логіку.	Інтуїтивне сприйняття, міжкультурна доступність.	Ризик спрощення, домінування естетики.	Документальні комікси, фотоесе

Формат	Основний медіум	Як працює з реальністю	Пізнавальні можливості	Ризики та обмеження	Приклади
Гібридні формати	Мульти-медіа	Поєднує текст, дані, звук і особистий досвід.	Комплексне осмислення реальності.	Втрата жанрової чіткості, складність перевірки.	Data-щоденники, цифрові архіви

Сучасні формати non-fiction не замінюють класичні жанри, а розширюють їхні можливості, пропонуючи нові способи бачення й інтерпретації реальності. Водночас кожен формат вимагає від автора чіткого розуміння меж між фактом, інтерпретацією та формою подачі.

Форма змінюється, але ключове завдання non-fiction залишається незмінним – зробити реальність зрозумілішою, не спрощуючи її.

Non-fiction як практика співмислення

У підсумку non-fiction постає не лише як жанрове поле або сукупність методів роботи з фактом, а як практика співмислення – процес, у якому реальність осмислюється через взаємодію різних голосів, досвідів і позицій. Автор у такому тексті не просто інформує або фіксує подію, а запрошує до розмови; читач, у свою чергу, не обмежується споживанням змісту, а вступає в активну інтерпретацію побаченого й прочитаного.

Саме в цій взаємодії формується те, що можна назвати сучасною формою культурного діалогу – повільного, складного, інколи суперечливого, але принципово необхідного. Non-fiction не прагне зняти всі суперечності або дати остаточні відповіді; навпаки, він зберігає напругу між різними точками зору, дозволяючи реальності залишатися багатозначною.

Водночас цей діалог має ще один важливий вимір – самопізнання через іншого. Звертаючись до чужого досвіду, біографії, свідчення чи аналітичного погляду, читач неминує співвідносити їх із власними уявленнями про світ. Через порівняння, згоду або незгоду, впізнавання чи відторгнення відбувається уточнення власної позиції. Таким чином, non-fiction стає формою рефлексії, у якій пізнання іншого водночас є способом пізнання себе.

«Атлас non-fiction жанрів» свідомо не прагне вичерпності або остаточних класифікацій. Його завдання – позначити маршрути, окреслити можливі напрями руху й залишити простір для власного досвіду читання, інтерпретації та письма. У цьому просторі читач може не лише орієнтуватися в жанровому різноманітті, а й спробувати себе як автора non-fiction – уважного до фактів, відповідального за сенси, відкритого до іншого досвіду.

Non-fiction, навпаки, відкриває текст для реальності – у всій її складності, суперечливості та незавершеності – і створює умови для діалогу з нею. Саме цим діалогом і завершується Атлас. Він залишає читача не з готовими відповідями, а з інструментами мислення, запитаннями та бажанням продовжити дослідження – уже за межами книги, у власному досвіді читання, письма й спостереження за світом.

Пізнаючи іншого, non-fiction допомагає побачити себе. У цьому і полягає його головна сучасна цінність.

Опис команди.....	3
Передмова. Non-fiction у добу вигадок і маніпуляцій: потреба в орієнтирах реальності.....	5
Біографія як інструмент пізнання людини й епохи: історичні витоки, естетика, етика та виклики сучасного non-fiction.....	18
Автобіографія: життя власними словами.....	36
Мемуари: свідчення пам'яті.....	56
Інтерв'ю: координати діалогу.....	70
Бізнес-література як скарбниця досвіду.....	88
Новий журналістський роман як сучасний журналістський піджанр: генеза, особливості, приклади та перспективи	106
Післямова. Non-fiction як простір зустрічі, діалогу й співприсутності.....	114

цифрове видання
б др. аркуша
 науковий проєкт
 з початкової дисципліни
 «Медіапроєкти»
 для здобувачів вищої освіти
 другого (магістерського) рівня
 спеціальності С7 Журналістика
 та додатковий матеріал для студентів інших спеціальностей

роботу виконано
 під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента кафедри
 реклами та зв'язків з громадськістю Іванової Світлани Анатоліївни
 на Кафедрі реклами та зв'язків з громадськістю
 Факультет систем і засобів масової комунікації при
 ДНІПРОВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
 ІМ. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА



Non-fiction – це не відповідь, а запрошення.
Non-fiction дозволяє побачити світ очима іншого
і через це точніше побачити себе.

Факти тут не замикають реальність,
а прокладають маршрути мислення.
Тексти не завершують діалог –
вони його відкривають.

«Атлас non-fiction жанрів» не пропонує готових карт істини.
Він навчає орієнтуватися, ставити запитання
і відповідально працювати з досвідом – власним і чужим.

Реальність багатоголоса.
Non-fiction вчить її слухати.